

BRIEF

VAN

A. DE VRIES AAN A. D. SCHINKEL.

BRIEF

VAN

A. DE VRIES AAN A. D. SCHINKEL,

OVER

GUICHARD'S NOTICE SUR LE SPECULUM HUMANÆ SALVATIONIS,

MET DRIE BIJLAGEN

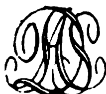
TOT STAVING DER NAAUWKEURIGHEID VAN HET VERHAAL VAN JUNIUS

WEGENS DE UITVINDING DER BOEKDRUKKUNST

EN

TER WEDERLEGGING DER MEENING:

DAT COSTER KOSTER ZOU GEWEEST ZIJN.

's Gravenhage,

TER BOEKDRUKKERIJ VAN A. D. SCHINKEL.

1841.

VOORREDE VAN DEN UITGEVER.

Belangstelling in den roem des Vaderlands deed mij onlangs besluiten tot de uitgaaf der, uit de nagelaten papieren van Mr. GERARD VAN LENNEP in mijn bezit gekomen, *Beschrijving van het, in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage berustende, handschrift der Batavia van Hadrianus Junius.*

Bij de toezending van dit stukjen aan hen, wier belangstelling in soortgelijke onderwerpen van Vaderlandsche letterkunde mij bekend was en voor wie ik dan ook deze bijdrage bestemd had, gaf ik den wensch te kennen, dat de, nu laatst door de Heer GUICHARD te Parijs

beproefde, aanval op de geloofwaardigheid van JUNIUS krachtdadig door eene Nederlandsche pen mogt worden beantwoord en afgekeerd. Maar in het bijzonder rigtte ik mij tot den Wel Eerw. Zeer Gel. Heer A. DE VRIES, Leeraar der Doopsgezinden te Haarlem, van wien ik het genoegen had een uitvoerig antwoord te ontvangen, welks inhoud mij toescheen te veel belangrijks te bevatten, dan dat ik besluiten konde, hetzelve te beschouwen, als uitsluitend aan mij gerigt en zoo te onthouden aan alle anderen, die zich aan het geschilstuk gelegen laten liggen.

Ik vermeende dus eenen pligt te vervullen, met aan genoemden Heer niet slechts mijne erkentelijkheid te betuigen, maar tevens vrijheid te vragen tot de openbaarmaking van zijne aanmerkingen, en ik acht mij gelukkig, dat de Heer DE VRIES wel gehoor heeft willen verleenen aan mijn dringend verzoek, en zijne bewilliging daarenboven nog heeft doen vergezeld gaan van een toevoegsel over den tegenwoordigen staat des geschils en van eenige

ophelderende aanteekeningen, wier belangrijkheid gereedelijk door ieder deskundige zal erkend worden.

Ik heb het genoegen, hier nog bij te kunnen voegen drie Bijlagen, mede strekkende tot hetzelfde doel, 't welk door den Heer DE VRIES met zijne wederlegging van GUICHARD, en door mij met de uitgaaf van des Heeren VAN LENNEPS Beschrijving van het Haagsche Handschrift der Batavia van JUNIUS is beoogd, de handhaving namelijk van de geloofwaardigheid van JUNIUS verhaal wegens de uitvinding der Drukkunst. Men heeft die Bijlagen mede te danken aan den Heer DE VRIES. De reden der plaatsing van de eerste is door hem zelven in de noot aan het einde van zijn stukjen ter wederlegging van GUICHARD op bl. 50 vermeld. Het plaatsen der beide andere is het gevolg van de, door den Heer DE VRIES mij medegedeelde, opmerking: dat de ongelukkige wijze, waarop men van den beginne af het verhaal van JUNIUS heeft opgevat en uitgelegd, als de voorname reden moest beschouwd worden, waarom het regt

van Haarlem op de eer der uitvinding van de Drukkunst zoo zeer door de Buitenlanders was miskend geworden en nog heden miskend werd; want dat men niet enkel de woorden van JUNIUS betrekkelijk den door hem gezienen *Spiegel*, maar ook verscheidene andere gedeelten van diens verhaal, het zij dan ter goeder trouw geheel verkeerdelijk verstaan, of met opzet jammerlijk verwrongen had, en daardoor uit hetzelve de ongerijmdste gevolgtrekkingen had afgeleid; — dat men bij voorbeeld de, door hem opgegevene, tijdsbepaling nu eens naar den tijd der uitgave van zijne *Batavia* in plaats van naar dien des opstels van zijn verhaal had berekend, dan eens op den tijd van COSTERS uitvinding, in plaats van op dien van COSTERS overlijden had toegepast, en de verklaring van COSTERS naams oorsprong als eene opgaaf van COSTERS bedrijf of beroep had uitgelegd, en op dien grond als tegenstrijdig met het berigt van COSTERS aanzienlijken stand en alzoo als belagchelijk en ongeloofbaar had doen voorkomen; terwijl ondertusschen de juistheid en naauw-

keurigheid dier tijdsbepaling, in de *Bijdragen tot de Gedenkschriften van het vierde Eeuwfeest* van bl. 327 tot 341 aangetoond en ontvouwd, zelfs uit de gedrukte *Notulen der Staten van Holland* en het verhandelde over de *Batavia* ter vergadering van Hun Edel Mogenden op de onwederlegbaarste wijze kon gestaafd worden, en de ongegrondheid van COSTERS vermeende kosterschap, zoo wel uit de woorden zelve van JUNIUS, als uit andere bijzonderheden niet min gemakkelijk op het volledigst te bewijzen zou vallen. Deze mededeeling gaf mij aanleiding, om den Heer DE VRIES uit te noodigen en te verzoeken, om 1°. al het verhandelde ter vergadering der Staten van Holland, betreffende de aanstelling van JUNIUS tot Landsgeschiedschrijver en het, door hem, dien ten gevolge, bij H. E. M. ingeleverde, boek der *Batavia*, bij wijze van uittreksels uit de gemelde Notulen, en 2°. een Betoog ter wederlegging van de meening, dat COSTER Koster der Haarlemsche kerk geweest en dit door JUNIUS zou beweerd zijn, als tweede en derde Bijlaag aan het stukjen ter wederlegging

VAN GUICHARD te willen toevoegen, en het is mij gelukt, den Heer DE VRIES tot het voldoen aan deze beide verzoeken mede te overreden, gelijk hij dan ook terstond de verlangde uittreksels uit de Notulen der Staten mij bezorgd, en de taak des opstels van het gemelde Betoog op zich genomen en volvoerd heeft, en ik vleije mij, dat de vertraging, door het laatste aan de uitgaaf der wederlegging van GUICHARD veroorzaakt, wel vergoed zal geacht worden door het nieuw bewijs voor de naauwkeurigheid en geloofwaardigheid van JUNIUS, in het laatste, door den Heer DE VRIES geleverde, stukjen vervat.

Ik acht mij verpligt, bij deze gelegenheid de bezitters van het door mij uitgegeven werkjen getiteld: *Beschrijving van het in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage berustende Handschrift der Batavia, uit de nagelaten schriften van* Mr. GERARD VAN LENNEP, te moeten verwittigen, dat in hetzelve tot mijn leedwezen, ten gevolge van het zoo onduidelijke schrift, de volgende misstellingen zijn ingeslopen, die aldus verbeterd moeten worden:

Bl. 3	reg.	3 van onderen,	*eae domui*	moet zijn	*ei domui*
		onderste regel	*Quā*	»	*Quā*
» 4	reg.	20	*auriori*	»	*duriori*
		»	*agristiore*	»	*agrestiori*
	reg.	21	*vetrum*	»	*veterum*
» 5	»	10	*impero Gallo*	»	*nupero Gallo* (sc. Gabriële Naudaeo)
» 6	»	5 en ond. regel	*inter polavit*	»	*interpolavit*
» 12	»	4	*primas*	»	*primos*
	»	5	*vinis infestior*	»	*viris infestior*
	»	6	*quî cum*	»	*quîcum*
	»	14	*Episcopales*	»	*Episcopalis*
	»	15	*honorum*	»	*honorem*
	»	16	*manus*	»	*munus*
	»	18	*sui que*	»	*suique*
		ibid. in de noot	*dociturna*	»	*diuturnā*
		»	*deterratur*	»	*deterreretur*
		»	*honorum*	»	*honorem*
» 13	reg.	6	*Hispaniorū*	»	*Hispanorū*
» 14	»	9	*laudem*	»	*laudum*
	»	10	*par se*	»	*per se*

In het veelzins verdienstelijk werk van C. A. ABBINGS *Geschiedenis der stad Hoorn of vervolg op* VELIUS *Chronijk*, wordt op bl. 107 eene aanteekening medegedeeld van P. VAN DER MEERSCHE, den kleinzoon van dien ISRAËL JACOBSZ VAN DER MEERSCHE, die het, bij den brand der Groote kerk in 1838 grootendeels vernielde, exemplaar van den *Hollandschen Spiegel* aan de stad Hoorn schonk, inhoudende, dat JUNIUS, *als hij in dienst van den Prins* (van Oranje) *was*, *ook met den Prins afviel van het Katholijk Kristen*

geloof, welke aanteekening strijdig is met het in de noot op bladzijde 11, en elders door den Heer DE VRIES gezegde, wegens de gehechtheid van JUNIUS aan de oude Roomsche Godsdienst. Doch die aanteekening van P. VAN DER MEERSCHE is ongetwijfeld ongegrond. Dat JUNIUS geenszins tot de Hervormde kerk is overgegaan, blijkt allerduidelijkst uit zijne brieven en vele omstandigheden, en is door den Heer P. SCHELTEMA in zijne uitmuntende *Diatribe in vitam, ingenium, familiam et merita literaria* H. JUNII overtuigend aangetoond. Ware hij ook van het Catholijke geloof afgevallen, zoo zouden hem gewis de regtzinnige Catholijken FOPPENS en VALERIUS ANDREAS niet met zoo veel lofs vermeld en eenen zoo grooten misstap in hun oog niet van hem verzwegen hebben. De Hervormden, die 's mans verstand en geleerdheid zoo hoog waardeerden, wenschten het en onderstelden het, op grond : 1°. dat hij door Paus PAULUS den III^en op de lijst der kettersche en verboden schrijvers gesteld was, uit hoofde van de opdragt van zijn *Lexicon Graecum* aan EDUARD

den VIe Koning van Engeland, met den voor de Engelsche Koningen toen gebruikelijken titel van *Beschermer des geloofs*, over welke verkettering JUNIUS zich zoo bitter beklaagde, en die dan ook eindelijk wederom is ingetrokken, 2o. ter zake van zijne naauwe betrekking tot Prins WILLEM den Ie en de hooge gunst, waarin hij bij denzelven stond en zijnen meermalen opentlijk betoonden afkeer van de geweldadigheden en wreedheden der Spanjaarden. VAN DER MEERSCHE leefde ook te laat, om ondersteld te kunnen worden, betere berigten omtrent JUNIUS, dan die nog voorhanden en bekend zijn, gehad te hebben om geloof te verdienen, zonder dat hij de bron, waaruit hij zijne verzekering geput heeft, opgeeft. Vergelijk ook W. C. ACKERSDIJCK *Iets over* H. JUNIUS, *Letterbode* voor 1836, IIe d. bl. 146 en volg. Men moest dergelijke aanteekeningen van Schrijvers zonder gezag, niet door goede bewijzen gestaafd, niet opentlijk bekend maken. Zij geven slechts aanleiding tot verwarring en misverstand.

Van de mij gelaten vrijheid maak ik mits

dezen gebruik, mijner zijds overtuigd, dat de gronden, hier bijgebragt ter verdediging van Neêrlands regt en roem, in ruimte opwegen tegen de ver gezochte en vaak gewrongene bespiegelingen van eenen vreemden kampvechter, die de eenzijdigheid niet heeft kunnen bedekken, waardoor hij in de behandeling van dit onderwerp is geleid geworden.

A. D. SCHINKEL.

Op uwe dringende uitnoodiging, om als kampvechter tegen GUICHARD op te treden, moet ik ronduit antwoorden, dat ik daartoe geen lust gevoel, 1°. omdat ik te oud ben en den vrede te lief heb; 2°. omdat de ondervinding mij geleerd heeft, dat alle redenering nuttelooze geestvermoeijing is, waar mén niet overtuigd zijn wil en voor de voldingendste en onwederlegbaarste bewijzen zich onberoepbaar doof houdt, en 3°. omdat het stukje van GUICHARD mij te onbeduidend voorkomt, om het ernstige tegenspraak waardig te achten.

Hij spreekt van het verhaal van JUNIUS, als of *dit* het eenige ware, waarop *Haarlems* aanspraak is gevestigd en waarmede zij staan of vallen moet. Hij schijnt dus niet te weten, althans hij verzwijgt, dat het alleroudste en allermeest gezaghebbend getuigenis (want de pogchende onderschriften van neringzieke boekdrukkers, die zich zelve of de deelgenooten in hun bedrijf de uitvinders noemen en elkander wederleggen, komen niet

in aanmerking); hij verzwijgt, dat het getuigenis van den eersten bekenden kweekeling uit de school der eerste Mentzer boekdrukkers, ULRICH ZELL, de eerste uitvinding dier kunst uitdrukkelijk aan Holland toeschrijft; een getuigenis, te opmerkelijker en het geheele geschilpunt volkomen beslissende, wijl het tevens de ophelderende verklaring bevat, in welken zin men de oude Duitsche getuigenissen, die de eer der uitvinding aan Duitschland toekennen, moet opvatten; daar die, zóó zeker en zóó volledig van al het te Mentz in de drukkunst gebeurde kennis dragende getuige, met de onmiskenbaarste zucht, om de eer zijns vaderlands zooveel mogelijk te verheffen, de eerste vinding der kunst, zoo als zij toenmaals in gebruik was, aan zijn vaderland, aan Duitschland, aan die van Mentz toeschrijft, en zijnen voormaligen meester GUTTENBERG, den *eersten vinder* noemt; maar niet te min onbewimpeld verklaart, dat ***het eerste begin en voorbeeld dier kunst genomen was uit Holland***, uit de aldaar vroeger gedrukte Donaten [1]).

GUICHARD zegt, dat «JUNIUS spreekt van een boek (den «*Spiegel*), 't welk hij niet kende, dat hij daarvan dingen «verhaalt, die erkend zijn, onwaar te zijn, en dat hij

[1]) Zijne woorden zijn deze: « Itē dese hoichwyrdige kūst vursz » (de boekdruk-« kunst) is vonden aller eyrst in Duytschlant tzo Mentz am Rijne. Ind dat is der « Duytscher nacion eyn groisse eirlicheit dat sulche synrijche mynschen syn « dae tzo vyndē. — — Item wie wail die kunst is vonden tzo Mentz, als vursz « up die wijse, als dan nu gemeynlich gebruicht wirt, so is doch die eyrste vur-« byldung vonden in Hollant uyss den Donaten, die dae selffst vur der tzijt ge-« druckt syn. Ind vā ind uyss den is genōmen dat begynne der vursz kunst. ind « is vill meysterlicher ind subtilicher vonden dan die selve manier was, und ye « lenger ye mere kunstlicher wurden.» *Keulsche Kronijk* van 1494. f°. 312.

«dus geen het minste geloof verdient [1]).» Hij behandelt, als een verward, beuzelachtig en naauwelijks aandacht verdienend vertelseltjen, het uitvoerig en omstandig verhaal van een wereldberoemd Geleerde, wien de geleerdsten zijner tijdgenooten bewonderden en vereerden, wien Prins WILLEM *de Eerste* in den bangsten tijd aan de Staten van Holland aanbeval, opdat hij niet aan de aanzoeken der Koningen van Hongarijen, Polen en Denemarken gehoor geven, maar zijn Vaderland bij voortduring tot sieraad verstrekken mogt [2]); een verhaal, dat deze in hoedanigheid als Landsgeschiedschrijver, op last van en onder verantwoordelijkheid aan 's Lands hoogste overheid, na het zorgvuldigste onderzoek, te boek stelde en afgewerkt zijnde aan de Staten van Holland ter beoordeeling inleverde en niet dan met hunne goedkeuring in het licht mogt doen verschijnen; een verhaal, dat alle innerlijke kenmerken van waarheid en van de gemoedelijkste naauwgezetheid des verhalers draagt, dat de bronnen, waaruit het is geput, met name opgeeft en op getuigen zich beroept, wier vermelding alle onderstelling van onwaarheid of opsiering ongerijmd maakt [3]).

[1]) Pag. 122. «JUNIUS, parlant d'un livre (le *Speculum*), qu'il ne connaissait « pas, avançant sur ce livre des assertions reconnues fausses, ne mérite aucune « créance. »

[2]) Zie *Notulen van Holland* van 14 Sept. 1565.

[3]) Te regt zegt VAN DER PALM in zijne Redevoering op het vierde Eeuwfeest van de uitvinding der Boekdrukkunst, *Gedenkschr.* p. 140: «Het is het getuigenis « van een man, wiens roem onder Nederlands geleerden, wiens geest van onpar- « tijdig onderzoek, ten waarborg strekt van zijne bevoegdheid, om ook het lang

Immers dat verhaal beroept zich op toen levende personen van het hoogste aanzien, bij wie men naar de waarheid van het verhaalde onderzoek kon doen, op de leden van het toen nog bloeijende Haarlemsch-patricische geslacht der THOMASZEN, als afstammelingen van den uitvinder [1]), en op den beroemden, achtbaren en godvruchtigen TALESIUS, in dien eigen tijd, toen JUNIUS dat verhaal te boek stelde, regerend en voorzittend Burgemeester der stad, waar hij dat schreef [2]). Dat verhaal

« verledene aan het licht te brengen, wiens zuivere waarheidsliefde, in den gan-
« schen toon diens verhaals, spreekt tot het onbedorven gevoel; die zich op het
« gezag van achtbare getuigen beroept en de getrouwe overlevering tot aan hare
« bron naspoort; van eenen man eindelijk, die noch zijne eer als Geletterde,
« zijne geloofwaardigheid als Geschiedschrijver, in de waagschaal zou gesteld
« hebben, door stoutelijk voor waarheid uit te venten, wat den strengen toets der
« oordeelkunde niet kon doorstaan; noch zijn geweten bezoedeld door plegtige
« betuigingen, van wier valschheid hij zich bewust was. »

1) Er leefden toen voor het minst nog twee leden dier familie, ADRIAAN THOMASZ en THOMAS THOMASZ, wier namen op de lijsten der Regeringsleden van Haarlem meermalen voorkomen. De laatste schijnt inzonderheid een man van kunde te zijn geweest, van wien nog eene teekening bekend is van den platten grond van Haarlem, in 1578 vervaardigd, overgenomen door AMPZING in zijne *Beschrijving van Haarlem* 1628 bl. 165. Hij was een ijverig voorstander der Hervorming en van daar waarschijnlijk, dat JUNIUS, aan de oude Roomsche Godsdienst zeer gehecht, liever diens oom, zijn kort te voren overleden vriend GERARD THOMASZ, die in de voorvaderlijke woning van LOURENS JANSZOON had gewoond, *eershalve* (honoris causâ) met name noemde. Na de invoering der Hervorming werd hij een der voornaamste leden van het Stedelijk Bestuur, Schepen, Burgemeester, Lid van Gecommitteerde Raden enz.

2) TALESIUS was President-Burgemeester van Haarlem gedurende de vier achtereenvolgende jaren van 1567—1570, in welken tijd zeer zeker de *Batavia* geschreven is. Hij was een man, die, hoewel ijverig Katholiek, bij al, wat braaf was, de hoogste achting genoot. JUNIUS noemt hem ergens *Dodonaeum quoddam isthic* (Harlemi) *oraculum. Epist. Select.* p. 52. Voor het overige stond JUNIUS met de Haarlemsche regering niet op den besten voet. Men had hem zijn verzoek om vrijdom van belasting, aan anderen in gelijke omstandigheden toegestaan,

doet aanwijzing van toen nog bestaande gedenk- en bewijsstukken met opgaaf van de plaats, waar die bewaard werden en te zien waren, die oude wijnkannen, vermoedelijk met een gepast opschrift voorzien, uit de versmolten letters der voormalige drukkerij tot een blijvend aandenken vervaardigd, in het gewezen, toen nog door de familie bewoonde, huis des uitvinders op de groote Markt, zich bevindende. Ook zijn van dat verhaal alle bijzonderheden, voor zooveel die onderzocht konden worden, door latere nasporingen op de allermerkwaardigste wijze bevestigd [1]); niettegenstaande schier alle

geweigerd. Hij had ook, als vriend van den Prins VAN ORANJE en de geweldenarij der Spanjaarden verfoeijende, zoowel onder de Spaanschgezinden, toen nog het meerendeel der regering uitmakende, als onder de heethoofdige voorstanders der Hervorming, zijne vijanden.

1) Bij voorbeeld: I°. dat LOURENS JANSZOON 128 *jaren* vóór den tijd, toen JUNIUS zijn verhaal opteekende, *te Haarlem woonde*, dat is, nog in leven was of omstreeks dien tijd aldaar overleed. JUNIUS nu schreef dat verhaal in 1567 (zie *Bijdragen tot het vierde Eeuwfeest der Drukkunst*, bl. 326—331) en LOURENS JANSZOON stierf, blijkens de *Kerkelijke Registers*, in 1439 (Ibid bl. 353), juist 128 jaar te voren.

II°. Dat LOURENS JANSZOON een man is geweest van hoogen rang. Uit authentieke stukken blijkt, dat hij Vroedschap, Schepen, Thesaurier en Afgevaardigde der Stedelijke Regering in verscheiden belangrijke bezendingen is geweest. Zie KONINGS *Verhandeling* bl. 147 en *Bijdragen* 1° st. V° hoofdstuk.

III°. Dat CORNELIS de Boekbinder heeft geleefd, zijn bedrijf te Haarlem tijdens het leven van GALE en TALESIUS heeft geoefend (in de Kruisstraat), voor de Kerk boeken bond en de beginletters der aflaatbrieven schilderde (zie KONING *Nieuw Onderzoek* enz., bl. 19), alsmede dat hij zoo buitengemeen oud is geworden, als eerst overleden in 1522, blijkens het *Register der Kerkmeesters* van dat jaar (zie KONINGS *Bijdragen* 1e stuk, XVe hoofdstuk, bl. 85); zoodat JUNIUS, die op den 1 Julij 1511 geboren, reeds vroeg op de Latijnsche school te Haarlem besteld was, aldaar nog bij het leven of zeer kort na den dood van CORNELIS, wanneer diens vertellingen nog zeer versch in het geheugen van zijn leermeester GALE geprent waren, dezelve van dezen vernomen kan hebben.

IV°. Dat COSTERS schoonzoon THOMAS PIETERSZOON, die zijn schoonvader in

oorkonden, die opheldering konden geven, verloren zijn gegaan door de vernielingswoede in de Hoeksche en Kab-

het nemen van proeven en het bereiden van het noodige tot het doen gelukken der uitvinding behulpzaam was, mede een man van aanzien is geweest, als den post van Schepen bekleed hebbende tijdens zijn overlijden in 1492 (zie *Naamregister van de Heeren der Regering van Haarlem*); en dat deze THOMAS PIETERSZOON *vier zonen heeft gehad, die bijna allen de Burgemeesterlijke waardigheid hebben bekleed*, namelijk WOUTER, PIETER, ANDRIES en THOMAS, allen, naar de gewoonte dier tijden, den bijnaam van THOMASZ of THOMASZOON dragende, van welke de eerste in 1454 reeds tot den post van Secretaris der stad bevorderd, in de loopbaan der eerambten door eenen vroegen dood gestuit, en daarom niet mede op de geslachtlijst geplaatst schijnt te zijn; de drie laatsten herhaalde malen op de Regeringslijsten als Burgemeesters vermeld staan (zie *Bijdragen tot het vierde Eeuwfeest* bl. 377 in de noot), en twee van dezen, PIETER en ANDRIES, bij de overrompeling der stad door het Kaas- en Broodsvolk en de bestorming en plundering van het Raadhuis, onder de handen van dat woedende gespuis met den Schout en Baljuw van Kennemerland, den Heer VAN RUIVEN, zijn vermoord. En het is tot opheldering der Geschiedenis en ter bevestiging van het verhaal van JUNIUS eene zeer belangrijke omstandigheid, dat de nakomelingen des uitvinders zulke aanzienlijke en vermogende lieden zijn geweest, in de gewigtigste staatkundige bemoeijingen gewikkeld, waardoor het zich te beter laat verklaren: 1°. dat dezen de vaderlijke, meer vermaaks- dan gewinshalve tot stand gebragte, uitvinding zich niet zoo ijverig aangetrokken en niet, of met weinig belangstelling, hebben voortgezet, 2°. dat de Haarlemsche drukkerij na COSTERS dood al spoedig in verval is geraakt, vooral toen die van Mentz zooveel fraaijer werk leverde, en 3°. dat des niettegenstaande de gebeurtenis der uitvinding bij de ingezetenen van Haarlem zoo algemeen en levendig in gehengenis is bewaard gebleven en het verhaal van JUNIUS van stonden aan in gansch Nederland, ook bij de grootste geleerden zoo algemeen geloof heeft gevonden.

V°. Dat van de twee boekjens, door JUNIUS opgegeven, als te Mentz met de van Haarlem ontvreemde letters gedrukt, die men zoolang als nooit bestaan hebbende en van JUNIUS verzonnen heeft willen doen voorkomen, nu reeds het ééne, het *Doctrinale*, of de Grammatica van ALEXANDER GALLUS, is gebleken, waarlijk met zulke letters in druk uitgegeven te zijn, door twee ontdekte overblijfsels of fragmenten, het eene, thans berustende in de Koninklijke Bibliotheek in 's Hage, het andere, uit vier bladen bestaande, in het bezit van den Heer RENOUARD te Parijs, waarvan deze hevige tegenstander van Haarlems aanspraak zelve getuigt, dat zij « gedrukt zijn met losse gegoten Gothiesch-Hollandsche « letters, volkomen gelijk aan die van de Hollandsche, zoo met vaste houtsneê- « vormen, als met beweegbare letters, gedrukte *Spiegels der Behoudenis.* » (imprimés en caractères mobiles de fonte Gothiques-Flamands, exactement semblables à ceux du *Speculum salutis* Flamands, imprimés en planches fixes et en

beljaauwsche twisten, door de plundering van het Raadhuis in den opstand van het Kaas- en Broodsvolk, door de verwoesting der kloosters en kerken met derzelver Bibliotheken en Archiven bij de Hervorming en door de dweepende geestdrift der verbitterde Spanjaarden bij de vermeestering der stad, om zich inzonderheid op boeken en geschriften, als de voorname oorzaken der ketterij, te wreken; waardoor zelfs de rijke boekerij van den Roomschgezinden JUNIUS een prooi werd der vernieling.

GUICHARD bouwt alle zijne zoogenaamde bewijzen tegen

caractères mobiles. LAMBINET *Orig. de l'impr.* T. II. p. 116). Van den Donatus, door ZELL vermeld, als tot voorbeeld gediend hebbende voor de Mentzers, was nog geen enkel blad, 't welk ten bewijze van zulk een uitgaaf verstrekken en ZELLS getuigenis bekrachtigen kon, te vinden ten tijde van SCRIVERIUS, waarover die ijverige verdediger van Haarlems eer zich zoo zeer beklaagde, dat hij uitriep:

Waer steeckt ghij in een hoeck Donate? waer toch heenen
Gebiedt ghij dat ick loop? Waer sal my ymand leenen
Een soo ghewenschten Boeck: dij Haerlem 't waerdste pandt,
Dat u help in u eer en Mentz ghedij tot schandt?

Wat middel isser toe? soo ick het wist te vinden,
'k Ontsagh de reijse niet nae 't uijterste der Inden.
'k Verdroeg lijd-samelick het heetste van de Son,
Soo ick Donati hoeck tot mijne wil daer von. enz.

Laurecrans bl. 104.

Thans heeft men reeds eene menigte grootere en kleinere fragmenten en volledige afdrukken van zulke Donaten ontdekt, die het berigt van ZELL op het overtuigendst bevestigen. En welligt zou men ook van het tweede, door JUNIUS genoemde boekjen, de *Tractaten* van PETRUS HISPANUS, waarschijnlijk niet, gelijk de Heer SCHELTEMA giste, het Receptenboek de *Thesaurus Pauperum*, (zie *Letterbode* van 1835, IIe deel bl. 41), maar zijne *Parva Logicalia*, in de jeugd van ERASMUS algemeen op de scholen gebruikt, reeds sedert lang overblijfsels ontdekt hebben, indien de tegenwoordige onbekendheid van dat, nu geheel vergeten, boekjen de herkenning van daartoe behoorende fragmenten niet schier ondoenlijk maakte. Maar welk een sterk bewijs is het voor de waarheid en naauwkeurigheid der berigtgevers, dat hun getuigenis in het vermelden van zulke nietige en onbekend geworden schoolboekjens, na verloop van meer dan twee eeuwen, door het voor den dag komen van versleten bladen uit die boekjens, nog gestaafd wordt!

de geloofwaardigheid van JUNIUS op *zijne* wijze van beschouwing en beoordeeling des *Speculums*, waarbij hij de grootste onkunde in de kunst verraadt. Hij wil de teekening en gravure der houtsneêplaten als het werk van een Duitscher doen voorkomen, op grond, dat, naar de verzekering van LESSING, de prenten van de *Biblia Pauperum* afbeeldingen zijn van de geschilderde glazen in de galerij van het klooster van Hirschau, en, naar het oordeel van OTTLEY, de prenten van de *Biblia Pauperum* en die van den *Spiegel* gewrochten van dezelfde kunstenaars. Maar wie immer de houtsneêprenten van den *Spiegel* met de houtsneêprenten van welbekenden Duitschen oorsprong en tevens met die van ontwijfelbare Hollandsche herkomst (die van het *Hooglied* bij voorbeeld, waarvan niet alleen het Hollandsche opschrift, maar ook de wapens van Holland en Hollandsche steden en Edelen onwedersprekelijk het vaderland aanwijzen) onderling vergeleken heeft en daarbij het sprekende verschil in de nationale karaktertrekken van de menschenbeelden (om dit éene slechts te noemen) [1]) niet weet te onderscheiden,— wie een Duitscher in Duitschland voor zijne heilige tafereelen uitsluitend Hollandsche menschen laat afbeelden en de onbetwistbaar Hollandsche prenten van het *Hooglied* en die van den *Spiegel* niet voor het werk houdt van denzelfden kunstenaar of op

[1]) De gelijkheid der teekening van andere voorwerpen, bijv. boomen, schapen, grasscheutjens enz. is zoo volkomen, dat zij bijna uit dezelfde en evenveel trekjens in beide prentwerken bestaan, en die gelijkheid een ieder op het eerste gezigt moet in het oog vallen.

het allerminst van eene en dezelfde kunstschool, die maakt zich belagchelijk, wanneer hij immer zich verstout een enkel woord van oordeel over eenig kunstwerk te reppen [1]).

Volgens de verzekering van GUICHARD beweert JUNIUS, dat de Hollandsche *Spiegel*, het *tweede* door COSTER geleverde werk en met losse *houten* letters gedrukt is [2]); doch hiervan staat geen woord in den text van JUNIUS, waaruit hij zulks opmaakt. JUNIUS verhaalt daar, hoe de kunst haren oorsprong had ontleend uit een onbeduidend toeval, uit het snijden van eenige letters van beukenhout, vermaakshalve door een liefhebber der houtsneêkunst op eene wandeling in den Hout, die daarbij den inval kreeg, om die gesneden losse letters, tot eenige woordjens zamengevoegd, en met inkt bestreken

[1]) De meest bevoegde regter over Graveerkunst en Xylographie, de Heer LÉON DE LABORDE, die het werkje van GUICHARD voor het overige niet onverdienstelijk noemt, zegt, ten aanzien van 's mans gevoelen, dat de prenten van den *Spiegel* van Duitschen oorsprong zijn zouden, in zijne *Débuts de l'imprimerie à Mayence et à Bamberg* pag. 19: « Je dois exprimer mon étonnement de voir la critique « affirmer d'une manière aussi tranchée, que les Bibles des Pauvres et les Figures « du Speculum sont gravées à Hirschau en Allemagne, et que le texte n'a été « imprimé en Hollande, que postérieurement à 1461, sans discuter, sans men- « tionner même le témoignage d'ULRICH ZELL, qui dit cependant bien positivement, « qu'on imprimait quelque chose en Hollande en 1440. M. GUICHARD reviendra « sans doute sur ce point important dans d'autres travaux. » De kennelijke invloed van den landaard des teekenaars op de teekening zijner menschenbeelden is zeer opmerkelijk, ook in de zoogenaamde Fac-similés van Hollandsche prenten door Duitschers. Men vergelijke slechts de prenten van den *Spiegel* en het *Hooglied* met de daarvan geleverde Fac-similés in het werk van FALKENSTEIN.

[2]) Pag. 82. « l'Historien Hollandais prétend que le *speculum* est le second ou- « vrage publié à Harlem, par l'inventeur de l'art typographique. » En pag. 99. « JUNIUS parle d'un *speculum* Hollandais imprimé par LAURENT avec des carac- « tères mobiles de bois. »

over te drukken op papier tot een spel, oefening en leering zijner kleinkinderen; vervolgens berigt hij, dat het welgelukken van dat speelsche kinderlievend bedrijf bij den uitvinder de gedachte deed ontstaan van de mogelijkheid eener kunst van drukken op die wijze in het groot, — dat deze daarop, besloten hebbende zulks te beproeven, in de eerste plaats zich toeleide op het uit den weg ruimen van eene moeijelijkheid, waarmede hij van den beginne af bij zijne eerste proefnemingen had te worstelen, en waardoor hij die veelal mislukken zag, de ongeschiktheid namelijk der gewone schrijfinkt tot het naauwkeurig overbrengen van de omtrekken der letters, — dat hij in die poging, na vrij wat arbeids, eindelijk was geslaagd en eene taaijere, niet vloeijende en welgeschikte drukinkt had weten te vervaardigen en door het uitvinden daarvan dan ook in staat was geraakt, het opgevatte denkbeeld te verwezentlijken en stukken te drukken van groote uitgebreidheid, geheele bladen en boeken met prentwerk en bijgevoegden lettertext; ter staving van welk laatste, dat namelijk COSTER het zoo ver in de kunst wist te brengen, JUNIUS zich dan beroept op het door hem geziene en door COSTER gedrukte werk van den Hollandschen *Spiegel*.

Hieruit nu besluit GUICHARD, dat JUNIUS dat eerste, speelswijs met houten letters en gewone schrijfinkt voor zijne kleinkinderen gedrukte regeltjen als het eerste, en dien Hollandschen *Spiegel* als het *tweede* door COSTER *uitgegeven werk* (*ouvrage publié*) opgeeft en de drukwijs

van het laatste als volkomen gelijk aan die van het eerste, de inkt alleen uitgezonderd, voorstelt.

Welk eene wijze van uitlegging! JUNIUS zou bedoeld hebben, dat COSTER onmiddellijk na dat eerste, vermaakshalve gedrukte regeltjen, zonder eenige verdere proefneming of vordering in het werktuigelijke der kunst, dan alleen van die betere inkt, zonder eenige voorafgaande kleinere drukwerkjens te hebben beproefd en volbragt, zoo op eens dat groote werk van den *Spiegel* zou ondernomen en gelukkig volvoerd hebben! Neen, zulk eene onderstelling is al te ongerijmd, om eenige wederlegging te behoeven.

Maar is de tweede gevolgtrekking, uit dat verhaal afgeleid, wel zooveel beter? Omdat JUNIUS tot op het vermelden van dien, door hem gezienen, *Spiegel* van geen ander, door COSTER uitgedacht, middel tot verbetering zijner kunst gewaagt, daarom beweert JUNIUS, dat die *Spiegel*, buiten de inkt, nog volkomen op dezelfde wijze gedrukt was, als die allereerste, door COSTER gedrukte, regeltjens. Maar dat boek van den *Spiegel* is immers het meest beroemde, het grootste bekende voortbrengsel van COSTERS drukkunst? Het mogt JUNIUS, bij deszelfs naauwkeurige bezigtiging, den nog veelzins gebrekkigen staat der pas geboren kunst duidelijk doen herkennen; maar het was toch in zijn oog, als eene proeve, hoe ver de eerste uitvinder eener zoo zamengestelde en moeijelijke kunstbewerking het daarin reeds gebragt had, zeer bewonderenswaardig. Ieder, die de woorden van JUNIUS met

eenige aandacht in het oorspronkelijke leest, moet dadelijk bemerken, dat bij dat geheele prentwerk met dien bijgevoegden lettertext, die *pinaces totas figuratas additis characteribus*, tegen het te voren vermelde *versiculum unum et alterum*, tegen dat allereerste met houten letters gedrukte regeltjen overstelt, als een bewijs van de groote vorderingen des uitvinders in de kunst, waartoe de uitgedachte betere inkt hem den weg had gebaand. Hoe kan men nu onderstellen, dat JUNIUS gemeend zou hebben, dat COSTER bij het drukken van zijn grootste, meest volmaakte en, zoo ver men weet, allerlaatste werk nog even dezelfde letters zou gebruikt hebben, als bij zijne allereerste proefneming, en geenerlei verbetering in dat opzigt zou hebben weten uit te denken? daar JUNIUS onmiddelijk hierop integendeel berigt, dat COSTER de eerst door hem gebruikte houten letters in metalen verwisselde. Het is waar, JUNIUS zegt: DAARNA (*postea*) *heeft hij* (COSTER) *de houten lettervormen in looden, vervolgens de looden in tinnen verwisseld*, dat is, gelijk uit het vervolg des verhaals nader blijkt, verwisseld in *gegoten* metalen letters (*fusiles typos*) [1]), eerst van lood, naderhand van tin; maar dit *daarna* heeft geene betrekking op het onmiddellijk voorafgaande, dat ten bewijs was aangevoerd van die voordeelige gevolgen der uitvinding van goede drukinkt op den verderen voortgang der kunst

[1]) Immers JUNIUS verhaalt vervolgens, dat de dief, die COSTERS drukkerij bestal, alvorens de kunst van letterzetten en lettergieten (*fusilium typorum peritiam*) zich volkomen had eigen gemaakt.

en de vorderingen, die COSTER daarin maakte, waarvan JUNIUS den door hem zelven gezienen *Spiegel* als een voorbeeld bijbrengt. Die geheele uitweiding over dat boek is dus een tusschenzin, een parenthese, gelijk ook de zinscheidingsteekens aanwijzen. De vloeibaarheid en het vlakkende der eerstgebruikte gewone schrijfinkt namelijk was lang een beletsel geweest, dat den uitvinder bij zijne eerste proefnemingen niet had doen slagen, om de letters goed over te brengen (*exprimere*), daar hij niet, dan gebrekkige en gevlakte overdruksels, verkreeg. Het bereiden van zulk eene inkt, die zuiver en naauwkeurig de omtrekken der letters afdrukte, had veel moeite gekost, zoodat de uitvinder daarin zelfs niet was geslaagd, dan met behulp van zijn schoonzoon; maar, toen dat beletsel opgeheven en de uitvinder in het bezit was gesteld van eene allezins geschikte drukinkt, toen was hij in staat, zijne proefnemingen met gunstiger uitslag voort te zetten en zijne kunst verder te verbeteren; en *vandaar* (*inde*) was het dan ook, dat hij geheele prentwerken met bijgevoegden text drukken kon. De woorden *inde etiam* door GUICHARD *puis*, en door verscheiden Hollandsche overzetters *vervolgens* vertaald en als het begin van een nieuwen zin aangemerkt, staan in den text onmiddellijk verbonden aan het voorafgaande woord *excogitavit*, ten teeken, dat zij nog behooren tot die *uitvinding* van de drukinkt; zij duiden aan, dat het drukken van die geheele prentwerken, *daardoor* geschied was, als een gevolg van *die* uitvinding moest beschouwd worden. De nieuwe

zinsnede begint eerst met het tusschengevoegde verhaal van 't geen JUNIUS bij dat gewag maken van prentwerken met bijgevoegden lettertext, zich herinnerde, zelve gezien te hebben: «*Quo in genere vidi*» cet. De oordeelkundige SCRIVERIUS, die fijne kenner van het Latijn, heeft dan ook de woorden: «*inde etiam*» cet. niet vertaald: «*Vervolgens heeft hij ook*» geheele prentwerken gedrukt, (als eene op zich zelve staande zinsnede); maar: «*waarmede hij ook*» zulke werken gedrukt heeft, (als blijkens de voorafgaande comma nog behoorende tot het vorige, tot die uitgevonden drukinkt). Het *daarna*, waarmede JUNIUS, na den daarop volgenden tusschenzin, betreffende dat door hem geziene prentwerk van den *Spiegel*, zijne daardoor afgebroken opgaaf van de voornaamste verbeteringen in de kunst, door COSTER uitgedacht, weder opvat en voortzet, slaat dus klaarblijkelijk niet op dien *Spiegel*, niet op het vermelde in dien tusschenzin, maar op het vroeger voorafgaande *primum* (*eerst*), op het berigt van die uitvinding eener betere inkt. De eerste stap ter verbetering en volmaking der kunst was geweest het uitvinden en zamenstellen van betere inkt, de tweede het uitdenken en gebruiken van betere letters. JUNIUS wilde als geschiedschrijver, niet als kunstkenner, met eenige weinige groote trekken eene algemeene schets geven van de geschiedenis der uitvinding, en daarbij de voorname bijzonderheden van den oorsprong en de voortgangen der kunst kortelijk ontvouwen. Hij bepaalde zich dus zeer eigenaardig eerst tot de vermelding van het

toeval, 't welk den uitvinder op het denkbeeld zijner uitvinding had gebragt, daarna tot de opgaaf van de middelen, om zijne kunst op eene doeltreffende wijze in werking te brengen, en, daar die middelen voornamelijk betrekking hadden tot de twee hoofdvereischten om te drukken, de inkt en de letters, maakt hij eerst van de door COSTER gemaakte vorderingen en verbeteringen in de kunst in het eerste opzigt gewag, en daarna van die, welke het tweede betreffen. In den beginne bediende hij zich van gewone schrijf-, daarna van goede drukinkt, eerst gebruikte hij houten, daarna gegoten metalen letters.

Had GUICHARD dit zoo eenvoudig en natuurlijk ontwerp der bedoelingen van JUNIUS, dien loop der denkbeelden en voorstellingen, dien gang en zamenhang des verhaals gevat, en den schrijver verstaan, wien hij zich vermeet te beoordeelen, hij zou gevoeld en erkend hebben, dat een man van zooveel schranderheid, geleerdheid en zucht tot onderzoek [1]), als JUNIUS, die vóór derdehalve eeuw, ter plaatse zelve, waar de uitvinder had gewoond en nog nakomelingen van dezen zich bevonden, woonachtig was, die aldaar, vermoedelijk wel in die voormalige woning des uitvinders (*in*

[1]) Een zeer merkwaardig voorbeeld van de ijvervolle zucht tot onderzoek bij JUNIUS vindt men onder anderen in zijnen brief aan den beroemden ARIAS MONTANUS, den bijzonderen gunsteling van den Kardinaal XIMENES, waarin hij hem verzoekt om zijne tusschenkomst bij den laatstgenoemde ter bekoming van verlof tot het lezen van zoodanige, op de lijst der verboden schriften vermelde, boeken, als hem bij zijne geschiedkundige nasporingen van nut konden zijn. JUNII, *Epist. Select.* pag. 43.

Laurentianis illis ædibus), bij COSTERS achterkleinzoon GERARD THOMASZ 1), waar ook die gedenkkannen werden bewaard, dat merkwaardige boek met eigen oogen zag, en daaromtrent de beste narigten kon inwinnen, — dat zulk een man niet zoo ligtzinnig door een oppervlakkig lezer mag verdacht worden, van de gesteldheid des werks en de wijze, waarop het was gedrukt, geen kennis genoeg bezeten te hebben, om daarover te kunnen oordeelen.

Maar al ware het, dat de Heer GUICHARD, op eenen zoo veel grooteren afstand van tijd en plaats, niet zonder grond zich overtuigd houden kon, van den aard der letters, tot den *Spiegel* gebruikt, veel beter kennis te hebben, dan een JUNIUS; — al mogt hij niet te onregt gelooven, over oude drukwerken zooveel juister te kunnen oordeelen, dan de man, die in een tijd, toen er nog zooveel meer overblijfsels der eerste drukkunst bestonden, schier alle landen van Europa had doorreisd en de beroemdste Boekerijen met al de geestdrift van een dweepend liefhebber van oudheden had bezigtigd en onderzocht;—al moesten de woorden van JUNIUS ontwijfelbaar, niet naar aanwijzing van den zamenhang, maar naar het

1) GERARD THOMASZ staat op de lijst der Regeringsleden van Haarlem aangeteekend als Schepen in 1545, als Kerkmeester van 1547 tot 1552. Dat van de beide, thans te Haarlem bewaard wordende, Hollandsche Spiegels, de ééne herkomstig is van COSTERS nakomelingen, is bekend. Zie VLAMING in de noot op SPIEGELS *Hert-spieghel*, pag. 30. De andere was in 1586 in het bezit van den Haarlemschen Advocaat WILLEM JANSZOON VERWER, die het boek gekregen had van HENDRIK DIRKSZOON MES. Een van die beide afdrukken zal het geweest zijn, die JUNIUS gezien heeft, en beiden zijn niet met houten, maar met gegoten metalen letters gedrukt.

oppervlakkig voorkomen van de letter worden uitgelegd; — al had JUNIUS ontegenzeggelijk ten aanzien van de gebruikte letters voor den Hollandschen druk van den *Spiegel* gedwaald; wat zou dat afdoen tegen de geloofwaardigheid van het overige des verhaals? De meest beroemde kunstkenner onzer dagen in alles, wat de drukkunst betreft, de Heer LABORDE, acht de onderscheiding, of een drukwerk met beweegbare houten, of gegoten metalen letters, gedrukt is, zoo moeijelijk, dat hij de misvattingen ten dien aanzien, zelfs in den vermaarden Lettersnijder en Lettergieter en schrijver over de Drukkunst, FOURNIER, zeer verschoonbaar rekent [1]). En, zoo een blijk van onkunde in het werktuigelijke der kunst alle gezag aan het getuigenis, waarin het wordt gevonden, ontnam, wat bleef er dan over, dat op eenige geloofwaardigheid aanspraak kon maken, van alle de getuigenissen, waarop de Mentzers zich beroepen, waarvan er niet één is, dat niet de kenmerken draagt van de grootste onkunde in dat opzigt? Wat werd er dan van dat geheele, zoo hoog geroemde, getuigenis van TRITHEMIUS, dat den voornaamsten grond uitmaakt, waarop de Mentzers hunne aanspraak vestigen en dat eigentlijk het eenige is, wat nog met eenigen schijn van historiesch gezag

[1]) « La difficulté, qu'on trouve à distinguer une impression sur lettres mobiles « de bois d'une impression sur lettres mobiles de fonte doit l'excuser (Fournier), « et les discussions, qui se sont élévées et qui s'élevent encore au sujet des lettres « d'indulgence de 1454, du Pseautier de 1457 et du Theuerdanck de 1517 rendront « chacun réservé dans son opinion.» DE-LABORDE, *Débuts de l'Imprimerie à Strasbourg*, pag. 75.

voor hunne zaak kan worden aangevoerd; dat verhaal, zoo vol onnaauwkeurigheden en tegenstrijdigheden, ontleend van een mondelijk berigt, 30 jaren vóór het te boek gesteld werd, vernomen van een' eerzuchtige, die daarbij valschelijk zijn eigen schoonvader den eersten uitvinder noemde en van de eerste beginselen der kunst, waaraan hij nooit deel had gehad, zeer weinig wist, oververteld door een man, die, naar de beoordeeling van LABORDE, niet het allerminste begrip had van het werktuigelijke der geheele verrigting, die tot het drukken behoort [1]).

GUICHARD vermeet zich, den Heer KONING te wederleggen en toont diens werk niet anders te kennen, dan uit de verminkte Fransche vertaling, waarvan hij de kleine taalfoutjens met alle naauwgezetheid doet opmerken. Het stelsel, dat GUICHARD verdedigt, is gegrond op de rangschikking, die hij maakt, van de onderscheiden drukken van den *Spiegel;* maar over die rangschikking is het verschil van gevoelen zoo groot, als het getal kunstkenners, die er over geoordeeld hebben; en hoe vele van die zoogenaamde verschillende drukken zouden bij naauwkeuriger vergelijking misschien blijken dezelfde te zijn, indien men, meer den gebrekkigen staat der kunst in aanmerking nemende, uit eenige kleine verschillen in de lezing niet zoo aanstonds tot eenen nieuwen druk of uitgaaf besloten had. Het ken-

[1]) «Je ne m'arrête pas,» zegt DE LABORDE, *Débuts de l'Imprimerie à Mayence et à Bamberg*, pag. 18. «au récit interessé de SCHOEFFER, assez peu «au fait des débuts de l'invention, auxquels il était resté étranger: récit mal rap-«porté par l'Abbé TRITHEM, qui ne comprenait rien au mécanisme du procédé.»

merk, door OTTLEY ontdekt en opgegeven, van den vroegeren of lateren afdruk der houtsneêprenten uit de meerdere of mindere breuken in de afbeeldingen is zeker onwedersprekelijk; maar GUICHARD zelf maakt alle gevolgtrekkingen, die hij voor zijn stelsel daaruit afleidt, te eenemaal krachteloos, daar hij de houtsneêprenten en den ondergedrukten text niet als het werk van één en denzelfden kunstenaar beschouwt, het gevoelen van FOURNIER en PAPILLON niet onaannemelijk vindt, dat de prenten van den *Spiegel* oorspronkelijk bestemd waren, om, overeenkomstig het toenmalig gebruik, voorzien te worden van een ondergeschreven text en tot staving van dit gevoelen verzekert, verscheiden boeken van de vijftiende eeuw te kunnen aanhalen, waarin de afbeeldingen gedrukte houtsneêprenten zijn en de daarbij behoorende text geschreven is [1]). Indien toch de text niet gelijktijdig met de prenten is gedrukt, dan kan de meerdere volkomenheid en de blijkbaar vroegere druk van de prenten ook geen beslissend bewijs opleveren van den vroegeren druk van den ondergevoegden text. Alsdan kan de zaak zich welligt op deze of dergelijke wijze hebben toegedragen. COSTER, tot zoo ver met zijne kunst gevorderd, dat hij zich in staat rekende, geheele boeken te kunnen drukken, die voor handschriften konden verkocht worden, kan het denkbeeld hebben opgevat, om zijne uitvinding met de houtsneêdrukkunst tevereenigen, en zulke geschriften voor zijn drukwerk te kiezen, die,

[1]) GUICHARD, *Notice sur le Speculum*, pag. 117 et 118.

met houtsneêprenten in plaats van teekeningen voorzien, toen bijzonder in den smaak waren. Bij deze zou de aandacht, zich meer op de prenten, dan op den text, vestigende, niet zoo ligt de misleiding bemerken en het ondergedrukte, het gewone schrift zooveel mogelijk nabootsende, te gereeder voor geschreven worden aangezien. De schrandere en met tijdelijke middelen ruim gezegende man kan, met dat inzigt, van den plaatsnijder, die de platen van den *Spiegel* had vervaardigd, om de afdrukken daarvan door de monniken in de kloosters met ondergeschreven text te doen voorzien en verkoopen, den geheelen, door dezen opgelegden, voorraad van afgedrukte prentbladen, welligt met het geheele stel der houtsneêplaten zelve, hebben afgekocht, om onder die prenten den daarbij behoorenden text, door middel van zijne nieuwe uitvinding, met beweegbare letters te drukken, ten einde met zulk, half houtsneê, half met losse letters gedrukt, werk een proef te nemen van het vermogen zijner kunst, om zulke afdruksels voor handschriften aan den man te brengen; maar, in dat geval, zal hij immers waarschijnlijk voor de eerste bladen, waarmede hij dat beproeven wilde, opzettelijk de latere, minst goede, prentdrukken hebben uitgezocht, ten einde de vroegere en betere te besparen, tot hij door meerdere oefening de bekwaamheid zou verkregen hebben, om ook netter en beter ondergedrukten text te kunnen leveren.

Dat nu inderdaad de prenten en de text van den *Spiegel* niet gelijktijdig, maar ieder afzonderlijk zijn

gedrukt, is volkomen zeker. Dit blijkt niet alleen uit de scheefheid, waarmede de textdruk onder vele prenten is gevoegd; maar in een der exemplaren, aan de stad Haarlem behoorende, is daarvan een zoo zigtbaar en ontegensprekelijk bewijs voorhanden, dat daaromtrent geen twijfel bestaan kan [1]).

Deze algemeene aanmerkingen op het werkjen van GUICHARD, ten aanzien van zijne pogingen, om het verhaal van JUNIUS, als ongerijmd en geen geloof verdienende, te doen voorkomen, zullen, geloof ik, voldoende zijn, om u te overtuigen, dat ik niet zonder grond dat stukjen te onbeduidend genoemd heb, om het eene ernstige en opentlijke tegenspraak waardig te achten. Het regt van Haarlem op de eer der uitvinding loopt, bij dergelijk een aanval, geen het minste gevaar. Het staat, op de

[1]) In het exemplaar, dat, lang bij het nageslacht van COSTER bewaard gebleven, in 1654 door de Stedelijke Regering gekocht werd, vindt men een vel, of twee aan elkander behoorende bladen, waarvan de bovenstaande prenten en de ondergedrukte text uit twee afzonderlijke, aan elkander geplakte, strooken papier bestaan; en ongerijmd zou het zijn te onderstellen, dat de drukker uit verkiezing, in plaats van een geheel vel papier, twee aldus aan elkander geplakte strooken zou gebruikt hebben, om daarop prenten en text te gelijk te drukken. Maar de aanplakking van de onderste helft des papiers, die den text bevat, is blijkbaar geschied, vóór dat de text daarop gedrukt werd, want die onderste helft is op den onderrand der prenten, een zoom vormende van iets meer, dan een vinger breed, geplakt, welke zoom of onderrand der prenten, door het losgaan van den stijfsel daarvan afgeweken, zeer duidelijk de letterindruksels van de bovenste regels van den text, zoo verre die dien onderrand der prenten bedekten, vertoont, waaruit onwedersprekelijk blijkt, dat de text onder de reeds te voren gedrukte en aangeplakte prenten moet gedrukt zijn en dat eenige beschadiging aan de nog onbedrukte onderhelft van het vel papier, waarop de prenten gedrukt waren en de zucht, om desniettemin die prenten te gebruiken, den drukker zal bewogen hebben, om die beschadigde onderste helft af te knippen en door aanplakking van een nieuwe strook wit papier te doen vervangen, ten einde daarop den text te kunnen drukken.

beide getuigenissen van ZELL en JUNIUS, als op onwrikbare steunpilaren, onomstootelijk gevestigd. Het moet en zal ontwijfelbaar eenmaal algemeen erkend worden, gelijk het reeds meer en meer, ook buiten 's Lands, door onpartijdige en grondige navorschers der waarheid erkend wordt. De nietigheid der zoogenaamde bewijzen, waarop de Duitschers hunne vermeende aanspraak bouwen, komt meer en meer aan het licht door de nasporingen zelve, die zij te werk stellen, om steunsels voor haar te zoeken. Het gebeurde sedert de viering van het Costersfeest kan daarvan ten bewijs strekken.

Schier ongeloofelijk was de geestdrift, die dit feest bij de Duitschers verwekte, om op nieuw de aanspraak van Haarlem te bestrijden en de hunne met alle kracht te handhaven en te doen gelden. Het oude geschilstuk werd door hun met meer ijver, dan ooit te voren, ter behandeling weder opgevat; alle schijnbare bewijsredenen, hoe dikwijls wederlegd, bijeenverzameld, de Archiven, Charterkamers en Bibliotheken met de meest mogelijke naauwkeurigheid doorzocht, alle overblijfsels der oudste drukwerken opgespoord, nagezien en vergeleken, en tallooze vertoogen ter bestrijding van Haarlems aanspraak en ter verdediging van die van Mentz of Straatsburg vervulden eerlang de dagbladen en maandwerken, of verschenen als afzonderlijke grootere of kleinere geschriften in het licht. Een Mentzer Raadsheer kwam met een werk van drie zware boekdeelen voor den dag, waarin hij zich beroemde, meer dan derdehalf honderd,

nooit te voren gedrukte, oorkonden bijeen gebragt te hebben. Ook haastte men zich, wat men kon, nieuwe en de schitterendste eerbewijzen aan GUTTENBERG toe te brengen, om die, aan COSTER toegebragt, zooveel mogelijk te verdonkeren. Men rigtte gedenksteenen en standbeelden voor hem op [1]), vierde prachtige feesten bij derzelver ontdekking en inwijding; riep, bij eene plegtige hoog gestemde uitnoodiging, geheel de beschaafde wereld op tot deelneming aan het Eeuwfeest ter zijner eer; bepaalde uit ongeduld den tijd der viering vier jaren vroeger, dan in de beide vorige eeuwen; liet, van de ongerijmdheid dier nieuwe willekeurige tijdsbepaling op het beschamendst overtuigd, zich niet, dan met moeite, tot het afwachten van het voormaals aangenomen tijdstip bewegen, en bragt, toen dat eindelijk verschenen was, in de maand Junij des vorigen jaars, in de voornaamste steden van Duitschland, waar de vrees der regeringen voor onlust dit slechts gedoogde, met zegevierenden ophef den voorgewenden uitvinder, als den grootsten weldoener des menschdoms, uit naam van alle volken der aarde, de uitbundigste vereeringen toe.

Maar wat was nu de uitslag van dat, op nieuw met zooveel ijver te werk gestelde, onderzoek? Welke nieuwe bewijzen had men ontdekt, welke meer afdoende redenen bijgebragt tot staving van het regt, dat men met zoo veel pogchend gejuich zich aanmatigde? --

[1]) Niet minder, dan vier gedenksteenen en drie standbeelden, twee te Mentz, en één te Straatsburg, rigtte men voor hem op.

Niet het allerminste nieuws ter bevestiging der vermeende aanspraak heeft men kunnen aanvoeren. Een geheele stortvloed van gedenkschriften dier feestvieringen, meest alle met meer of min uitvoerige verhandelingen ten betooge, dat Mentz of Straatsburg, niet Haarlem, zich beroemen kan, de geboorteplaats der drukkunst te zijn, stroomde van de Duitsche drukpersen; maar — leverde niets, volstrekt niets op, dat eenig nieuw gewigt aan die bewering kon bijzetten. Ja de vurigste ijveraars, die met de meeste vlijt en volharding op nieuw het geschilstuk grondig onderzochten en Duitschlands aanspraak op de eer der uitvinding met geestdrift poogden te verdedigen, vonden zich gedrongen, de zwakheid der gronden, waarop die voornamelijk rust, hunnes ondanks toe te stemmen.

Hij zelf, die met zooveel ophef zich beroemde, *de Geschiedenis der Drukkunst pragmatiesch uit de bronnen bearbeid*, en meer dan derdehalf honderd, nooit te voren gedrukte, oorkonden aan het licht gebragt te hebben en wiens onmatige drift in de verdediging der aanspraak van zijne geboortestad door zijne eigen stad- en landgenooten algemeen is afgekeurd, de bekende Mentzer Raadsheer SCHAAB, bragt niet alleen aan de zaak, waarvoor hij zoo hevig ijverde, geen het minste voordeel, maar zelfs een zeer gewigtig nadeel toe. Dat geheele getal van die derdehalf honderd, door hem aan het licht gebragte, oorkonden bestond alleenlijk uit de onbeduidendste stukken, de geslachtrekeningen der personen

van GUTTENBERG, FAUST en SCHÖFFER betreffende. Niet één enkel daarvan had de allerminste betrekking tot de geschiedenis der uitvinding. Het eenige belangrijke nieuws, dat hij aan het licht bragt, was — de ontdekking der valschheid van twee, door Prof. BODMAN, den Archivarius van Mentz, in 1800, volgens diens voórgeven, in de Archiven dier stad gevonden, oorspronkelijke stukken, die van veel gewigts voor de zaak van Mentz waren gerekend, als twee gapingen in de levensgeschiedenis van GUTTENBERG aanvullende. Volgens de gegeven berigten van SCHAAB, die daaromtrent het naauwkeurigste onderzoek te werk stelde, zijn deze stukken niet anders, dan — loutere fopperij van gemelden Archivarius, die zich op het kunstjen van oude handschriften na te bootsen verstond, en met deze, door hem zelven verzonnen en vervaardigde, zoo gezegde oorkonden een einde wilde maken aan de lastige plagerij van OBERLIN en FISCHER, die onophoudelijk hem drongen, uit de Archiven, onder zijn beheer, het een of ander, de zaak der drukkunst betreffende, voor hun op te sporen, ten dienste der geschriften, die zij bezig waren te vervaardigen. Naar het eigen getuigenis van dien dweependen verdediger en schier afgodischen vereerder van zijnen GUTTENBERG, moet er dus op die zoogenaamde oorkonden uit de Mentzer Archiven niet al te veel vertrouwen gesteld worden. En wat die beruchte Straatsburgsche Processtukken aangaat, die, hoezeer derzelver echtheid door DIBDIN is betwijfeld, toch algemeen geacht worden,

het voornaamste steunpunt uit te maken, waarop de Duitschers nog alleen met eenigen schijn van regt hunne aanspraak staande kunnen houden, vond die hevige voorvechter van hunne zaak zich gedrongen te erkennen: «dat alle de verklaringen der getuigen, daarin voorko«mende, bestemdheid en duidelijkheid missen, zoodat «de geleerden van den beginne af zich het hoofd hebben «vermoeid, om er de ware meening van te vatten, zeer «verschillende onderstellingen daarop gebouwd hebben, «en ieder ze heeft uitgelegd, zoo als het hem voor zijn «stelsel het dienstigst scheen [1])».

Een ander ijveraar, die met geene mindere vertooning van geleerdheid eene *Kritische Geschiedenis der uitvinding van de boekdrukkunst door* JOHANN GUTTENBERG *te Mentz*, in een boek van 800 digt in één gedrukte bladzijden leverde, J. WETTER genaamd, bragt al mede niets nieuws voor den dag, wat eenigzins tot nadere bevestiging van de zaak, die hij beweerde, kon strekken; maar wierp integendeel het meest geduchte bolwerk, waarmede men haar in de laatste eeuw verdedigd, en Haarlem bestreden heeft, te eenemaal omver. Hij betoogde in eene vrij uitvoerige verhandeling, dat die geheele Straatsburgsche Regtzaak niets gemeens kon

[1]) SCHAAB, *Geschichte der Erfindung der Buchdruckerkunst*, 1 b. p. 148. « Alle diese erklärungen, sowohl die der Zeugen, als die des Klägers und des Beklag« ten, sind in der Elsässer Deutschen Mundart niedergeschrieben. Es mangelt ihnen « Bestimmtheit und Deutlichkeit. Dio Gelehrten haben sich seither über ihre Aus« legung die Köpfe zerbrochen und darauf manche Hypothese gebaut. Ieder legte « sie aus, wie sie zu seinem Systeme passten. »

hebben met de eigentlijke typographie of het drukken met beweegbare letters, maar alleen de xylographie of het drukken met vaste houtsneêvormen betrof. Ja hij ging in eene bijgevoegde Narede nog verder, verklaarde opentlijk, dat hij het gevoelen omhelsde van onzen SCHELTEMA, en dat geheele twistgeding tot geene boekdrukkunst hoegenaamd, maar alleen tot GUTTENBERGS voorname handwerk te Straatsburg, de spiegelmakerij, betrekkelijk achtte [1]), en bragt ter bevestiging daarvan zulke gepaste en gewigtige redenen bij, dat althans die onbestemde en duistere processtukken, als voor zulke verschillende verklaringen vatbaar, niet meer gerekend kunnen worden, eenige bewijskracht te hebben in de zaak des geschils [2]).

[1]) Reeds vóór SCHELTEMA was dat gevoelen geopperd en tot waarschijnlijkheid gebragt in de *Bijdragen tot de Gedenkschriften der Haarlemsche feestviering*, bl. 595 en volgg.

[2]) Niet te min verklaart diezelfde WETTER, het geheele verhaal van JUNIUS voor een loutere fabel, een Roman! Zooverre gaat de zelfsverblinding van sommige Duitschers, om het regt, aan Haarlem toekomende, niet te willen zien. Doch zulk een vermoeden zal niemand verwonderen bij een man, die zoo zeer de blijken geeft van den romantischen geest, die hem bezielt, en die uit de geringste bijzonderheden de vreemdste en meest verrassende verdichtselen weet te scheppen. Zoo maakt hij bij voorbeeld uit den naam van COSTERS eerste gemalin, CATHARINA ANDRIESDOCHTER op COSTERS geslachtslijst geheeten, op, dat de Boekdrukker JAN ANDRIESZOON, die van 1483—1488 verscheiden boeken te Haarlem drukte, drie geslachten vroeger, dan de Heer VAN WESTREENEN giste, zal geleefd hebben, niet, gelijk deze vermoedde, de achterkleinzoon, maar de zwager van COSTER, de broeder van gezegde CATHARINA zal geweest zijn, die in vereeniging met zijn schoonbroeder de drukkerij bezeten en na COSTERS dood aangehouden en voortgezet zal hebben; en, wijl de onderstelling wat al te romantiesch zijn zou, dat deze deelgenoot in de drukkerij, na 40 jaren lang, sedert het overlijden van zijn compagnon (in 1439), stil gezeten en niets uitgegeven te hebben, eerst in zoo hoogen ouderdom begonnen zou hebben, zoo vele en zulke belangrijke boeken te drukken, redt hij zich met eene stoute nieuwe vinding

De verdienstelijke FALKENSTEIN, die een zeer belangrijk, fraai gedrukt en rijk met fac-similés versierd werk, eene

uit dezen, al te zeer in het oog loopenden, anachronismo door de onderstelling aan te nemen, dat COSTERS leeftijd 40 of 50 jaar later, dan uit de Regeringslijsten en kerkelijke registers blijkt, zal hebben plaats gehad, en dat men naderhand, toen gedurende een langen tijd geen' Drukkerij te Haarlem bestaan had, en men zich nog flaauw die voormalige VAN COSTER en zijn zwager herinnerde, men deze in zijne verbeelding een halve eeuw zal vervroegd hebben; als of onze koele Hollanders eene zoo levendige en gedienstige verbeelding hadden, als deze, niet *kritische*, maar romantische, geschiedschrijver van de uitvinding der Drukkunst.

Uit diezelfde zucht voor het romantische en poëtische stelt WETTER bijzonder hooge waarde in een Latijnsch lofdicht op de Boekdrukkunst van zekeren BERGELLANUS, in 1541 opgedragen aan den Aartsbisschop van Mentz, waarvan de dichter in de opdragt zegt, dat hij zijne berigten wegens de uitvinding uit de schriften van TRITHEMIUS geput heeft, en, ofschoon nu TRITHEMIUS niets van die fraaijigheden vermeldt, waarmede BERGELLANUS dat verhaal van den Spanheimer-Abt zeer dichterlijk heeft opgesierd, kiest WETTER niet te min die poëtische omwerking en versiering van dat zoo gebrekkig en partijdig verhaal tot den grondslag, waarop hij het gebouw van zijne *kritische* geschiedenis der uitvinding inzonderheid vestigt, en hoe regt dichterlijk, hoe stout en verre verheven boven de regelen der kritiek, hij die dichterlijke beelden van BERGELLANUS weet uit te leggen en toe te passen ter oplossing en verklaring van het verhaal van JUNIUS, zal uit dit ééne staaltjen genoegzaam kunnen blijken. BERGELLANUS laat GUTTENBERG met zijnen ridderlijken ring een geschrift bezegelen, en bij dezen op het zien van zijn wapen en spreuk, in het weeke was gedrukt, eensklaps het denkbeeld van de Drukkunst oprijzen, en hieruit besluit de dichterlijke WETTER, dat JUNIUS dit vers van BERGELLANUS gelezen, en daaruit zijne voorstelling van COSTERS uitvinding ontleend zal hebben, namelijk: dat deze eens, letters uit beukenschors gesneden en op het papier afgedrukt hebbende, daardoor op de gedachte zijner uitvinding gebragt werd. Vóór GUTTENBERG had dus nog niemand, hoe vele duizenden sedert duizende jaren schier in alle landen zegelden, opgemerkt, dat een zegel letters en beelden overdrukt; en het zien van dat overgedrukte bragt GUTTENBERG, niet op het natuurlijke denkbeeld van het drukken zegelsgewijze in het groot, op de Xylographie; neen! GUTTENBERG was ook een dichter als WETTER, die ook met een stouten sprong zich te verheffen wist, en uit dien stijven zegeldruk eensklaps het denkbeeld van boeken te drukken met losse, beweegbare, letters wist te scheppen. Hoeveel prozaïscher en meer in den aard van het gewone menschelijke en natuurlijk gebeurlijke is de voorstelling van JUNIUS, die het toevallig speelswijs snijden van *losse* letters, derzelver zamenvoeging tot eenige woordjens en overdrukking op het papier, als de aanleiding voor een, niet poëtiesch, maar nadenkend, man tot opvatting van het denkeeld, om met losse letters geheele schriften te drukken, opgeeft. Dat *sigillatim* bij JUNIUS niet *zegelsgewijze*

algemeene Geschiedenis der Boekdrukkunst bevattende, in het licht gaf, waarin het geschilstuk met bescheidenheid wordt behandeld, schoon Haarlems aanspraak zeer gebrekkig wordt voorgesteld, beijverde zich wel, om WETTER ten aanzien van het laatste te wederleggen; maar gevoelde zich niet te min genoopt, te erkennen, dat die Processtukken te onbestemd en duister zijn, om daaruit eenige stellige gevolgtrekking op te maken, of zij tot de houtsneê-, dan wel tot de eigentlijke drukkunst betrekking hebben [1]). Het laatste werd mede door FISCHER, op het voorbeeld van FOURNIER, stellig ontkend.

Nog een ander Duitscher, de geheime Opper-finantieraad SOTZMAN te Berlijn, deed weder andere steunselen waggelen, waarmede men het wankele gebouw van Duitschlands vermeende aanspraak gepoogd heeft te onderstutten. Hij ontnam aan de bekende prent van ST. CHRISTOPHORUS en de aflaatbrieven van 1454 alle

beteekent, had WETTER kunnen weten uit de meermalen door hem aangehaalde *Nieuwe Bijdragen*, achter de *Gedenkschriften van het vierde Eeuwgetijde van* COSTERS uitvinding, bl. 310—317.

[1]) FALKENSTEIN *Geschichte der Buchdruckerkunst in ihrer Entstehung und Ausbildung*, pag. 98. « Zum grösten Bedauern der Wissenschaft sind die « über den Procesz gepflogenen Gerichtsverhandlungen so unvollkommen, dasz die « Kritik es mehr vermuthen kann, als es mit Bestimmtheit auszusprechen wagen « darf, GUTTENBERG habe schon zu Straszburg mit beweglichen, wenn gleich auch « nur hölzernen und bleiernen Buchstaben gedruckt.»

Even zoo was reeds vroeger het oordeel van LAMBINET omtrent die Processtukken, *Origine de l'Imprimerie* 1 vol. pag. 250: « Le vague et l'obscurité des « expressions laisseront éternellement un doute sur la véritable pensée de cette « pièce. — (La traduction du texte original) dépendra toujours de ceux, qui con- « naissent l'art de contourner ces mots équivoques à leur sens ou à leurs préjugés.»

kracht van bewijs voor de oudheid van Duitschlands drukkunst, door te beweren, dat deze stukken van later tijd moeten zijn, dan het daarop gestelde jaartal schijnt aan te duiden.

Voeg nu hierbij, dat reeds vroeger de geleerde EBERT, de beroemde Bibliothekaris der Dresder Bibliotheek, opentlijk als verdediger van Haarlems aanspraak was opgetreden. Te oordeelkundig en waarheidlievend, om het historische gezag van ZELL en JUNIUS en andere getuigen voor Holland en onzen COSTER te miskennen, en getroffen door de opmerking, dat in de eerste tijden na de verspreiding der Drukkunst over de beschaafdere landen van Europa door de Duitschers, in Holland alleen geene boekdrukkers uit Duitschland, maar schier overal in Italië en elders te gelijk met deze, ook Nederlandsche boekdrukkers gevonden werden, en dat er in de letters van alle Oud-Nederlandsche drukwerken eene zeer kenmerkende gelijkvormigheid of geslachtsovereenkomst, naar het Oud-Nederlandsche schrift van de eerste helft der XVe eeuw gelijkende, zigtbaar is, maar tusschen deze en de letters van Oude Duitsche drukwerken daarentegen een zeer in het oogloopend verschil zich vertoont, zocht hij hiervan de redenen uit te vorschen. Ten dien einde den oorsprong der Nederlandsche drukkunst als bij wijze van opklimming van achteren nagaande, bepaalde hij zijn onderzoek in de eerste plaats tot het nasporen der waarschijnelijke herkomst van den oudsten Nederlandschen boekdrukker, van wiens persoon en geschiedenis

men eenige zekere en genoegzaam omstandige berigten heeft, die van MARTENS te Aalst in Vlaanderen, en uit dat onderzoek bleek hem, dat de leerschool van dezen nergens anders kon gesteld worden, dan in Noord-Nederland te Utrecht bij KETELAAR en VAN LEEMT; en daarop de vermoedelijke herkomst of leerschool van deze laatsten nasporende, werd hij overtuigd, dat dezelve nergens anders gevonden kon worden, dan in Holland te Haarlem, in de drukkerij van onzen COSTER. En zulk eene bevestiging van COSTERS en Haarlems regt, op zoo geheel nieuwe gronden, door een man, als EBERT, door een Duitscher, die zijn geheele leven in de beoefening van boeken- en boekdruk-kennis had doorgebragt, moet ieder gewis toestemmen, een nieuw en allerkrachtigst bewijs te zijn voor de deugdelijkheid en het proefhoudende der getuigenissen, die de uitvinding derdrukkunst aan onzen Haarlemschen LOURENS JANSZOON toekennen.

Doch de kracht der waarheid dringt, niet alleen in Duitschland, maar ook in andere landen, Engeland, Frankrijk, België, Italië, Sicilië meer en meer door. Van de Engelschen is het bekend, dat hunne meest geachte en grondigste beoefenaars der Typographische geschiedenis de regten van Holland op de eere der uitvinding erkennen, en dat zelfs de allerberoemdste derzelve, de geleerde OTTLEY, ter verdediging dier regten, een doorwrocht werk, volkomen ter uitgave gereed liggende, bij zijn overlijden heeft nagelaten [1]). Van den

[1]) Er was reeds, kort voor 's mans afsterven, eene inteekening op de uitgave

thans geheel veranderden geest der Belgen, ten opzigte van Haarlems en COSTERS aanspraak, die in 1828 nog zoo ongunstig was, vindt men een treffend voorbeeld in COURTIN's *Encyclopédie moderne* art. *typographie*, zie *Letterbode* van 9 Mei 1834, I^e d. bl. 334 en SCHELTEMA *Geschied- en letterk. mengelw.* V^e d. 3e st. bl. 231. Ten aanzien van Italië en Sicilië hebben wij van gelijke verandering van denkwijs een zeer opmerkelijk en belangrijk berigt van den Heer VORSSELMAN DE HEER, in den *Letterbode* van 1835, IIe d. bl. 107 en volg. Met betrekking tot Frankrijk zal het genoeg zijn, alleen den vermaarden Burggraaf LÉON DE LABORDE te noemen, den waardigen zoon van den beroemden Graaf ALEXANDER LODEWYK JOSEPH DE LABORDE, den bekenden uitgever der *Voyage Pittoresque et Historique en Espagne* en van vele andere zeer geachte werken.

Naar het voorbeeld van dien vader, van zijne vroegste jeugd af in teeken- en graveerkunst geoefend en bijzonder zich toegelegd hebbende op de kennis der Xylo- en Typographie, doorreisde de Heer LÉON DE LABORDE Frankrijk, Duitschland, Holland en Italië, bezocht overal de beroemdste Bibliotheken, vooral met het doel om de overblijfselen van oude drukkunst naauwkeurig te onderzoeken, zag te Mentz en Straatsburg alle daar bewaard wordende stukken, tot de Geschiedenis der drukkunst en derzelver eerste beoefenaars betrekkelijk, maakte

van dat werk geopend, waarop vele geleerden en aanzienlijken onzer landgenooten hadden ingeschreven. Het schijnt, dat de groote kosten, tot het drukken, de platen en fac-similés vereischt, de uitvoering van het voornemen tot hiertoe vertraagd hebben.

overal van hetgeen hem het merkwaardigste toescheen, gelukkige fac-similés, vergat ook ons Haarlem niet, bragt aldaar verscheiden dagen door in het zorgvuldig bezien, vergelijken, beschrijven en nateekenen van al het merkwaardige, dat de stedelijke verzameling der overblijfselen van COSTERS drukpers bevat alsmede de rijke Bibliotheek der Heeren ENSCHEDÉ, en gaf aan allen, die het genoegen hadden, hem bij die gelegenheid te leeren kennen, de overtuigendste blijken van zijne grondige theoretische en practische kennis van alles, wat graveer- en drukkunst betreft. Ook verwierf hij zich, in zijn vaderland teruggekeerd, door verscheidene, hiertoe betrekkelijk, uitgegeven werken eenen algemeen erkenden en gevestigden roem, als een der meest bevoegde regters, om over het pleit der uitvinding van de drukkunst te oordeelen.

Van dezen uitmuntenden man nu hebben wij reeds twee zeer fraaije en belangrijke stukken over de geschiedenis dier kunst, het eene *Débuts de l'Imprimerie à Mayence et à Bamberg*, het andere *Débuts de l'Imprimerie à Strasbourg* getiteld, en voorleden jaar te Parijs in het licht verschenen, waarvan het eerste inzonderheid een toonbeeld van de hooge voortreffelijkheid, waartoe de drukkunst in Frankrijk is opgevoerd, mag genoemd worden, en met de keurigste fac-similés van de hand van den Heer LABORDE zelven is verrijkt.

In beide deze, van 's mans oordeel, kunde en smaak evenzeer getuigende, schriften verklaart hij op de onbe-

wimpeldste en beslissendste wijze, dat de eer der uitvinding van het drukken met beweegbare letters, zijns achtens, onmogelijk aan Haarlem, aan onzen COSTER kan betwist worden [1]), en van deze zijne overtuiging belooft hij ons de nadere ontwikkeling en bewijsredenen eerlang te zullen geven in eene derde verhandeling, die den

[1]) « C'est à Harlem, » zegt hij onder anderen in zijne *Débuts de l'Imprimerie à Strasbourg*, pag. 81 : « qu'eurent lieu tous les perfectionnemens successifs d'une invention naissante, livres Xylographiques, association de types mobiles de bois aux figures gravées, petits livres populaires sur types mobiles de bois, essais de fonte etc., premiers pas, qui devaient conduire à de plus grandes entreprises et qui suffirent, pour donner à Strasbourg et à Mayence le courage de les tenter. » En in hetzelfde werk, pag. 19: « J'ai comparé à Harlem tout ce qu'on a réuni confusément de preuves diverses; et après une étude attentive, j'ai découvert une marche de perfectionnemens regulière et progressive dans les différentes éditions d'un même ouvrage, dont le texte reconnu pour être Hollandais s'associe à des gravures reconnues pour être Flamandes. Chargé de ce bagage, je suis revenu à la tradition, j'ai comparé l'histoire des faits aux souvenirs du peuple, et j'ai compris l'intention des paroles de ZELL, l'imprimeur de Cologne, élève de GUTTENBERG, qui en parlant des Donat Hollandais, entendait bien certainement les Donat en types mobiles. Je me suis convaincu que JUNIUS ne s'était trompé que dans les détails, et qu'après tout, un fait historique bien établi ne peut être responsable de l'ignorance des uns ou de la maladresse des autres. »

Met die vergissingen in bijzonderheden, die de Heer LABORDE in deze laatste woorden bij JUNIUS onderstelt, bedoelt hij de meening, dat JUNIUS den *Hollandschen Spiegel* doet voorkomen als met houten letters gedrukt, terwijl die ontwijfelbaar met gegoten metalen letters gedrukt is; doch uit de naauwkeurige verklaring van den oorspronkelijken text, door ons gegeven, zal, vertrouwen wij, blijken, dat die opvatting van de woorden van JUNIUS ongegrond is, en dat JUNIUS op de bedoelde plaats zich geheel niet over de letters, waarmede de door hem geziene *Hollandsche Spiegel* gedrukt was, uitlaat. In zijne *Débuts de l'Imprimerie à Mayence et à Bamberg*, pag. 19 et 20, zegt de Heer LABORDE: « J'ai expliqué ailleurs comment les planches de texte gravées sur bois furent séparées en types isolés, ou plutot, comment la gravure sur bois fut mobilisée à Harlem par COSTER, qui évita ainsi aux graveurs la peine de mettre en relief le texte explicatif, qu'il imprimait au bas de leurs images gravées; découverte, qui compose tout le secret de l'imprimerie, et qui n'est qu'un développement de la gravure. »

titel zal voeren : *Débuts de l'Imprimerie à Harlem.* Geheel onkundig in het practische der graveer- en houtsneêkunst, zal ik mij geenszins vermeten, het gevoelen van den Heer LABORDE, in beide genoemde werken over de eerste proeven der drukkunst ten aanzien van het drukken met losse houten letters voorgedragen, te beoordeelen; doch ik kan niet ontveinzen, grootelijks verwonderd te zijn geweest, dat de mogelijkheid van zulk eene drukwijs ook voor geheele boeken in 't groot door zulk een ervaren kunstkenner beweerd, en het Straatsburgsche Proces, als betrekking hebbende tot genomen, schoon niet gelukte, proeven in het drukken op die manier, door hem verklaard wordt. Ik wil gaarne erkennen, dat de redenen, die de Heer LABORDE voor de mogelijkheid dier drukwijs bijbrengt, voor mij, oningewijde in het practische der kunst, niet te wederleggen zijn, en dat de wijze, waarop hij de Straatsburgsche processtukken uitlegt, eene uitnemende proef van 's mans vernuft en schranderheid oplevert; maar, of niet eene levendige verbeelding, ingenomenheid met een te voren aangenomen stelsel en het te hoog waarderen van den grootschen titel eener *geheime kunst*, in de XVe eeuw aan alle handwerken van geene algemeene wetenschap geschonken, den Heer LABORDE uit die weinige woorden in het Proces, die eenigzins op het drukken toepasselijk schenen gemaakt te kunnen worden, veel meer hebben doen zien, en daaruit geheel andere gevolgtrekkingen hebben doen afleiden, dan er eigentlijk in gelegen zijn,

mag voor het minst aan twijfeling onderhevig geacht worden.

Wat de mogelijkheid van het drukken met losse houten letters betreft, verdient gewis de verzekering van den Heer LABORDE, die zelf de houtsneêkunst uitnemend beoefent, en uitdrukkelijk te kennen geeft, er zelf met den gelukkigsten uitslag meermalen de proef van genomen te hebben, zeer veel gezag. Maar ook de oude Heer ENSCHEDÉ was een man van de uitstekendste theoretische en praktische kennis van alles, wat tot de drukkunst behoort; ook hij was mede een zeer geoefend en bekwaam figuursnijder in hout; hij spaarde moeite, noch kosten, om zich de allerfijnste zagen, het keurigste gereedschap, de meest geschikte houtsoorten te bezorgen, bediende zich in zijne proefnemingen van de eigen wijze van bewerking, die de Heer LABORDE opgeeft en door afbeelding verduidelijkt, zette die proefnemingen met onvermoeid geduld en de grootste volharding eenen langen tijd voort, bijgestaan door den raad en de hulp van zijnen vriend, den grooten kunstenaar in het stempelsnijden FLEISCHMAN; maar werd door zijne ondervinding op het volledigst overtuigd, en verzekerde dit met de allerstelligste en nadrukkelijkste bewoordingen, dat zulk eene wijze van drukken, wel voor eenige weinige regels, voor een klein gedichtjen, maar in het groot voor een boek, volstrekt *niet* mogelijk is. De Heer KONING, wiens grondige kennis van al het werktuigelijke der drukkunst door alle deskundigen is erkend en bewonderd, en van wiens ijzeren vlijt

en onvergelijkbare zucht tot het naauwkeurigste onderzoek de verbazendste bewijzen voorhanden zijn, verklaarde mede die drukwijs in het groot te eenemaal onuitvoerbaar, en vele geachte schrijvers, die de drukkunst bijzonder tot een voorwerp hunner nasporingen gemaakt hebben, als SCRIVERIUS, MARCHAND, HEINEKEN, LAMBINET, DE LA SERNA SANTANDER en anderen, hebben gelijke overtuiging aan den dag gelegd. Het zal dus veiligst zijn, in dit opzigt ons oordeel op te schorten, ofschoon zeer wel beseffende het gewigtige der bedenking, dat de juiste bepaling van 't geen voor den mensch, die door geestdrift en eerzucht wordt geprikkeld, bij ernstigen wil en volhardende inspanning van krachten, al of niet mogelijk is, tot het onmogelijke behoort.

Het eigentlijke stelsel van den Heer LABORDE omtrent de mate van verdiensten, die aan COSTER in de uitvinding van de boekdrukkunst moet worden toegeschreven, is ons nog niet bekend, en het nieuwe werk, door hem beloofd, zal ons nog moeten leeren, of hij COSTER ook eenig aandeel in de uitvinding en het gebruik van gegoten metalen letters toekent, alsmede op welk eene wijze en in welk eenen staat van vordering hij de kunst gebragt rekent, toen de Hollandsche uitvinding aan de Mentzers bekend werd, en dezen uit een Donaat der Haarlemsche drukkerij de aanleiding en het voorbeeld tot het nabootsen en verder volmaken van COSTERS uitvinding ontleenden. Wij hopen slechts, dat de man, die in beide opgenoemde schriften zoo vele blijken geeft van schran-

derheid en oordeel, zich niet zal laten wegslepen door de zucht, om een *a priori* onderstelde, trapswijs voortgaande, ontwikkeling en volmaking der kunst in geregelde orde verwezentlijkt te willen vinden, en naar dien regel aan ieder der mededingende steden en eerste beoefenaars der kunst één gedeelte der uitvinding toewijzen; maar dat hij wel zal bedenken, dat de natuur niet werkt naar onze menschelijke voorstellingen van regelmaat en ontwikkeling, en den eenen mensch de gave der uitvinding schenkt, den anderen met die der behendigheid, der verbetering en der gelukkige gebruikmaking van het gevondene begiftigt.

Zeer merkwaardig ondertusschen en voor allen, die in het geschil over het ware vaderland der uitvinding eenig belang stellen, is 's mans oordeel over het gezag en de geloofwaardigheid van eenige der voornaamste schrijvers, die hare geboorte aan Haarlem, Mentz of Straatsburg toewijzen.

Van ULRICH ZELL, die haren oorsprong aan Haarlem toekent, zegt hij [1]): «Zijn verhaal is mij altoos toege-

[1]) *Débuts de l'Imprimerie à Mayence et à Bamberg*, pag. 18: « Pour « établir une opinion sur un point quelconque de l'histoire de l'origine de l'Impri- « merie, il faut remonter à la source de nos renseignements et s'arrêter au témoi- « gnage d'ULRICH ZELL, qui m'a toujours paru le rapport le plus important, parce « qu'il doit être le plus véridique de tous les documents sur lesquels on s'appuie. « C'est en effet le seul émané d'un témoin qui, tout en étant initié à la marche « de l'invention, n'a aucun intérêt dans les contestations aux quelles l'honneur de « cette nouvelle conquête de l'adresse de l'homme donne lieu, n'ayant aucune pré- « tention, ni pour lui, ni pour sa ville natale, ni pour les siens. C'est le premier « qui se trouve conduit à discuter l'origine de l'imprimerie, et qui se croie obligé « de revendiquer pour son véritable inventeur une reconnaissance, qui tendait déjà

«schenen als het allerbelangrijkste, omdat het van alle «historische bewijsstukken, waarop men in dezen steunt, «het meest overeenkomstig de waarheid zijn moet. Het «is metterdaad het eenige, dat afkomstig is van een «getuige, die, schoon volkomen ingewijd in de kennis «van den geheelen loop en voortgang der uitvinding, «geen het minste belang heeft bij de geschillen, waartoe «de eer dier nieuwe overwinning van 's menschen behen-«digheid aanleiding geeft, daar hij op niets eenige aan-«spraak maakt, noch voor zich zelven, noch voor de stad «zijner geboorte, noch voor de zijnen. Hij is de eerste, «die zich in het geval vindt gebragt, den oorsprong van «de drukkunst na te gaan en te ontvouwen, en die zich «verpligt acht, voor den waren uitvinder het regt van «aanspraak op eene erkentelijkheid te doen gelden, die «reeds de strekking had, zich van dezen af te wenden en «ten voordeele van zijne navolgers af te dwalen. Hij is «eindelijk de eenige, die te gelijk door zijne beroepsbe-«zigheden in staat was te begrijpen de op elkander ge-«volgde ontwikkelingen der geheele verrigting, tot het «drukken behoorende, en zich tevens juist op het regte «standpunt geplaatst vond, in de stad Keulen, in dat «tusschen beiden, tusschen de Nederlanden en Duitsch-

« à s'égarer au profit de ses imitateurs; c'est enfin le seul qui fut à la fois capa-« ble, par ses occupations, de comprendre les développements successifs du procédé, « et bien placé dans la ville de Cologne, cette position intermédiaire entre les « Pays-Bas et l'Allemagne, pour reconnaitre sa marche et fixer ses droits pour « ainsi dire géographiques. L'importance que j'attache à ce témoignage impartial « résulte aussi de la coïncidence parfaite que j'y trouve avec les autres documents.»

«land, gelegen oord, om goed den gang der kunst te «kunnen herkennen, en, om zoo te spreken, hare geogra-«phische regten» (dat is de regten, aan iedere plaats ten «haren opzigte toekomende) « te bepalen. Ook vloeit het «groot gewigt, 't welk ik aan dat onzijdig getuigenis «hecht, uit de volkomene overeenstemming voort, die «ik daarin vind met andere oorkonden.»

Ten aanzien van het getuigenis van TRITHEMIUS daarentegen, 't welk met het Straatsburgsche Proces geacht wordt, de twee hoofdzuilen uit te maken, waarop de aanspraak der Duitschers steunt, en met welker instorting zij mede moet instorten, is, gelijk reeds gemeld werd, het oordeel van den Heer LABORDE zeer ongunstig. Hij rekent dat voor «een gebrekkig verhaal van een geheel «onkundige in de zaak, waartoe het betrekking heeft, ver-«meldende eene, niet regt begrepen, mondelijke vertel-«ling van een partijdige, die zelve de vereischte kennis «van zaken niet bezat [1].» Desgelijks acht hij de aanmatigingen van PETRUS SCHÖFFER in de onderschriften aan het einde van bijna alle de boeken, door hem uitgegeven, als «niet geldende,» en het verhaal van JOHAN FREDERIK FAUST van Afschaffenburg in 1625 wil hij als «een «louter verdichtsel van een bekrompen geest, alleen ten «doel hebbende, om zich zelven eenen luisterrijken naam «te bezorgen, als niet tot ons gekomen,» beschouwd hebben [2]; zoodat er voor de Duitschers, buiten dat,

[1]) Zie de reeds aangehaalde plaats in de aanteekening op bl. 18.

[2]) LABORDE *Déb. de Imp. à Mayence et à Bamberg*, pag. 18. « Je n'accepte

duistere, onbestemde en voor zoo verschillende uitleggingen vatbare, Proces, 't welk de Heer LABORDE verdedigt, niet veel overig blijft, waaruit zij eenig schijnbaar bewijs voor hunne vermeende aanspraak kunnen putten, dan de troebele beekjens, afgeleid uit die onzuivere bronnen.

Doch het allerbelangrijkste voor de zaak van Haarlem is 't geen de Heer LABORDE zegt omtrent het getuigenis van MARIANGELUS ACCURSIUS. Het is namelijk bekend, dat de Duitschers, geen kans ziende, om het verhaal van ZELL, hun eigen, voor Duitschlands eer zoo zeer ijverenden landgenoot en den leerling van GUTTENBERG: « dat «deze zijne kunst had ontleend uit Holland naar het «voorbeeld van een aldaar gedrukten Donatus,» voor een verdichtsel te doen doorgaan, dat verhaal in verband gebragt hebben met eene aanteekening van ACCURSIUS op een ouden Donatus, voormaals in het bezit van ALDUS DEN JONGE, waarin JOÄN FAUST de eerste uitvinder van de drukkunst met koperen letters genoemd en de gezegde Donatus opgegeven wordt, als het eerst van alles gedrukt in 1450, met die opmerkelijke bijvoeging: «dat die «(vermelde zoogenaamde)» eerste uitvinder «zekerlijk daartoe aanleiding zou gekregen hebben uit «een Donatus van Holland, vroeger aldaar gedrukt door

«pas davantage les prétentions de SCHOEFFER, consignées à la fin de presque tous «les ouvrages sortis de ses presses. Je considère comme non avenu le récit de «J. F. FAUST en 1625, esprit borné qui se croit obligé de composer un conte pour «se créer une illustration.»

«middel van eene houtsneêplaat 1).» Het gebrekkige van deze aanteekening is zeer in het oog loopend; want algemeen bekend en erkend is het, dat FAUST niets uitgevonden heeft en dat de eerste wijze van drukken niet geweest is met koperen letters. Ook kan de Donatus, die aan de Mentzers tot een voorbeeld is geweest, niet gedrukt geweest zijn door middel van een houtsneêplaat; dan toch had hij de aandacht der Mentzers niet zoo zeer tot zich kunnen trekken. Het drukken met houtsneêvormen was lang voor 1450 algemeen bekend en ook te Mentz zelve beoefend, en een boekjen, op die wijs gedrukt, kon geene aanleiding, geen voorbeeld opleveren tot de kunst om te drukken met losse letters. Desniettegenstaande hebben de Duitschers, wel verre van in die verzekering van ACCURSIUS eene merkwaardige bevestiging te erkennen van het getuigenis van ZELL: «dat de «Mentzers hunne kunst ontleend hebben van een, in Hol«land gedrukten, Donatus,» zich van die aanteekening bediend als een wapen, om de aanspraak van Haarlem te bestrijden, en het is inzonderheid hiermede, dat zij thans hunne, niet meer houdbare, zaak nog pogen te verdedigen. De eigentlijke Boekdrukkunst, de Typographie, zeggen zij, is de kunst, om met beweegbare letters te

1) Zie ANGELUS ROCCHA in *Append. ad Biblioth. Vat. Romae*, 1591, p. 411. «JOÃNNES FAUST, civis Moguntinus, avus maternus JOÃNNIS SCHOEFFER, primus «exoogitavit imprimendi artem typis aereis, quos deinde plumbeos invenit; mul«taque ad artem poliendam addidit ejus filius PETRUS SCHOEFFER. Impressus autem «est hic Donatus et Confessionalia primum omnium anno 1450. Admonitus certe «fuit ex Donato Hollandiae, prius impresso in tabulâ incisâ.»

drukken, en uit die aanteekening van ACCURSIUS blijkt, dat die Donatus van Holland, die aan de Mentzers ten voorbeelde zou verstrekt hebben, niets anders is geweest, dan een boekjen met vaste houtsneêvormen gedrukt, een Xylographiesch voortbrengsel, dat geene aanwijzing heeft kunnen geven van het geheim der eigentlijke boekdrukkunst, het drukken met losse letters. Maar wie ziet niet, dat zij hiermede zelve die allerlaatste woorden van die aanteekening, dat die Donatus een houtsneêdrukwerk zou geweest zijn, als ongerijmd en tegenstrijdig met de bewering, dat zulk een Donatus de Mentzers de eigentlijke drukkunst zou geleerd hebben, voor een vergissing van ACCURSIUS verklaren en houden moeten voor een onoverdacht woordjen van goedwillige toegevendheid, waarmede deze Italiaan, onder Duitschers zich bevindende, als een beleefd hoveling, het onaangename zijner aanmerking voor de Duitschers, dat men den oorsprong der uitvinding aan Holland, niet aan Duitschland, had te danken, wilde verzachten.

Hieromtrent nu zegt de onpartijdige LABORDE, die anders de verdiensten der Mentzers omtrent de drukkunst zoo hoog vereert: «Het eerste gedeelte van die «aanteekening van den geleerden Napolitaan, die in de «XVI[e] eeuw aan het hof van KAREL den V[e] leefde, dat is, «op eenen verren afstand van het tijdperk en gewest, waar «de uitvinding had plaats gehad, toont duidelijk genoeg, «dat hij zich de moeite niet gegeven had tot het inwinnen «van naauwkeurige berigten omtrent den oorsprong van

«de uitvinding. Hij begaat in drie regels drie fouten. «Hoe kan men eenige waarde, eenigen zin hechten aan «een zoo onzeker getuigenis? en wanneer hij verzekert, «dat de Hollandsche Donaten, die ten gids dienden in «de uitvinding, gesneden waren op houten bladen, is «het dan billijk, op zulk een gezag zich te beroepen, «zonder eene verklaring daarvan te ontleenen uit den «aard des werks en den geest des tijds? MARIANGELUS «ACCURSIUS, een man met grooten ijver voor geleerdheid «bezield, leefde meer in de boeken, dan in de wereld. «Hij had buiten twijfel op zijn studeertafel liggen het een «of ander Latijnsch werk, bij SCHÖFFER gedrukt, en hij «vond in het onderschrift de berigten, die hij ons geeft, «betrekkelijk de uitvinders; vervolgens verbond hij met «deze valsche opgaaf de overlevering, die in Duitschland «was doorgedrongen, dat de Hollandsche Donaten met «beweegbare houten letters gedrukt, het eerste denkbeeld «der drukkunst hadden ingegeven. Hij wilde alleen, bij «het eindigen van zijne zinsnede met de woorden *ge-«drukt op een houtsneêplaat* (impresso in tabulâ incisâ), «in overeenstemming blijven met zich zelven, daar hij «even te voren gezegd had, dat de eerste uitvinders «Mentzers waren, en daarom beperkt hij op die wijze de «regten van Holland — tot de uitvinding der drukkunst «met houtsneêvormen [1]. »

[1]) LABORDE, *Débuts de l'Imprimerie à Strasbourg* pag. 19: « Le com-« mencement de l'annotation du savant Napolitain prouve assez que ses recher-« ches critiques pour l'édition d'Ammien Marcellin, qu'il publia en 1533 à

Bovendien verklaart de Heer LABORDE, zich volledig overtuigd te houden, en dit eerlang met bewijzen te zullen staven, dat de Xylographie, of het drukken met houtsneêvormen, eene geheel Nederlandsche uitvinding is en dat al de oudste houtsneêprenten, zelfs die vermaarde prent van St. CHRISTOFFEL, waar de Duitschers zoo zeer meê schermen en waarvan hij het jaartal van 1423 wel degelijk voor echt houdt, het werk zijn,

« Augsburg, ne lui avaient pas laissé le loisir de chercher des informations bien « exactes sur l'origine de l'invention de l'Imprimerie. Il commet, en trois « lignes, trois erreurs. — Comment attacher quelque importance, un sens quel« conque, à un témoignage aussi incertain? et lorsqu'il affirme que les Donat « Hollandais, qui servirent de guide dans l'invention, étaient gravés sur tables « de bois, est-il raisonnable de s'appuyer de cette autorité sans un commen« taire pris dans la pratique du procédé et dans l'esprit du temps? MARIANGELUS « ACCURSIUS, savant fort zélé, vivait plus dans les livres que dans le monde: « il eut sans doute sur sa table de travail quelque ouvrage Latin imprimé par « SCHOEFFER, et il trouva dans la souscription les renseignements qu'il nous « donne sur les inventeurs; puis il associa à cette idée fautive la tradition qui « avait pénétré en Allemagne, que les Donat Hollandais, imprimés sur types « mobiles de bois, avaient suggéré l'idée première de l'imprimerie. Seulement, « en finissant sa phrase par *impresso in tabula incisa*, il a voulu être « conséquent avec lui-même, puisqu'il venait de dire que les premiers inventeurs « étaient de Mayence, et il a réduit ainsi les droits de la Hollande à l'invention « de l'imprimerie Xylographique.» De Heer LABORDE telt onder de drie, door ACCURSIUS in drie regels begane, fouten op, dat hij FAUST, die niets uitgevonden heeft, den eersten uitvinder noemt, — dat hij de eerste drukwijs, als met koperen letters geschied, voorstelt, — en dat hij FAUST als den grootvader van moederszijde van JOHANNES SCHŐFFER opgeeft. Doch bij geene, mij bekende, schrijvers, zelfs niet de allerlaatste Duitsche, over de Geschiedenis der uitvinding, wordt, zoo veel mij bekend is, eenige twijfel gevonden omtrent het laatste, dat namelijk JOÄNNES SCHŐFFER de zoon is geweest van PIETER SCHŐFFER en CHRISTINA FAUST, de dochter van JOÄNN FAUST. Of de Heer LABORDE zich in dit punt heeft vergist, of op eenige nieuwe, in Frankrijk deswege gedane, ontdekking doelt, durf ik niet beslissen. Zijne bewering, dat ACCURSIUS in de drie bedoelde regels drie fouten heeft begaan, is niet te min volkomen waar, want de, door hem vermelde, Donatus is niet in 1450, maar blijkens het berigt van JUNIUS in 1440 gedrukt.

niet van Duitsche, maar van Nederlandsche kunstenaars [1]).

Het blijkt dus uit dit alles ten duidelijkste, dat de eer van onzen COSTER, ofschoon die na den dood van onzen verdienstelijken SCHELTEMA geen opentlijk verdediger onder onze landgenooten vond, echter, wel verre van verdoofd te zijn door al het feestgejuich der Duitschers, integendeel zich meer en meer verbreid heeft, en door hare eigene degelijkheid en waarde zich handhaaft, en de onedele krijgslist, om door luidruchtig triumfgeschreeuw de onkundigen in verwarring te brengen, en, in weerwil van zoovele proeven van ondervonden minderheid in den kampstrijd, zich niet te min

[1]) De Heer LABORDE heeft een afzonderlijk stukjen uitgegeven ten betooge, dat het exemplaar van de prent van St. CHRISTOFFEL, 't welk in het prenten-kabinet der Koninklijke Bibliotheek van Frankrijk gevonden wordt, niet echt, maar slechts een nadruk is, een fac-simile uit het *Journaal* van MURR, door een aftreksel van koffij gehaald, om het een oud aanzien te geven, en dat het eenige echte exemplaar thans in het bezit is van Lord SPENCER; en in dit stukje, 't welk den titel voert: *La plus ancienne gravure du Cabinet des estampes de la Bibliothèque Royale est-elle ancienne?* zegt hij onder anderen pag. 2: « La « gravure du SAINT CHRISTOPHE, de 1423, est le monument de l'impression le plus « ancien qui porte une date authentique. On conçoit facilement dès lors l'importance « qui s'attache à cette simple feuille de papier, qui nous offre, non pas le point « de départ réel de cette grande invention, mais l'épreuve dont l'ancienneté est « fixée de la manière la plus irrécusable, et qui certainement n'est pas éloignée de « l'origine de l'invention. » En pag. 8 in de 2e noot: « KONING aurait dû s'emparer « de la gravure du SAINT CHRISTOPHE, qui, par la qualité du noir, par l'espèce du « papier, le mode d'impression, la vénération toute particulière qu'on professait « dans les Pays-Bas pour ce Saint dans le quatorzième et le quinzième siècle, « appartient à cette contrée. — Tous les auteurs ont remarqué avec étonnement « qu'une impression de 1423 fut imprimée à la presse, et avec un noir qui ne « le cède en rien à celui qu'on employa trente années plus tard à Mayence. — « Or, quelle est la ville ou le pays qui possédait à cette époque une presse et ce « noir d'impression, si ce n'est Harlem et quelques autres villes des Pays-Bas? »

het aanzien te geven van erkende overwinnaars, zal te eer nog aan den dag brengen de onweerbaarheid en onbestaanbaarheid der zaak, die door geene betere middelen verdedigd kan worden, dan door ijdel gepoch en het gedurig schermutselen met dezelfde versleten wapenen, die, zoo dikwijls afgeweerd en verstompt en krachteloos bevonden, echter telkens weder op nieuw worden opgevat en met den dreigendsten ophef van geduchtheid en onweêrstaanbaarheid tot nieuwe aanvallen worden beproefd, zonder ooit iets uit te werken, dan de versterking der overtuiging van hunne magteloosheid.

De zaak van COSTER heeft niets te duchten, dan van hun, die, onvoorbereid, zonder voorafgaand grondig onderzoek, onbevoegd zich vermeten, als hare verdedigers op te treden, en in hunne onkunde het ware van het valsche, het ter zake dienende van het daarvoor onverschillige niet wetende te onderscheiden, ontkennen wat erkend, toegeven wat bestreden moest worden, en onverstandig ijverende voor onbewijsbare stellingen, die niets afdoen voor het punt des geschils, het aanzien van twijfelachtigheid, ingewikkeldheid en duisterheid geven aan eene zaak, die op zich zelve zoo eenvoudig, zoo klaar en blijkbaar is; maar in den langen strijd tusschen hare tallooze aanvallers en verdedigers, onder zooveel opgeworpen stof van nuttelooze geleerdheid en misverstand, vitterijen en onwaarheden bedolven is geraakt, dat zij niet zonder ontheffing van dien verwar-

renden ballast, te herkennen is, doch ook, gezuiverd van al dat, niet tot haar behoorende en verbijsterende, slechts eene duidelijke en naauwkeurige aanwijzing van het wezentlijke en welgestaafde der geschiedenis behoeft.

Men houde steeds zorgvuldig in het oog, dat het geschilstuk geen voorwerp van bespiegeling betreft, 't welk door gissingen en redeneringen *a priori* kan worden uitgemaakt; maar eene gebeurde zaak, een *factum historicum*, 't welk alleen door historische bewijzen kan beslist worden. Men bepale zich stiptelijk tot het ware punt des geschils, tot de eigentlijke zaak, die er te bewijzen valt, tot de handhaving van die eere voor onzen waardigen landgenoot, waartoe de uitspraak der Geschiedenis klaarblijkelijk hem geregtigt, geene aanspraak voor hem makende op iets anders, dan op de erkentenis van de verdienste, die de geloofwaardigste geschiedschrijvers hem uitdrukkelijk toekennen: DAT HIJ DE UITVINDER IS DER TYPOGRAPHIE, DER EIGENTLIJKE BOEKDRUKKUNST; DE EERSTE, DIE DE KUNST VAN HET DRUKKEN MET BEWEEGBARE EN GEGOTEN LETTERS HEEFT UITGEDACHT EN BEOEFEND, EN DAARIN HET VOORBEELD HEEFT GEGEVEN AAN DE MENTZERS. Men schrijve hem niet toe, wat de Geschiedenis hem niet toeschrijft. Men make hem niet tot een kunstenaar in het teekenen en graveren, tot den uitvinder en eersten beoefenaar der Xylographie of het drukken met houtsneêvormen, tot den maker der houtsneêprenten, door hem met on-

dergedrukten text voorzien, waarvoor geen enkel bewijs is bij eenig geschiedschrijver. Men hechte niet te veel aan gissingen en waarschijnlijkheden, gegrond op beschouwingen en vergelijkingen van oude boekwerken van onzekeren tijd en oorsprong, en vergete niet, dat deze tot niets anders, dan tot feilbare en altoos betwistbare gevolgtrekkingen kunnen leiden, en dat het oordeel der meest geachte kunstregters ten dien aanzien, blijkens de ondervinding, zeer wankelende is en onderling verschilt. Men veroorlove zich niet te stellige beslissing, welke overblijfsels van oude drukkunst de voortbrengselen zijn van COSTERS drukpers, dan die met name door ZELL en JUNIUS vermeld worden, of zulke kenmerken dragen van blijkbare overeenkomst van lettervorm en drukwijs, dat er geen twijfel zijn kan aan gelijkheid van herkomst, en bouwe geene redeneringen en besluiten op losse onderstellingen wegens den toestand, den tijd der voortduring en de voortgekomen werken van COSTERS drukkerij na zijnen dood, waaromtrent de Geschiedenis niet het allerminste heeft opgeteekend; maar men doe met alle kracht en nadruk gelden, wat nooit een grondig en onpartijdig oordeel ter goeder trouw zal kunnen ontkennen, dat van alle berigten, betreffende de Geschiedenis der uitvinding van de boekdrukkunst, die tot ons zijn gekomen, er geene zijn, volstrekt geene, die eenigzins in gezag, natuurlijkheid, volledigheid en welbewezen naauwkeurigheid vergelijkbaar kunnen geacht worden

bij die van ZELL en JUNIUS, die voor Holland, Haarlem en COSTER getuigen [1]); terwijl die geheele talrijke menigte van dezulke, die zich voor Mentz en Straatsburg, voor GUTTENBERG, FAUST, SCHOEFFER of MENTEL verklaren, zich door verwardheid, dubbelzinnigheid, onderlinge tegenspraak, ontwijfelbare onwaarheden en tegenstrijdigheden met zich zelve kenmerken, en naauwkeuriglijk getoetst, zoo weinig te beduiden hebben, dat alleen eene blinde vooringenomenheid en kleingeestige vaderlandsliefde in de gereede erkentenis van de meerdere geloofwaardigheid der eerste boven de laatste kunnen aarzelen.

[1]) Dat ook onpartijdige buitenlanders, die het geschilstuk over de uitvinding der drukkunst grondig onderzocht, en de waarde der getuigenissen voor Holland en Duitschland zonder vooringenomenheid naauwkeurig getoetst en onderling vergeleken hebben, even zóó over het verhaal van JUNIUS oordeelen, kan onder anderen blijken uit hetgeen de opmerkzame en onderzoeklievende Engelsche Reiziger THOMAS COGAN, de edele oprigter van de beroemde Maatschappijen der Drenkelingen en der Menschlievendheid te Londen, in zijne *Reize langs den Rhijn* daaromtrent zegt; aanmerkingen, die, niet genoeg bekend, mijns achtens, eene zoo krachtige en gepaste wederlegging bevatten van GUICHARD's ligtvaardige en onregtmatige versmading van een onzer achtbaarste geschiedschrijvers, dat ik gemeend heb, aan velen geene ondienst te zullen doen, met dezelve hier achter als Bijlage, zoo in het oorspronkelijke, als in onze taal mede te deelen.

BIJLAGEN.

I.

THOMAS COGAN.

THE NARRATIVE OF JUNIUS,

RESPECTING

THE DISCOVERY OF PRINTING, CRITICISED.

THE RHINE, OR, A JOURNEY FROM UTRECHT TO FRANCFORT.

(From page 186 to 198.)

---

1. The narrative of JUNIUS, in favour of Haerlem, and of LAURENCE COSTER, respecting the *discovery* of printing, is much more simple, uniform, consistent, and devoid of motives for partiality, than any of the narratives adduced by the advocates for Mentz. Several very natural and very probable circumstances are minutely related, and several credible witnesses are produced, who have traced the invention up to COSTER with so much perspicuity, that if it be allowed that the discovery was made at Haerlem, not the least embarrassment remains concerning the author of it. The accidental manner in which the idea was at first suggested is natural. The persons for whom the first letters were cut out of wood are specified. The name of the book-binder, who is said to have slept with the supposed thief, is mentioned, and the existence of such a person at that period fully proved. Compare these facts with the vague and superficial manner in which the honour of the *invention* is claimed by Mentz. No collateral and illucidating circum-

stances are traced, nor are the partizans of Mentz agreed among themselves to whom they shall ascribe the honour. This very singular fact not only weakens their pretensions, by defect of evidence, but this defect of evidence awakens unfavourable suspicions. Nor can it be explained in any other manner so well as by supposing that the art was introduced into Mentz in some dishonourable and surreptitious manner. We may rest assured, that when the art could no longer be concealed, from lucrative motives the inventor would have stept forwards to vindicate his right to the honour; and it was certainly as much in his power to produce authentic evidence of the fact, as it was for the witnesses at Strasburg, in the process against GUTENBERG, to trace his attempts to establish a printing press in that city. These precautions could not have been omitted through indifference. Too much eagerness is manifested to support the honour of the *place*, and also to claim the honour due to every *improvement*, for us to imagine that the prime honour due to the first inventor, should remain enveloped in so much obscurity, if the supposed author could have exhibited himself in an honourable point of view. Let us, on the other hand, admit that one of these early printers at Mentz had stolen the art, and the cause of this obscurity becomes obvious. The perpetrator, conscious of the meanness which adheres to so flagrant a breach of trust, and violation of his oath, would attempt concealment, respecting the mode of introduction, and highly extol any considerable improvement, as alone deserving of the public attention; and this plan has been carefully followed. Chalcography, or the use of metal types has been solely insisted upon, as worthy the name of printing; and when the evidence in favour of Haerlem could not be confuted, the claim has been depreciated as unworthy, not only of being brought into competition, but of notice.

Again, the narrative of JUNIUS is exempt from every suspicion of a personal nature. He was neither a descendant from LAURENCE, nor his successor in the business of a printer, who might have been disposed to support the claims of the *only true original printing office*, in the way of trade. But J. SCHOEFFER, who is the principal witness in

behalf of FAUSTUS, was the grandson of this person, was his successor in the printing business, and attributes the honour to his ancestor manifestly as an argument, by which to obtain an exclusive patent, for some of his publications, and to advertise others in the most advantageous manner.

Some slight objections have been made to the narrative of JUNIUS, in order to invalidate its force. The story has been ridiculed as impossible. It is urged, that a printing press with all its implements would make a load much too ponderous for a thief to run away with. The answer is, that in the very infancy of printing, a Clarendon press was not to be expected. The types and other implements must have been few. SEIZ forms a general calculation, by which he reduces the chief stock in trade to about twenty pounds in weight. He justly observes, that as the first press used for printing was of the same construction with family presses in common use, it would have been needless to run off with that also.

Those, who affect not to reject entirely the claims of Haerlem, attempt to diminish their value, and assert with confidence and triumph, that wooden blocks alone were in use at the printing office of COSTER, and that moveable types were the invention of Mentz. This was the opinion of ACCURSIUS himself, who acknowledges that the *Donatus* of Mentz was printed after a model of the one printed at Haerlem. But incontestable are the proofs that COSTER, in the early stage of printing, employed moveable types. This is evident to the sight of every one who examines the specimens of early printing. The irregularity of the lines, starting of certain letters, the one depressing another, plainly indicate that the types were more moveable, than the printer could have wished; some letters are in an inverted direction, which could only be through the inadvertency of a compositor. By comparing different editions of the *Spiegel onser Behoudenisse*, the letters are the same, though the arrangement different. The *Donatus*, so lately brought out of obscurity, is manifestly with the same letter as was used in a meliorated edition of the *Spiegel onser Behoudenisse*. Faults in one edition

are corrected in another, as *nĕgerhede*, is corrected into *menigerhâde.* Different modes of spelling, and diminishing the number of contractions, demonstrate alterations, that could not have been made in tables. Where spaces were requisite, the letters w, m, n, etc. were arranged to fill up the vacancies, and slips of paper were placed over them to receive the impressions. The marks of these are visible in many places.

From the above circumstances it is plain that moveable types were used at COSTER's press, although it is allowed, that in his first essays he might have attempted the other mode. It is also certain, that some words which most frequently occur were cut out in one type, in the manner of modern logography; and it is certain that a greater firmness was given to the weaker letters by their being conjoined in the manner of an st, sh, ct, etc. as was the universal custom a few years ago.

2. The narrative of JUNIUS has the superior merit of being accompanied with an internal evidence of its probability. There is perhaps no invention of importance which owes the first idea to design. — Human ingenuity must have some existent material to work upon; it daels not in absolute creation; accident points to the germ, which being once discovered, the wisdom of man is sometimes able to develope it to an amazing extent. The manner in which the idea of a printing press is said to have been suggested, indicates a natural event productive of a cause adequate to the effect. The first object which LAURENCE COSTER had in view was simply to teach his nephews their letters, by way of amusement. He fortunately thought of making stamps and impressions of each letter upon paper; an idea in itself perfectly natural. We are now surprised that the art of engraving, which had been practised many ages, had not led to the invention of the printing press. Perhaps the reason may have been, the object of engraving is always *one* and simple; the intention has always been to make an impression of *one permanent* representation; but to teach his nephews the letters of the alphabet in the manner proposed by LAURENCE, a *succession* of course presented itself. His alphabet being once com-

pleted, we may suppose that he would arrange it in different forms to teach the children how to spell different words, and thus a train of ideas perfectly correspondent to the first suggestion was excited, which naturally led to the important discovery. The specimens of short prayers, etc. mentioned above, point out the connecting medium, as it were, between teaching these children to read and spell, and more important undertakings.

Will you accuse me of refining too much, should I further argue in this manner? — Whether the narrative be true or false, it must be confessed that the relation between the cause assigned and its effect is close and intimate. The man to whom such a relation originally suggested itself, must have been equal to the discovery. Is it not easier to suppose that LAURENCE COSTER was the man, than that another should invent an ingenious falsehood to his own disgrace, and to LAURENCE COSTER's *honour!* The first idea being capable of producing the discovery, it requires much less credulity to attribute its birth to the mind of COSTER, who had a correspondent and interesting object before him, than to any other person, who had not such an object.

To this mass of probability, the city of Mentz has nothing to oppose that will bear comparison. The supposition of some, that three persons should unite to invent the first principles of the art, is too extravagant to be admitted, and those who have confined the invention to one man, trace no steps, nor suggest the most distant causes that could lead to it. — Analogous to this argument is the following.

3. No invention of a complicated nature has ever been discovered at once, and in all its parts; one idea is gradually suggested by a former. In the first essays, imperfections are discovered; to remove which is the object of subsequent attempts. To the removal of capital defects succeed the ideas of greater advantages than were at first proposed; such as a more extensive operation, perspicuity, neatness, elegance, expedition, cheapness. We may therefore infer, that if two specimens of any complicated work be laid before us, each claiming a priority, the probability is in favour of the most *imperfect*. If it be

prudent to adhere to the above rule, the pretentions of the *Moguntian* press are in danger of being rejected; for the earliest specimens from this, are much more perfect than the latest specimens exhibited as proceeding from the press of COSTER. When the deception respecting the imitation of manuscripts could no longer remain concealed, the next object was to excel them in perspicuity and cheapness. This will abundantly appear by your recurring to the facts stated in the preceding letter. The gradations of improvement respecting the ink, the goodness of types, rendering the text more conspicuous by avoiding those perpetual abbreviations, which the tediousness of copying by the pen had introduced, the economy of paper, by printing on each side of the leaf, and by printing larger works in two columns, with smaller letters, are such as would naturally present themselves in progress of time, and yet would require time to present themselves. It is very probable that numberless difficulties, and also numberless attempts had proved abortive, before a page could be produced worthy of meeting the public eye, or that imitated the most inferior manuscript, sufficient to carry on a deception. The high degree of elegance therefore in the earliest copies from Mentz, whatever merit of another kind they may claim, is a strong argument against their priority. The art manifests too great a degree of maturity at an early period for us to suppose, that the same period was that of its infancy.

The partizans of Mentz have nothing to oppose to this species of internal proof. The *Donati Gram.* and the *Breviary*, which they shew as the earliest productions of their press extant, are much too perfect in the execution. They manifest that the art was considerably advanced. Some indeed have maintained that the first specimens were destroyed after considerable improvements were made. This is not probable, because Mentz has been much more eager to claim the invention than the inhabitants of Haerlem; nor can a simple assertion of this nature be permitted to invalidate the positive evidence produced in favour of their press. « If the defunct be dead, he cannot be admitted as a witness in the court. »

4. If there should have been theft in the case, which is extremely probable, as we cannot suppose that this valuable secret could have been obtained any other way, there is much greater reason to suppose, according to the narrative of JUNIUS, that this theft was committed by some person who carried the art to *Mentz*, than that the magistrate of Haerlem should have been guilty of the fact. I do not proceed upon the idea that every magistrate is an honest man. This would be too extravagant a position; nor will I lay much stress upon his being descended from one of the first families of Holland: I wave all these considerations, but this I maintain, that the probability is much more in favour of this same magistrate than of the person that has been accused. The station in life, respectable office, and local situation of LAURENCE, plead strongly in his favour.

Were it an indisputable fact that the first printing press was established at *Mentz*, it would be improbable to the highest degree, that a magistrate of Haerlem should have obtained so early, and I may add *exclusive* information of the fact, or should have entertained the design of establishing a rival press. His rank and office rendered it very improbable that he should be at *Mentz* about this period, equally improbable that he should have been disposed to imitate a mechanic art of this nature. Let me add also, that as *Holland* was in a very flourishing state at this period, as it was the centre of manufactories, commerce, riches, it must have been the place of resort, from countries where neither agriculture nor commerce were sufficient to support the natives. In the present day the influx of Germans to the different parts of Holland is immense; on the other hand, there is scarcely an instance when an individual Dutchman established himself in any part of Germany, unless he has been banished from his country. Now, if you admit that COSTER was the inventor, and an inventor there must have been, the remainder of the narrative is perfectly correspondent with the supposition.

It is almost as probable that the servant he hired was a *German*, as that he required the service of any one; for, even in the present

day, most of the menial servants in Holland are of that country. It is also highly probable that such a person should have abused the confidence reposed in him, and have yielded to the temptation of acquiring both wealth and renown, by establishing the invention in a distant country, where his person was safe, and where the theft itself might continue undetected.

These probable suppositions are sufficient to explain every leading circumstance relative to the affair. They explain wherefore there are no traces nor the most distant hints concerning the manner in which a knowledge of the invention might have been conveyed from *Mentz* to *Haerlem*, and the reason of that obscurity attending the establishment of a press at Mentz.

I.

BEOORDEELING VAN HET VERHAAL VAN JUNIUS

WEGENS DE

UITVINDING DER BOEKDRUKKUNST,

DOOR

THOMAS OOGAN.

DE RHIJN OF REIS VAN UTRECHT NAAR FRANKFORT.

(Vertaling.)

1. Het verhaal van JUNIUS ten voordeele van Haarlem en van LAURENS COSTER omtrent de ontdekking der drukkunst is veel eenvoudiger, eenvormiger, bestaanbaarder en meer ontheven van redenen van partijdigheid, dan eenige der verhalen, die door de voorstanders van Mentz worden aangehaald. Verscheidene zeer natuurlijke en zeer waarschijnlijke omstandigheden worden tot in kleine bijzonderheden toe verhaalde en verscheidene geloofwaardige getuigen worden bijgebragt, die het spoor der uitvinding hebben nagegaan tot op COSTER, met zoo veel klaarheid, dat, zoo men toestemt, dat de ontdekking te Haarlem geschied is, er geene de minste twijfeling kan overblijven omtrent den uitvinder. De toevallig, wijze, waarop het denkbeeld eerst is geboren geworden, is natuurlijk. De personen, voor welke de eerste letters uit hout gesneden werden, worden opgegeven. De naam van den Boekbinder, die gezegd wordt met den onderstelden dief geslapen te hebben, wordt genoemd, en het bestaan van zoodanig eenen persoon op dien tijd wordt volkomen bewezen. Vergelijk nu deze feiten met de losse en oppervlakkige wijze, waarop Mentz zich de eer dezer uitvinding wil toeëigenen. Daar

worden geene bijomstandigheden, geene ophelderende bijzonderheden aangewezen, en de voorstanders van Mentz zijn het onder elkander niet eens, aan wien zij de eer zullen geven. Deze zeer zonderlinge omstandigheid verzwakt niet alleen hunne aanspraak, door gebrek aan bewijs, maar dit gebrek aan bewijs wekt ook ongunstige vermoedens op. Ook kan het op geene andere wijze zoo wel verklaard worden, als door te onderstellen, dat de kunst op eene oneerlijke en sluiksche wijze te Mentz is ingevoerd. Men kan gerust verzekerd zijn, dat de uitvinder, toen de kunst niet langer kon verborgen gehouden worden, uit eigenbelang wel voor den dag gekomen zoude zijn, om zijn regt op die eer te handhaven, en het stond voorzeker zoo wel in zijne magt, echte bewijzen van het feit te voorschijn te brengen, als in die van de getuigen van Straatsburg, in het proces tegen GUTTENBERG, om te bewijzen, dat hij getracht had eene drukpers in die stad op te rigten. Deze voorzorgen konden nooit uit onverschilligheid nagelaten zijn geworden. Daar is te veel ijver, om de eer voor de plaats te handhaven, en om de eer te vorderen, die men alle verbeteringen verschuldigd is, dan dat men zich zou kunnen voorstellen, dat de voornaamste eer, aan den eersten uitvinder verschuldigd, in zoo veel duisterheid gewikkeld zoude zijn gebleven, zoo de onderstelde uitvinder zich in een eervol licht had kunnen plaatsen. Laten wij aan den anderen kant eens toestaan, dat een van deze vroege drukkers te Mentz de kunst gestolen had, en de oorzaak van deze duisterheid wordt klaar. De dief, bewust van de laagheid van zulk een schandelijk misbruik van vertrouwen, en van de verbreking van zijnen eed, moest trachten te verbergen, hoe de kunst was ingevoerd, en elke aanmerkelijke verbetering grootelijks verheffen, als alleen de aandacht van het algemeen verdienende; en dit ontwerp is zorgvuldiglijk gevolgd. Men heeft de *Chalcographie* of het gebruik van metalen drukletters willen doen voorkomen, als alleen den naam van drukkunst waardig, en toen het getuigenis ten voordeele van Haarlem niet kon wederlegd worden, heeft men deze aanspraak verlaagd, als onwaardig, niet alleen om naar deze eer mede te dingen, maar zelfs om in eenige aanmerking te komen.

Nog meer, het verhaal van JUNIUS is vrij van alle vermoeden van eigenbelang. Hij was geen nakomeling van LAURENS, noch zijn opvolger in de drukkerij, die geneigd zoude geweest zijn, om, gelijk men in den handel doet, de aanspraak te handhaven van de *eenige ware oorspronkelijke drukkerij*. Maar SCHÖFFER, die de voornaamste getuige voor FAUST is, was de kleinzoon van dezen, was zijn opvolger in de drukkerij, en geeft zijnen grootvader de eer, klaarblijkelijk met oogmerk, om een uitsluitend octrooi te bekomen voor eenige van zijne uitgaven, en om andere op de voordeeligste wijze aan te kondigen.

Men heeft eenige ligte tegenwerpingen gemaakt tegen het verhaal van JUNIUS, om deszelfs kracht te verzwakken. De historie is bespot als onmogelijk. Men dringt daar vooral op aan, dat eene drukpers met al haar gereedschap een veel te zware last zoude uitmaken voor een' dief, om er mede weg te loopen. Het antwoord is, dat men in de kindschheid van de drukkunst geene Clarendonsche pers moet verwachten. De drukletters en het ander gereedschap moet weinig geweest zijn. SEIZ maakt eene algemeene berekening, volgens welke hij het voornaamste gereedschap, dat er toe noodig was, tot omtrent twintig ponden gewigt brengt. Hij merkt te regt aan, dat, naardien de eerste pers, die tot drukken gebruikt werd, eveneens gemaakt was, als de gewone persen, die men in het huishouden gebruikt, het noodeloos zoude geweest zijn, ook met deze weg te loopen.

Zij, die de aanspraak van Haarlem niet geheel verwerpen, trachten derzelver waarde te verminderen, en beweren met vertrouwen en zegepraal, dat in de drukkerij van COSTER alleen houten blokken in gebruik waren, en dat de losse drukletters te Mentz uitgevonden zijn. Dit was het gevoelen van ACCURSIUS zelven, die erkent, dat de *Donatus* van Mentz gedrukt is naar een model van den te Haarlem gedrukten. Maar onwedersprekelijk zijn de bewijzen, dat COSTER in den eersten tijd der drukkunst beweegbare letters gebruikt heeft. Dit is klaar voor iedereen, die de eerste drukken naauwkeurig beziet. De onregelmatigheid van de regels, het verspringen van eenige letters, de eene op de andere neêr drukkende, toonen duidelijk, dat de drukletters meer bewegelijk waren,

dan de drukker wenschen kon; sommige letters staan het onderste boven, dat alleen door de onoplettendheid van den zetter geschieden kon. Als men verschillende uitgaven van den *Spiegel onser Behoudenisse* vergelijkt, ziet men, dat de letters dezelfde zijn, maar de plaatsing anders. De *Donatus*, die eerst onlangs voor den dag gekomen is, is klaarblijkelijk met dezelfde letter gedrukt, als in eene verbeterde uitgave van den *Spiegel onser Behoudenisse* gebruikt is. De fouten in de eene uitgave zijn in de andere verbeterd, b. v. *nēgerhāde* is verbeterd in *menigerhāde*. Verschillende wijzen van spellen en minder verkortingen toonen veranderingen, die niet in platen konden gemaakt zijn. Daar wit moest zijn, plaatste men de letters w, m, n enz., om de plaats te vullen, en men legde er stukjens papier over, opdat zij niet zouden afgedrukt worden; de teekenen van deze zijn op vele plaatsen zigtbaar.

Uit deze omstandigheden is het klaar, dat op COSTER's drukkerij beweegbare drukletters gebruikt werden, schoon men erkent, dat hij in zijne eerste proeven misschien eene andere wijze zal beproefd hebben. Het is ook zeker, dat eenige woorden, die het meest voorkomen, bij elkander werden gesneden, en het is zeker, dat men eene grootere vastheid aan de zwakkere letters gaf, door sommige zamen te voegen, als: st, sh, ct enz., gelijk eenige jaren geleden overal de gewoonte was.

2. Het verhaal van JUNIUS heeft bij uitstek de verdienste van met een inwendig getuigenis van waarschijnlijkheid vergezeld te gaan. Er is misschien geen eene gewigtige uitvinding, welker eerste denkbeeld met opzet bedacht is. De menschelijke schranderheid moet eenige stof hebben, om op te werken; zij handelt niet in volstrekte scheppingen; het toeval wijst het zaadjen aan; wanneer dat eens ontdekt is, is 's menschen wijsheid somtijds in staat, om het tot eene verbazende uitgebreidheid te ontwikkelen. De wijze, waarop men zegt, dat het eerste denkbeeld van eene drukpers opgekomen is, toont eene natuurlijke gebeurtenis, die eene oorzaak voortbrengt, evenredig aan de uitwerking. Het eerste doel, dat LAURENS COSTER in het oog had, was enkel zijne neven, al spelende, hunne letters te leeren. Hij kwam gelukkig op de

gedachte, om stempels te maken van elke letter en die op papier af te drukken, een denkbeeld, dat op zichzelf zeer natuurlijk is. Wij zijn nu verwonderd, dat de graveerkunst, die vele eeuwen in gebruik geweest is, niet heeft opgeleid tot de uitvinding van de drukpers. Misschien is de reden daarvan geweest, dat het voorwerp van de graveerkunst altijd eenig en eenvoudig is; het oogmerk is altijd geweest een afdruk te maken van eene enkele blijvende afbeelding; maar om de kinderen de letters van het alphabet te leeren, op de wijze, als door LAURENS is voorgesteld, moest er natuurlijk eene opvolging zijn. Toen zijn alphabet eens volledig was, kunnen wij veronderstellen, dat hij het op verschillende wijzen wilde schikken, om de kinderen te leeren, hoe zij verschillende woorden moesten spellen, en dus werd er eene reeks van denkbeelden, volmaakt overeenkomstig met den eersten inval, opgewekt, die natuurlijk tot de gewigtige ontdekking leidde. Het zetten van korte gebeden toont den zamenhang en overgang, als het ware, tusschen het leeren spellen en lezen van deze kinderen en gewigtiger ondernemingen.

Zult gij mij beschuldigen dat ik te fijn spinne, als ik verder op deze wijze redeneer? — Of het verhaal waar of valsch zij, men moet echter bekennen, dat de betrekking tusschen de opgegeven oorzaak en derzelver uitwerking naauw is. De man, wien zulk eene betrekking eerst in de gedachten kwam, moet in staat geweest zijn tot de uitvinding. Het was niet ligter te veronderstellen, dat LAURENS COSTER de man ware, dan dat een ander eene schrandere logen tot zijne eigen schande en tot eer van LAURENS COSTER zoude verzinnen. Naardien het eerste denkbeeld in staat was, de uitvinding voort te brengen, wordt er veel minder ligtgeloovigheid vereischt, om derzelver geboorte aan den geest van COSTER toe te schrijven, die een overeenkomstig en belangrijk voorwerp voor zich had, dan aan iemand anders, die zulk een voorwerp niet in het oog had.

Tegen deze waarschijnlijkheden heeft de stad Mentz niets te stellen, dat in vergelijking komt. De veronderstelling van sommigen, dat drie personen te gelijk de eerste beginselen van de kunst zouden gevonden

hebben, is te buitensporig, om aangenomen te kunnen worden, en zij, die de uitvinding tot eenen enkelen man bepaald hebben, wijzen geene sporen aan, noch geven zelfs de meest verwijderde redenen op, die er toe zouden hebben kunnen leiden. Met dit bewijs stemt het volgende overeen.

3. Geene uitvinding van eenen zamengestelden aard is immer in eens en in alle hare deelen ontdekt; het eene denkbeeld vloeit natuurlijk uit het andere voort. In de eerste proeven worden onvolmaaktheden ontdekt; deze te verbeteren is het doelwit van volgende pogingen. Op het wegruimen van hoofdgebreken volgen de denkbeelden van grootere voordeelen, dan die men zich eerst voorgesteld had, zoo als eene uitgestrekter bewerking, duidelijkheid, netheid, sierlijkheid, spoed en goedkoopheid. Hieruit kunnen wij opmaken, dat, zoo ons twee proeven van eenig zaamgesteld werk voorgelegd worden, die beiden er op aanspraak maken, de eerste in uitvinding te zijn, de waarschijnlijkheid ten voordeele van het onvolmaaktste is. Zoo het voorzigtig is, dien regel te volgen, dan loopt de aanspraak van de Mentzer pers gevaar van verworpen te worden, want de vroegste proeven van deze zijn veel volmaakter dan de latere, welke men van de pers van COSTER vertoont. Toen het bedrog omtrent de navolging der handschriften niet langer kon verborgen blijven, was het volgend oogmerk, dezelve in duidelijkheid en goedkoopheid te overtreffen. Dit zal ten overvloede blijken, wanneer gij u de feiten herinnert, die ik in mijnen vorigen brief heb opgegeven. De trappen van verbetering omtrent de inkt, de deugdelijkheid der drukletters, de grootere duidelijkheid van den tekst door het vermijden van die gedurige verkortingen, welke de langwijligheid van het afschrijven met de pen ingevoerd had, het sparen van papier door de bladen ter wederzijde te bedrukken en door grootere werken in twee kolommen te drukken met kleinere letter, zijn zoodanige, als zich bij vervolg van tijd natuurlijk moesten aanbieden, en echter werd er tijd vereischt, om die te bedenken. Het is zeer waarschijnlijk, dat er ontelbare zwarigheden zijn geweest, dat ook ontelbare pogingen mislukt zijn, voor dat er eene bladzijde kon te voorschijn gebragt worden, waardig, onder het oog van het publiek te komen, of die zelfs maar het slechtste handschrift

genoegzaam evenaarde, om te kunnen misleiden. De groote graad van sierlijkheid dus in de vroegste boeken van Mentz, op welke verdienste van eenen anderen aard zij aanspraak mogen maken, is een sterk bewijs tegen de vroegere uitvinding. De kunst vertoont eenen al te grooten graad van rijpheid in eenen vroegen tijd, dan dat wij veronderstellen zouden, dat diezelfde tijd die van hare kindschheid ware.

De voorstanders van Mentz hebben niets tegen dit inwendig bewijs te stellen. De *Donati Gramm.* en het *Getijboek*, die zij, als de vroegste voortbrengselen van hunne pers, die er bestaan, toonen, zijn veel te wel uitgevoerd. Zij toonen, dat de kunst reeds aanmerkelijk gevorderd was. Sommigen hebben wel beweerd, dat de eerste proeven vernield zijn, nadat er aanmerkelijke vorderingen gemaakt waren; maar dit is niet waarschijnlijk, omdat Mentz veel gretiger geweest is, om zich de uitvinding toe te eigenen, dan de ingezetenen van Haarlem; ook kan een bloot zeggen van dien aard het stellig getuigenis, ten voordeele der laatsten te berde gebragt, niet ontzenuwen. « Als de « man overleden is, kan hij niet als een getuige voor het geregtshof aan- « genomen worden. »

4. Zoo er diefstal in het geval heeft plaats gehad, gelijk zeer waarschijnlijk is, alzoo wij niet onderstellen kunnen, dat dit onwaardeerbaar geheim anders kan verkregen zijn, is er veel meer reden, om, volgens het verhaal van JUNIUS, te veronderstellen, dat deze diefstal door iemand begaan is, die de kunst naar Mentz gebragt heeft, dan dat de Magistraatspersoon van Haarlem aan de daad schuldig zoude geweest zijn. Ik bouw dit niet op het denkbeeld, dat alle Magistraatspersonen eerlijke lieden zijn; dit zou eene te buitensporige stelling zijn; ik wil ook niet te zeer daarop aandringen, dat hij van eene van de eerste familiën van Holland afkomstig was; omdat noch deugd, noch slechtheid altijd erfelijk zijn. — Alle deze bedenkingen laat ik varen; maar dit houde ik staande, dat de waarschijnlijkheid veel meer ten voordeele van dezen zelfden Magistraatspersoon is, dan voor den gene, die beschuldigd geweest is. De levensstand, het eerwaardig ambt en de plaatselijke omstandigheden van LAURENS pleiten sterk ten zijnen voordeele.

Zoo het een ontwijfelbaar feit ware, dat de eerste drukpers te Mentz ware opgerigt, zou het ten hoogste onwaarschijnlijk zijn, dat een Magistraatspersoon van Haarlem zoo vroeg, en ik mag er wel bijvoegen, zoo alleen, berigt van dat feit zoude gekregen hebben, of voornemens zou geweest zijn, ook eene pers op te rigten. Zijn rang en zijn ambt maken het zeer onwaarschijnlijk, dat hij op dien tijd te Mentz geweest is, en even onwaarschijnlijk, dat hij geneigd zoude geweest zijn, om eene werktuigelijke kunst van dezen aard na te volgen. Laat ik er nog bijvoegen, dat, daar Holland in dezen tijd in eenen zeer bloeijenden staat en het middelpunt van manufacturen, koophandel en rijkdom was, ook derwaarts velen henen stroomden uit alle gewesten, waar noch de landbouw, noch de koophandel genoegzaam waren, om de inboorlingen te voeden. In den tegenwoordigen tijd is de toevloed van Duitschers naar de verschillende steden van Holland zeer sterk; aan den anderen kant is er naauwelijks een enkel voorbeeld, dat een Hollander zich in Duitschland nederzette, tenzij hij uit zijn land gebannen ware. Indien gij nu aanneemt, dat COSTER de uitvinder was, (en een uitvinder moet er geweest zijn) dan strookt het overige van het verhaal volmaakt met de onderstelling.

Het is bijna even waarschijnlijk, dat de knecht, dien hij huurde, een Duitscher was, als dat hij iemands hulp zocht; want zelfs ten huidigen dage zijn de meeste knechts in Holland uit dat land. Het is ook zeer waarschijnlijk, dat zoodanig iemand misbruik gemaakt heeft van het vertrouwen, dat men in hem gesteld had, en niet bestand geweest is tegen de verzoeking van roem en geld te verkrijgen, door de uitvinding in een ver verwijderd land over te brengen, waar zijn persoon veilig was en de diefstal zelve verborgen kon blijven.

Deze waarschijnlijke onderstellingen zijn genoegzaam, om alle de voorname omstandigheden van de zaak te verklaren. Zij verklaren, waarom er geen spoor, noch de minste omstandigheid bekend is omtrent de wijze, waarop de kennis van deze uitvinding van Mentz naar Haarlem is overgebragt, en de reden van de duisterheid, welke het opzetten van eene drukpers te Mentz vergezelt.

II.

UITTREKSELS *uit de* NOTULEN *van de* STATEN VAN HOLLAND, *behelzende het verhandelde in de vergaderingen dier Staten, omtrent de aanstelling van* JUNIUS, *als Landsgeschiedschrijver en de, ten gevolge daarvan, door hem bij dezelve ingeleverde Batavia.*

DAGHVAERT VAN DE GEDEPUTEERDEN VAN DE STATEN, GEHOUDEN IN DEN HAAG,

Den 14 *September* 1565.

Mr. Adriaen de Jonge gerecommandeert omme de Historien van den Lande te beschrijven.

Ten voorsz. dage is by den Praesident van Hollandt, den Heere van Rijswijck, de Staten geproponeert uyt den name en van wegen den Prince van Orangien, Stadthouder van Hollandt, hoe dat oorbaer en profijtelijck soude zyn voor den Lande van Hollandt, dat de saecken van den selven Lande, van allen ouden herkomen, in ordre by geschrifte gesteldt te werden, by forme van Historie, die anders met der tijdt verduysteren, als notoir is, en dat omme 't selve te doen een persoon was van qualiteyt en geleertheyt, genaemt Mr. Adriaen de Jonge, woonende tot Haerlem, die by andere Heeren en Princen, als de Koningen van Hongaryen, Poolen, en Deenemarcken versocht werde, om haerlieden te dienen, en nochtans liever soude blijven her-

waerts over, en hem employeren in de dienste van sijn Vaderlandt; en mits dien werdt by den voorsz. Heere Prince seer gerecommandeert tot de voorsz. Commissie, dat daeromme de voorsz. Gedeputeerden, alhier zijnde, daer van souden willen doen rapport, elck in haerluyder Collegien, om ter naester Dagvaert te resolveren op de aanneminge van den voorsz. Mr. Adriaen de Jonge, en oock op het Tractement, dat men hem daer vooren toeleggen soude, bysonder soo 't voorsz. werck niet alleen tot eere en reputatie van den Lande soude tenderen, nemaer soude oock andersints strecken tot profijt van den Lande, dat alle oude geschiedenissen en goede beschrijvinge van den Lande en alle Litmaten ende Quartieren van dien, elcks gelegentheyt, fundatie, rechten ende 't gunt daer aen kleeft, wel en behoorlijck soude wesen beschreven, daer op genomen is rapport.

Resolutien van de Staten van Holland. 26 *Septr*. 1565.

Advisen van de Leden, noopende het aennemen van Doctor Adrianus Junius, omme de Historie van den Lande te beschrijven.

Op 't versoeck van Doctor Adrianus Junius en de recommandatie van den Heere Stadthouder, om hem te geven de commissie, om alle des Landts saecken te stellen by forme van Historie, in het Latijn, tot een eeuwige memorie: Is by de Edelen uytgeslagen, dat men, in respecte van de recommandatie van den voorsz. Heere Stadthouder, en oock om 't profijt van den Lande, dat eensdeels hier inne gelegen soude zijn, dat de stucken van den Lande wel gestelt souden zijn by geschrifte, tot een eeuwige memorie, en sulcks sy verstaen, dat eenige andere Landen oock souden hebben doen doen, den voorsz. Junius bekennende tot 't gunt voorsz. is te wesen bequaem en suffisant, hem souden mogen toeleggen een jaerlijcks Pensioen van twee hondert ponden van veertigh grooten, te vinden deselve de eene helfte uyt den

ordinaris ontfangh van des Gemeene Landts onkosten, en d'andere helft uyt den Impost, mits dat, soo wanneer hy eenigh werck van de voorsz Historie soude hebben gemaeckt, ende de Staten gelevert, hem daerenboven eenige gratuiteyt gedaen soude werden, na gelegentheyt der saecke, daerinne die van Haerlem, Delft, Leyden en Gouda haer conformeerden met de voorsz. opinie, behoudelijck dat het voorsz. pensioen soude werden genomen uyt den Impost, gemerckt alle de Litmaten van Hollandt, soo wel die buyten de Schiltalen geseten zijn, als daer binnen by 't voorsz. werck souden wezen geprofiteert, Dordrecht en Amsterdam namen rapport ter naester Daghvaert, versoekende die van Dordrecht voorsz. nader te weten, wat 't werck van hem soude zijn, en of hy 't selve soude maken en uytgeven naer sijn goetduncken of anders: Daerop geremonstreert wierde, dat hy soude verstaen aen te nemen, om te beschrijven alle de gelegentheyt, divisie, fondatie, en 't gunt daer aen dependeert, van den Lande, en alle Steden, Collegien, Ambachten, en andere Lidmaten van dien, de Exploicten ende Acten van de Princen van den voorsz. Lande, Steden en anderen, daervan hem Instructie soude werden gegeven, ende sulcks hy uyt andere waerachtige Historien, Chronycken en Instrumenten soude bevinden, en al 't selve soude communiceren aen de Staten, ende by haerluyden advijse dresseren naer behooren en sulcks men hem desen aengaende verder soude mogen lasten.

Vergaderinge van de Gedeputeerden van de Staten, gehouden tot Brussel.

26 *October* 1565.

Missive van den Advocaet van 't Landt aen die van Gouda.

Eersame, Wijse, seer Voorsienige Heeren!

Naer alle gebiedenisse, sende ick Uwer E. bij brenger van desen de Notulen van 't gebesoigneerde van de Gedeputeerden van de Staten,

nu laetst geweest zijnde tot Brussel, ten eynde in den Uwen aldaer van dien rapport mag werden gedaen, om ter naester Daghvaert, die by de voorsz. Gedeputeerden beleyt is, en alhier in den Hage sal wesen den vijfthienden van dese Maent, 's avondts in de Herberge, vorder op eenige saecken aldaer gehandelt, gedaen en onderlinge geresolveert te werden nae behooren; en om ten selven dage mede af te doen eenige andere dingen, die op de laetste voorgaende Daghvaert opgehouden zijn, als by namen van Doctor Junius, en eenige andere; en sal Uw gelieven middeler tijdt mede te doen soecken alle de Liassen van de Missiven van de voorgaende Daghvaerden, de oudste die ghy onder Uw sult vinden, die by de Advocaeten van den Lande, ofte andere beschreven zijn geweest en niet by den Griffier van Hollandt, om de Staten te dienen in de questie van de beschrijvinge van de Daghvaerden, gemoveert by den Heere Prince van Orange. Eersame, Wijse, Voorsienige Heeren, Onse Heere God zy met Uw. Geschreven in den Hage den twaelfden November 1565.

Uwer E. goetwillige Dienaer,
JACOB VAN DEN EYNDE.

De superscriptie was Eersame, Wijse, Voorsienige Heeren, de Burgemeesters en Regeerders der Stede Gouda, mijne waerde Heeren,
tot Gouda.

VERGADERING *van* 17 *Nov.* 1565.

Verklaringe van die van Dordrecht, Amsterdam en Gouda, beroerende 't aennemen van D^r. Junius, omme de Historien van den Lande te beschrijven.

In de saecke van D^r. Junius, die de Staten was gerecommandeert by den Heere Prince van Orangien, Stadthouder, daer inne by de Edelen en vier Steden van Hollandt was genomen Resolutie op de laetste voorgaende Daghvaert, en by de Gedeputeerden van Dordrecht en Amsterdam was genomen rapport: Is verklaert by de voorsz. Gede-

puteerden van Dordrecht, dat sy hun oock conformeerden met de andere opinien, en sulcks accorderende dat men de voorsz. Dr. Junius, die sy verstonden een bequame Personagie te zijn, en wel gequalificeert tot het werck daer questie van was, soude toevoegen een pensioen van twee hondert ponden, indien d'anderen daer by persisteerden, ofte min, naer men soude mogen accorderen, mits dat 't selve soude mogen werden gevonden uyt den Impost, alsoo 't roerde de generalité van Hollandt, en dat hy oock gehouden soude zijn in 't werck te treden, en oock alle jaers een deel van dien soude absolveren, en nochtans niet en soude laten uytgaen, vóor en aleer 't selve soude zijn gevisiteert by de Staten, die hem oock instructie souden geven van sijne besoigne; die van Amsterdam verklaerden, dat sy in desen benauden tijdt geen last en hadden in dese saecke yet te consenteren, ofte 't Landt daer mede te belasten; en indien de andere Litmaten yet verstonden desen aengaende te consenteren, dat sy daerinne niet en verstonden vervangen ofte oock gehouden te zijn, gemerckt dat een gratieuse saeck was, daer geen overstemminge mochte vallen; die van Gouda verklaerden ook niet verstaen te hebben, dat van haren 't wegen in desen was geconsenteert, en hadden mede gelyke last als die van Amsterdam hadden verklaert, soo dat andermael hierop is genomen rapport, omme ter naester Vergaderinge eyndelijck daer inne te resolveren.

Vergadering *van* 18 *Dec.* 1565.

Daghvaert beleijdt tegens den vierden Februarii toekomende.

Ende is geraemt een daghvaert te wesen alhier in den Hage den vierden Februarii toekomende, 's avondts in de Herberge, om op eenige voorsz. swarigheden te resolveren, en mede af te doen alsdan de swarigheden van den Ontfanger hier vooren geroert, midtsgaders oock om eyndelijck te resolveren op de saecke van Doctor Junius, die op de voorgaende Daghvaert was opgehouden, overmits de swarigheyt,

gemoveert by die van Amsterdam, van den tegenwoordigen benaeuwden tydt.

VERGADERING *van* 5 *Febr.* 1566.

Advisen van de Leden, roerende 't Tractement van Dr. Junius, te geven voor 't schrijven van de Chronijke van Hollant.

Beroerende het Tractement van Dr. Junius, om de Chronijcque van Hollandt te beschrijven, daervan rapport was genomen: Hebben de Edelen, Dordrecht, Haerlem, Delf en Leyden gepersisteert by haerluyden voorgaende Resolutie, dies aengaende genomen, hem accorderende de Weddens van twee honderdt ponden 's jaers; die van Amsterdam ende Gouda verstaen, dat se te vreeden zijn, dat hy in 't werck treede om yet te maken, en 't selve volmaeckt zijnde, sullen hen conformeren met de meeste stemmen, en hem gratificeren naer behooren.

DAGHVAERT BIJ DEN RAEDE VAN HOLLANDT BESCHREVEN, ENDE BIJ DE STATEN GEHOUDEN OP

***Den* 13 *Maart* 1570 (eerste vergadering in dat jaar gehouden).**

Versoeck van Doctor Junius, om een jaerlijcks Pensioen, etc.

Op de Requeste van Doctor Junius, versoeckende betalinge van het Pensioen, hem geaccordeert by de Staten in het Jaer vyfthien hondert ses en tsestigh, van twee hondert guld. 's jaers, alsoo hy nu volmaeckt ende de Staten overgelevert heeft *Primum Tom. Historiae Bataviae*, is genomen rapport tot de naeste Daghvaert, ende sal een yegelijck komen met volle last, om daer inne te resolveren, ende bysonder of men verstaet, dat dit Pensioen sal wesen voor sijn leven langh, ofte tot wederseggen van de Staten; item, waer uyt hetselve genomen en betaelt sal worden.

DAGHVAERT BIJ DE STATEN VAN HOLLANDT, GEHOUDEN IN DEN HAGE.

Op den 4 *April* 1570.

Aengaende het Pensioen van Doctor Junius.

Op de Requeste van Doctor Junius, daer op genomen was rapport, is gevallen groote difficulteyt; sustinerende eenige, dat noyt verstaen is geweest voor Resolutie van de Staten, dat hem pensioen van twee hondert guldens 's jaers toegeleydt soude worden, ende dat midsdien de twee hondert guldens hem betaelt Anno vyfthien hondert ses en tsestigh, ende gepasseert in reeckeninge, alleenlyck zijn geweest by forme van een gratuiteyt, ten eynde hy treden soude in 't werck; andere verstonden oock, dat wel stont te letten, of de Staten ware geraden in dese tydt al sulcken Historie, gededicieert aen de Staten te laten uytgaen, die in allen gevalle wel serieuselijck, by Persoonen hun des verstaende, gevisiteert ende ghedresseert te worden, waerop de Staten breeder sullen letten, maer alsoo den voornoemden Junius heeft gedaen grooten arbeydt ende kosten, is ghenomen rapport, of men hem voor sijnen arbeydt soude mogen op goede reeckeningh toevoeghen de somme van twee of drie hondert ponden van XL grooten.

Opinie Gouda.

Is gheresolveert, dat men Doctor Junius sijn versochte Pensioen ontseggen sal, ende dat men betalen sal van sijne gedaene besoignes.

VERGADERING *van* 11 *April* 1570.

Aen Doctor Junius drie hondert guldens voor een gratuiteyt toegeleydt voor het schrijven van de Historie van Hollandt.

Op de Requeste van Doctor Junius, naer lange deliberatien is by de meeste stemmen verstaen, dat men hem sal passeren Ordonnantie

op den Ontfanger, dat hy hem sal betalen van wegen de Staten by forme van een gratuiteyt, ende by provisie de somme van drie hondert ponden van veertigh grooten; maer aengaende den eersten Thomus, die hy ghemaeckt heeft, gedediceert aen de Staten, dat hy denselven niet en sal laten uytgaen onder deselve Dedicatie, hy en hebbe andere last van de Staten voornoemt. Die van Amsterdam ende der Gouda verstaen, dat hy met dese somme sal afgedanckt wesen, ende sulcks sijne besoigne sal mogen verlaten; ende is de Ordonnantie van de Staten gepasseert ende onderteyckent in deser manieren.

Heer Ontfanger Generael, Mr. Jacob Bol:

Alsoo de Staten van Hollandt in het Jaer vyfthien hondert ses en tsestigh laestleden, by eenighe groote Heeren ende principale Ministers van sijne Majesteyt, gerequireert zijn geweest te employeren Mr. Adrianum Junium, Dr. in de Medicinen, omme te schrijven de Historie van Hollandt; ende dat den voornoemden Junius dien volgende te kennen gegeven heeft, daer toe hem selven ge-employeert te hebben, veele kosten, moeyten ende arbeydt ghedaen te hebben, ende andere goede conditien ende vocatien gerefuseert ende verlaten te hebben; soo ordonneren U de voornoemde Staten, aenschouw nemende op het gunt des voorsz. is, ende dat de Staten voornoemt oock verstaen, dat hy een Thomum van de voorsz. Historie heeft geabsolveert, denselven voor sijn moeyte voor een gratuiteyt te betalen de somme van drie hondert ponden van XL grooten eens.

III.

OVER DEN NAAM COSTER

EN

LOURENS JANSZOON COSTERS

VERMEENDE KOSTERSCHAP.

In het schrijven van den naam COSTER met een C, niet met een K, volg ik het voorbeeld van PETRUS SCRIVERIUS, die, in 1575 te Haarlem geboren en aldaar opgevoed, zich bijzonder had toegelegd op de kennis der Geschiedenis van de Uitvinding der Boekdrukkunst en het navorschen van bijzonderheden, betrekkelijk den persoon des Uitvinders en alzoo met regt mag geacht worden, in zijne schrijfwijze zich gehouden te hebben aan de hem welbekende spelling, door LOURENS JANSZOON in zijn leven gebruikt. Dit echter, ik erken het, zou geenszins eene voldoende reden zijn, om daarom af te wijken van de thans ingevoerde gewoonte, om dien naam te schrijven met een K; indien LOURENS JANSZOON dien naam had gedragen, als een bijnaam, hem gegeven uit hoofde van het ambt van *Koster* of kerkbewaarder, 't welk men wil, dat hij zou bekleed hebben. Immers is het bekend, dat oudtijds, toen het alleen Geestelijken waren, die de schrijfkunst kenden en oefenden, door dezen, in navolging der Latijnen, de *c* voor de *k* werd gebezigd, en dus ook het woord *Koster* in de beteekenis van kerkbewaarder met een *c* werd gespeld, waarvoor nu de *k* wordt gebruikt. Is dus die naam aan LOURENS JANSZOON gegeven als een bijnaam, ter aanduiding van het ambt, door hem bekleed, dan is het overeenkomstig den aan-

genomen regel, om dien naam ook nu met een *k* te schrijven, als gebezigd wordende in de eigentlijke beteekenis, om 's mans bediening van *Koster* aan te duiden; maar is daarentegen die naam een geslachtsnaam, zonder eenige betrekking te hebben tot een, door den persoon, die denzelven droeg, bezeten ambt, dan moet de spelling, mijns achtens, zich regelen naar het aangenomen gebruik, ten aanzien van de spelling der geslachtsnamen, waarin men gewoon is, zich onveranderlijk te houden aan de eenmaal aangenomen schrijfwijze van den eerste des geslachts, die dien naam als geslachtsnaam voerde. Zoo schrijven nog de leden der oudvaderlandsche geslachten BACKER, BICKER, CAMERLING, GEELVINCK, HUYDECOPER, VALCKENAER, VALCKENIER enz., gelijk de oudsten hunner voorouders. De vraag, waarvan de spelling van den naam afhangt, is derhalve deze: was de toenaam van LOURENS JANSZOON een bijnaam of een geslachtsnaam? Het eenige berigt, dat wij hieromtrent bezitten, is dat van JUNIUS. De beslissing dier vraag hangt dus eeniglijk af van den inhoud der woorden van JUNIUS ten dien opzigte. Deze nu luiden aldus: « *Habitavit ante annos centum duodetriginta* « *Harlemi* — LAURENTIUS JOANNES *cognomento Aedituus* CUSTOS*ve*, « (*quod tunc opimum et honorificum munus familia eo nomine* « *clara haereditario jure possidebat*). »

Dat voor JOANNES JOÄNNIS gelezen moet worden, gelijk in het oorspronkelijk Handschrift der *Batavia*, thans in het bezit van de Heeren ENSCHEDÉ, gelezen wordt en de woorden van den beginne af door alle vertalers en uitleggers zijn opgevat, is buiten allen twijfel. Letterlijk vertaald, luiden derhalve die woorden aldus: « *Er woonde voor hon-* « *derd acht en twintig jaar te Haarlem* — *een* LOURENS JANSZOON « *met den toenaam van Kerkbewaarder of* COSTER (*welk, toen zeer* « *voordeelig en eervol, ambt het geslacht, onder dien naam ver-* « *maard, met erfelijk regt bezat*). » JUNIUS bepaalt dus in deze woorden uitdrukkelijk, van welken aard dat *cognomentum*, die *toenaam* was, dien LOURENS JANSZOON droeg. Het was een geslachtsnaam, zegt hij: « *Familia* eo nomine clara. » *Het geslacht*, waartoe LOURENS JANSZOON behoorde, voerde dien naam en was bij dien naam (van

COSTER) bekend en vermaard. De woorden zijn duidelijk, zij laten niet de allerminste twijfeling omtrent derzelver beteekenis toe. JUNIUS zegt daarin, niet, dat LOURENS JANSZOON, maar dat de vermaarde familie, welke dien naam van COSTER droeg en tot welke familie LOURENS JANSZOON behoorde, het voordeelig en aanzienlijk ambt bezat van eene erfelijke kosterij; doch hij bepaalt daarbij niet, welk lid van die familie het was, 't welk ten tijde van LOURENS JANSZOON in het dadelijk bezit was van dat erfelijke kosterambt, noch ook in welke stad, of in welk dorp de kerk gelegen was, waarvan het kosterschap door die familie der COSTERS in erfelijken eigendom werd bezeten. Om de eigentlijke bedoeling dier woorden wel te verstaan, moet men in het oog houden, dat JUNIUS een overdreven liefhebber was van taalkundige nasporingen en van het maken van gissingen omtrent de afleiding der woorden en den oorsprong der namen. Van geen land of volk, stad of plaats, geslacht of persoon, waarvan hij iets bijzonder merkwaardigs te vermelden heeft, maakt hij gewag, of hij begint schier altoos zijn verhaal met het opgeven van de naamsafleiding, en nimmer verzuimt hij, bij het noemen van een eigen naam, die eene bepaalde en kennelijke beteekenis heeft, die beteekenis te doen opmerken en de reden der benoeming aan te duiden. Ja, zoo groot was zijne belangstelling in naamsafleidingen, dat hij zelfs een geheel afzonderlijk en uitvoerig hoofdstuk over de beteekenis der eigennamen en de wijze der benoeming van volken, vorsten en personen, bij de ouden gebruikelijk, aan zijne *Batavia* heeft toegevoegd, (cap. XXIII. *De significatione nominum et impositione veteribus usitatâ, tam gentium, quam Principum et personarum*). Niets kan alzoo klaarblijkelijker zijn, dan dat JUNIUS, na vermeld te hebben, dat de man, van wiens belangrijke uitvinding hij zou verslag geven, geheeten was LOURENS JANSZOON toegenaamd COSTER, hier ook den oorsprong van dien toenaam wil opgeven. Dit doet hij met de woorden, in den tusschenzin tusschen twee haakjens geplaatst: « *welk voordeelig en aanzienlijk* « *ambt het vermaarde geslacht van dien naam in erfelijken eigen-* « *dom bezat.* » Niet enkel LOURENS JANSZOON, maar het geheele ge-

slacht, waartoe deze behoorde, droeg dus dien naam van COSTER. Het was geen bijnaam, aan LOURENS JANSZOON persoonlijk gegeven, omdat die een kosterambt bekleedde, maar het was een geslachtsnaam, die daarvan zijn oorsprong ontleende, dat de stamvader van hetzelve in vroeger tijd met eene erfelijke kosterij was begiftigd, in welker bezit dat geslacht was gebleven en waarvan, nog bij het leven van LOURENS JANSZOON, een der leden van die familie de waardigheid bekleedde en de voordeelen genoot. Wel verre dus dat JUNIUS met deze woorden zou hebben willen aanduiden, dat LOURENS JANSZOON Koster zou geweest zijn en uit dien hoofde den toenaam van COSTER zou gedragen hebben, geeft hij integendeel met deze woorden duidelijk te verstaan, dat onze LOURENS zelf dat lid van het geslacht der COSTERS *niet* was, 't welk destijds in het dadelijk bezit was van die erfelijke familiekosterij. Ware hij dat geweest, dan zou JUNIUS niet geschreven hebben: *familia, eo nomine clara;* maar *familiae, eo nomine clarae*, zoodat onder het woord *possidebat* LOURENS JANSZOON zelve kon verstaan worden, als *bezittende* dat erfelijke kosterambt van de vermaarde familie COSTER.

Opmerkelijk is het voorzeker, dat in de beide nog bestaande Handschriften der *Batavia* de woorden *haereditario jure* naderhand zijn ingevoegd. In de *Beschrijving van het Handschrift, op de Koninklijke Bibliotheek in 's Gravenhage berustende, uit de nagelaten schriften van* Mr. GERARD VAN LENNEP, door welker uitgave de Heer SCHINKEL, derzelver drukker en uitgever [1]), zich onlangs zeer verdienstelijk heeft gemaakt, wordt berigt, dat in hetzelve die woorden met eene andere hand, dan die van JUNIUS of deszelfs zoon, zijn tusschengevoegd en vervolgens doorgeschrapt, en dat daarbij op den kant met de hand van SCRIVERIUS deze aanteekening is geplaatst: *haereditario jure in edit. additü. Sed in autographo* JUNII *desideratum. In quodam manu* JUNII *additum*, dat is: *met erfelijk regt, bijgevoegd in de gedrukte uitgaaf, niet aanwezig in het eigen handschrift van* JUNIUS. *In een ander met de hand van* JUNIUS *bijgevoegd.*

[1]) Een werkjen niet in den handel, maar door den Heer SCHINKEL, aan zijne vrienden en de liefhebbers der Typographische Geschiedenis ten geschenke uitgedeeld.

Of die gissingen van den Heer VAN LENNEP omtrent het schrift of de hand, waarmede die tusschengevoegde en doorgehaalde woorden, en die, waarmede de, daarnevens op den kant geplaatste, aanteekening zijn geschreven, juist zijn, durf ik geenszins uit het facsimile, van deze plaats gegeven, mij verstouten stellig te bevestigen of te ontkennen; maar, die gissingen, die mij niet onwaarschijnlijk voorkomen, aangenomen en de waarheid der aanteekening ondersteld zijnde, moet het te meer opmerking baren, dat niet te min die woorden ook in het Handschrift van de Heeren ENSCHEDÉ, en wel met de eigen hand van JUNIUS zijn bijgevoegd; zoo dat daaruit geenszins die gevolgtrekking kan worden afgeleid, die de Heer VAN LENNEP er uit opmaakt. Hij besluit uit die latere bijvoeging en het daarna weder doorschrappen der gezegde woorden, dat JUNIUS omtrent de zaak, in die woorden vervat, niet zeker is geweest en bij het laatste nazien heeft gemeend, dat die woorden er niet in behoorden, — dat de familie van LOURENS JANSZOON het kosterambt niet erfelijk zou bezeten hebben. Naar mijn oordeel bewijzen die, later ingevulde, daarna doorgeschrapte en echter door de uitgevers in het gedrukte werk opgenomen, woorden juist het tegendeel.

Die uitgevers waren PETRUS JUNIUS, de eigen zoon des schrijvers, die 's vaders opstel onder diens eigen opzigt in het net had geschreven, en de edele JANUS DOUSA de oude, de gemeenzame vriend van JUNIUS, die zijne nagedachtenis met zoo vele lofliederen heeft vereerd [1]). Deze beide geleerde mannen hebben zekerlijk de meestbedachtzame zorgvuldigheid voor den naauwkeurigen druk des werks, als eenen heiligen pligt jegens den geliefden en hooggeschatten overledene beschouwd en behartigd. Zij hebben gewis daarbij het oorspronkelijk opstel met alle daarvan voorhanden zijnde afschriften en daarbij behoorende aanteekeningen en bewijsstukken, onder de nagelaten papieren van JUNIUS gevonden, geraadpleegd en vergeleken, en uit dat alles, volgens de hun bekende denk- en schrijfwijze van den opsteller, met gezamentlijk overleg de lezing van den text bepaald. Die invulling, doorschrapping en weder-

[1]) *Manes Juniani* getiteld en gevoegd achter de Latijnsche Gedichten van DOUSA, door SCRIVERIUS uitgegeven, pag. 459 en volgg.

opneming der gezegde woorden in den text zijn alzoo onwedersprekelijke kenteekenen, dat dit gedeelte des verhaals zeer bijzonder een voorwerp van bedachtzaamheid, onderzoek en nadenken is geweest, zoo voor den schrijver, als voor de beide uitgevers. Deze laatsten zullen dus gewis tot het behouden dier bijgevoegde woorden niet zonder reden besloten hebben, niet iets op eene stellige wijze hebben willen verzekeren, waaromtrent zij meenden, dat de schrijver zelve misschien in twijfeling kon verkeerd hebben. Neen, iets dergelijks zouden zij zich nimmer hebben veroorloofd. Maar zij kenden te wel den geest en smaak des schrijvers, om niet duidelijk te beseffen, wat de reden dier invulling en doorschrapping moest geweest zijn. Dezelve had geene betrekking tot het zakelijke des verhaals, maar tot den vorm of de bewoordingen. JUNIUS namelijk was, gelijk hij zelve in de opdragt zijner *Batavia* getuigt, een groot bewonderaar en navolger van SUETONIUS en TACITUS, en beijverde zich steeds op de meestmogelijke kortheid van uitdrukking, waardoor hij wel eens tot duisterheid verviel en, daarvan zich bewust zijnde, dikwijls bij het schrijven over het al of niet noodzakelijke van een ophelderend woord in twijfel geraakte, en het is blijkbaar die twijfeling, of de door hem gebezigde woorden, waarmede hij, bij het oorspronkelijk opstel, de zaak, die hij verhalen wilde, zoo kort mogelijk had uitgedrukt, al, dan niet, nog eene nadere opheldering behoefden, welke hem die bijvoeging eerst heeft doen inlasschen en naderhand weder doorschrappen.

De zaak immers blijft volkomen dezelfde, en de inhoud der zinsnede ondergaat immers geene de minste verandering van beteekenis, of men die bijgevoegde woorden weglaat of daarin opneemt? Onverklaarbaar is het, dat de Heer VAN LENNEP dit niet gevoeld heeft. Een ambt, dat niet voor een korter of langer tijd aan iemand, die daarmede is begunstigd, het zij dan tot wederopzeggens toe of voor levenslang, ter waarneming is toevertrouwd, maar dat door een geheel *geslacht* in eigendom wordt *bezeten* (*quod familia possidet*), is immers eene erfelijke bediening, en zonder *jus haereditarium* niet denkbaar? Wel verre dus, dat die weifeling van JUNIUS, of ook dat, eigentlijk overtollige, woordjen van *erfelijk regt* tot meerdere duidelijkheid al of niet moest worden ingevoegd, en het be-

sluit der uitgevers, om, ter voorkoming van misverstand of twijfeling, dat ophelderend bijvoegsel niet weg te laten, zouden aanduiden het onzekere der zaak, strekken zij integendeel tot een onloochenbaar getuigenis, dat JUNIUS, niet, dan met zeer veel bedachtzaamheid, als volkomen verzekerd van de waarheid der zaak, die kosterij, waarvan oudtijds het geslacht van LOURENS JANSZOON den naam van COSTER had verkregen, als een eigen duurzaam familiegoed, als eene erfelijke bezitting, heeft willen voorstellen; — dat althans de beide uitgevers zich daarvan overtuigd gehouden hebben.

De zin der woorden, door JUNIUS gebezigd ten aanzien van de beteekenis of den oorsprong van den toenaam COSTER, kan dus aan geene de allerminste twijfeling onderhevig zijn. JUNIUS geeft dien naam op, niet als een bijnaam, maar als een geslachtsnaam. Hij zegt niet, dat LOURENS JANSZOON *Koster* was, maar dat LOURENS JANSZOON COSTER dien toe- of geslachtsnaam had ontleend van eene, nog ten zijnen tijde, bij zijne familie bezeten, erfelijke kosterij. Elke andere verklaring der woorden zou even zeer strijden tegen de kennelijke bedoeling des schrijvers, als tegen de kracht en regelen der taal.

Geheel onbegrijpelijk is het, dat immer iemand die woorden in eenen anderen zin heeft kunnen opvatten. Maar is dit ook wel immer werkelijk ter goeder trouwe geschied door iemand, die Latijn kende en met aandacht de woorden las? Ik kan het niet gelooven en weet er geen voorbeeld van, en geen ander geschiedschrijver, buiten JUNIUS, heeft immer van COSTERS kosterschap gewaagd. SCRIVERIUS, de oudste, zoo veel mij bekend is, die de woorden in het Nederduitsch heeft overgebragt, vertaalt dezelve in zijnen *Laure-krans voor* LAURENS COSTER, in 1628 te Haarlem uitgegeven, aldus: «*Daer heeft voor hondert ende acht* «*en twintich Jaeren binnen Haerlem* — *een* LAURENS JANSSEN COSTER «*ghewoont* (*van welck vet ende eerlijck Ampt datgheslacht den naem* «*droeghende erfelyck besat*) [1].» En dat hij deze woorden in geene andere beteekenis heeft opgevat, dan als eene opgaaf van den oorsprong van den geslachtsnaam COSTER, blijkt ontegenzeggelijk daaruit, dat hij, als een bewijs voor de aanzienlijkheid van COSTERS afkomst, de oudheid en vermaardheid van het geslacht der COSTERS betoogt uit eenige, in oude vaderland

[1]) *Laure-crans*, bl. 19.

sche oorkonden vermelde, leden eener aanzienlijke familie van dien naam.

BOXHORN in zijn *Tonneel van Hollandt*, J. A. COLOM in zijne *Vijerighe Colom, de 17 Nederlantsche Provincien vertoonende*, VAN OUDENHOVEN in *Haarlems wieg*, en vele andere schrijvers, die de geschiedenis van Haarlem of van de drukkunst verhandeld hebben, hebben die vertaling van SCRIVERIUS letterlijk overgenomen. Eene Hollandsche vertaling der geheele *Batavia* bestaat er niet; maar G. BOOT heeft een gedeelte derzelve, de beschrijving der Hollandsche steden betreffende, in het Hollandsch overgebragt, en onder den titel van *Tooneel der Ghemuurde ende Onghemuurde Steden en Vlecken van Hollant en West-Vrieslant* in het licht gegeven [1]), waarin hij de woorden, nagenoeg even eens, op deze wijze, heeft overgezet: bl. 27. «*Voor hondert acht-ende twintich Jaren heeft te Haerlem ghewoont— «eenen* LOURENS JANSZ *met toe-naem Kerck-meester oft* COSTER, *welck «Ampt doen ter tijdt vet ende eerlyck zijnde, het gheslacht, door «soodanige toe-naem oock vermaert, erffelyck besat ende bedien- «de*).» J. DE JONGH in zijne Aanteekeningen op K. VAN MANDER's *Leven der Nederlandsche Schilders* zegt: deel I. bl. 16. «*De vinding dier «nooit te volprijzene konst moet gewislijk toegekend worden aan «* LAURENS JANSZ. KOSTER, *die te Haarlem geboren en een lid van de «Regering en verscheiden malen Schepen geweest is.— De toenaam «van* KOSTER *was hem bijgebleven van een zijner voorouderen, die 't «Kosterampt, in vroegere tijden eene zeer aanzienlijke kerkelijke be- «diening, bekleed had.*» Bij H. WIAERDA *Van de eerste uitvindingen en «uitvinders,* Amst. 1733, leest men: bl. 24. *De konst van Boekdrukken «of Boekdrukkerije is, volgens de Historie- en Kronijkschrijvers, «eerst uitgevonden tot Haarlem— door eenen* LAURENS KOSTER, *welke, «zoo als vermeld wordt,— Schepen van gemelde Stad was, en aldaar «ook de Burgemeesterlijke waardigheyt bekleedde, dragende zijn «toenaam van een aanzienlijk kosterschap, weleer in hooge waarde, «en door een uit zijn geslacht bekleed geweest.*» In de verzameling van

[1]) Vermeerderd met de *Beschrijvinghe der Steden, Vlecken en Outheden van Zeeland*, door J. REYGERSBERGHEN, Amst. 1646.

Gedichten ter eere van COSTER en de Drukkunst, bij gelegenheid der oprigting van COSTERS standbeeld door het Collegium Medicum in 1723, uitgegeven door Deken en Vinders van het Boekdrukkers- en Boekverkoopers-gild in 1726 te Haarlem, onder den titel: *Laurierkrans gevlochten om het hoofd van* LAURENS COSTER, vind ik geen spoor, dat één enkel van alle die dichters onzen COSTER voor een Koster gehouden heeft. «J. CHR. SEIZ in zijn *Derde Jubeljaar der uitgevonden Boekdrukkunst* bl. 44. stelt de zaak aldus voor: « *Te Haarlem heeft — « geleefd en gewoond — eenen* LAURENS JANSEN, *een eerlijke en wel- « gegoede Burger van die Stad, die den Toenaam van* KOSTER *« voerde, omdat het kostersampt, zijnde eene Kerkelijke Bediening, « in desselfs Geslacht, dat al in den jaare* 1300 *bekend is ge- « weest, van ouds erflijk was.* » en JAKOB KORTEBRANT, een zeer verdienstelijk Dichter, die in 1740 een fraai dichtstuk, *Lof der Drukkunst* getiteld, te Delft in het licht gaf met vele belangrijke aanteekeningen, de Typographische Geschiedenis betreffende, vatte mede de woorden van JUNIUS even zóó op, als SCRIVERIUS, hield den naam COSTER voor een geslachtsnaam, en de leden der familie COSTER, door SCRIVERIUS in oude papieren van de Egmondsche Abdij vermeld gevonden, voor bloedverwanten of voorouders van onzen LOURENS JANSZOON, blijkens de navolgende regels, bl. 7:

Wie de afkomst en 't geslacht van LAURENS na wil sporen,
Ziet, door den ouderdom, veel zaeklijkheit verloren;
Nogthans 't blijkt zonneklaer, dat dit beroemdt geslacht,
Door zijn milddadigheit veel goeds heeft toegebragt
Aen Hollands oudste Abdij, daer Egmond op mag roemen;
Men hoorde WILLEM voor ruim twee paer eeuwen noemen,
Met zijne Gemalinn', Vrouw GEERTRUI, uit wier schoot
En vruchtbaer huwlijksbedde een brave JAKOB sproot,
Die zijnen ouden stam voor ondergang bewaerde,
Toen hij, uit reine minn', met Vrouw SOPHIA paarde.
Dit Haerlemsch oudt geslacht werd KOSTER bijgenaemt
Naer 't kosterampt, dat om zijne inkomst was befaemt,
En erflijk in dien stam, van oudts af, was gebleven;
Des LAURENS, naer dit ampt, ook KOSTER heeft geschreven,
Een' naem, die leven zal zoo lang de Drukkunst leeft,
Een' naem, die Haerlem ook een' grooten luister geeft.

Bij niemand van alle die Schrijvers is het zekerlijk in het hoofd gekomen, dat onze COSTER zelve *Koster* en wel van de Groote Parochiekerk te Haarlem zou geweest zijn. In het *Leven van* COSTER, geplaatst in de *Levensbeschrijving van Beroemde en Geleerde Mannen*, uitgegeven te Amsterdam in 1730, IIe. D. bl. 1—82, wordt hij alleen als « *Schepen van Haarlem* » vermeld en zijne afkomst afgeleid van de familie der COSTERS, en in zijn leven, voorkomende in de *Levensbeschrijving van vermaarde, meest Nederlandsche, Mannen en Vrouwen*, bij VAN DER PLAATS te Harlingen 1774, Ie. D. bl. 110—119, wordt van dat geheele vermeende kosterschap zelfs met geen enkel woord gerept; en WAGENAAR noemt hem, in zijne *Vaderlandsche Historie*, IIIe. D. bl. 505: « *een aanzienlijk Burger van* « *Haarlem, Schepen der stad*, » zonder almede van zijn kosterschap iets te gewagen.

In Haarlem zelve moge men, gelijk het met dergelijke namen van eene sprekende beteekenis gaat, somwijlen uit jokkernij toespelingen op de beduidenis van den geslachtsnaam van onzen LOURENS JANSZOON gebezigd hebben; maar nimmer heeft iemand, zoo veel ik heb kunnen nagaan, vóór den tijd van den Heer MEERMAN, in goeden ernst er aan gedacht, dat hij waarlijk *Koster* zou geweest zijn. In de Bij- of Opschriften voor het Huis, waar hij gewoond heeft, — bij de Prentafbeelding van zijn persoon, door P. SAENREDAM gegraveerd en gevolgd naar het oude houtsnéêprentjen van de XVe eeuw en de oude schilderij, zoo men wil van 1433, welke plaat voor de overblijfselen van COSTERS drukpers in de stedelijke verzameling is geplaatst, — op het Standbeeld, in 1723 ter zijner eere opgerigt en 't welk hem in Raadsheerlijke kleeding vertoont, en op de Penningen, in 1740 op hem en zijne uitvinding geslagen, wordt hij eenvoudig *vir Consularis* of *Senator*, een *man van Burgemeesterlijken rang* of *Raadsheer* genoemd, en als lid van de Vroedschap, Schepen en Thesaurier kon hem met volle regt zoo wel de eerste, als de tweede titel gegeven worden; ja het werkzaam en gewigtig deel, dat hij, blijkens de Stedelijke Thesauriersrekeningen, aan het bestuur van zaken

te Haarlem moet gehad hebben, geeft zelfs alle reden, om te vermoeden, dat hij een geruimen tijd lang een der meest gezag hebbende hoofden van de Stedelijke Regering is geweest; zoodat KOK in zijn *Vaderlandsch Woordenboek* zeer wel, op het voetspoor van WIAERDA, boven aangehaald, volkomen naar waarheid kan gezegd hebben: « *dat* « *hij een man van aanzien was in zijne geboortestad en aldaar de* « *Burgemeesterlijke waardigheid bekleedde.* » Zijn naam, het is waar, komt niet voor op de voorhanden zijnde lijst der Haarlemsche Burgemeesters; doch deze begint ook eerst (het enkele jaar van 1420 uitgezonderd) met 1430, wanneer de onderliggende Hoeksche partij, waartoe onze COSTER behoorde, al meer en meer allen invloed verloor en van het bestuur werd verwijderd.

Maar van waar dan, zal men vragen, dat de Heer MEERMAN onzen LOURENS als Koster en wel van de Haarlemsche Parochiekerk van S^t^. Bavo doet voorkomen? Heeft hij dan alleen de woorden van JUNIUS zoo kwalijk begrepen, zoo ongelukkig uitgelegd? Dat kan men niet onderstellen van een man, die zoo goed Latijn verstond. — Hij heeft de woorden geheel niet verklaard; maar de zaak, dat onze COSTER Koster zou geweest zijn en daarvan zijn naam zou ontleend hebben, als eene erkende waarheid, zoo hij meende, ondersteld, en hij schijnt zich die meening zoo vast in het hoofd geprent te hebben, dat hij het niet noodig rekende, de woorden zelve naauwkeurig in te zien en over den zin na te denken. Tot dat vooroordeel of die misvatting kunnen de omstandigheden aanleiding gegeven hebben, die ik niet ondienstig acht, hier eenigzins uitvoerig te ontwikkelen.

De Heer MEERMAN was geen Haarlemmer, kende vermoedelijk de oude volksoverlevering te dier stede niet, had zich in vroeger' leeftijd, gelijk het gaat, waarschijnlijk over het geschilstuk wegens de uitvinding der Drukkunst weinig bekommerd; had, nog jong zijnde, veel gereisd, een geruimen tijd in Frankrijk en Duitschland doorgebragt, als vriend van geleerdheid en boeken en bezitter van een aanzienlijk vermogen, reeds van der jeugd af het ontwerp gevormd, zich eene uitgelezene en kostbare boekerij te verzamelen; had overal de vermaardste

Bibliotheken, ook bepaaldelijk met oogmerk, om kennis te verkrijgen van de zeldzaamste drukwerken, bezocht en veel met vreemde Geleerden, inzonderheid Bibliothekarissen, Bibliomanen en liefhebbers en beoefenaars der Typographische Geschiedenis verkeerd. Dat vak had toen, door de viering van het derde Eeuwfeest der Drukkunst in Duitschland en de menigte geschriften, ten gevolge daarvan over die kunst en hare geschiedenis in het licht verschenen, eene groote belangstelling verwekt bij Franschen en Duitschers. Maar de Geleerden in Frankrijk en Duitschland, die dat vak beoefenden, waren in het geschilstuk over de uitvinding zeer partijdig, met eene vooringenomenheid, die kwalijk paste bij een onderwerp van louter wetenschappelijken aard, tegen Haarlem en COSTER en voor Mentz of Straatsburg, voor GUTTENBERG of SCHÖFFER. Het was een punt geworden van nationale eer en ijverzucht.

De Franschen, in het eerst onpartijdig en onverschillig in den twist, begunstigden later Straatsburg, toen die stad een deel was geworden van het Fransche gebied; de Duitschers ijverden met geestdrift voor Mentz, als behoorende tot het Duitsche rijk. Doch de geschiedenis van den eersten Mentzer boekdrukker stond in zulk een naauw verband met die van de eerste Straatsburgsche drukkerij, dat, aan welke van beide steden de zege in dezen strijd mogt worden toegewezen, een groot gedeelte van die eer op de andere moest afstralen. Daarom vereenigden zich beider begunstigers, elkander ondersteunende, tot gemeenschappelijke bestrijding der aanspraak van Haarlem, als beider gevaarlijkste mededingster. In dien geest van partijdigheid, die Franschen en Duitschers, bij gebrek van betere wapenen, tot vit- en spotzucht prikkelde, moet men den oorsprong zoeken van het ingeslopen wanbegrip, dat onze COSTER een eigentlijke Koster zou geweest zijn. De Franschen konden zich geen denkbeeld vormen van de wijze der persoonsbenoeming, in ons vaderland gebruikelijk, door bijvoeging van den vadersnaam bij den eigennaam en dien des geslachts, en hadden daardoor van den beginne af de opgaaf van COSTERS naam door JUNIUS niet begrepen.

De eerste, die het verhaal van COSTERS uitvinding uit het Latijn der *Batavia* in het Fransch vertaalde, JEAN FRANÇOIS LE PETIT, had in zijne *Grande Chronique ancienne et moderne de Hollande, Zeelande* etc., uitgegeven in 1601, [1]) de woorden duister en niet naauwkeurig overgebragt en daardoor dubbelzinnig gemaakt, zoodat men ze ook in dier voege kon opvatten, als of COSTER zelve het, erfelijk aan zijne familie behoorende, kosterambt persoonlijk zou bezeten en bekleed hebben. Hij zette die woorden over: «*Il y avoit en la ville* «*de Harlem un honorable Citoyen, nommé* LAURENT JANSON, *dit* «*le* Coustre (*qui estoit lors un honorable et profitable office, heredi*«*taire à sa famille*).» Hierdoor in de war gebragt, wisten zij niet, wat van dien naam en dien man te denken. Dit bespeurt men ten duidelijkste in de wijze, waarop A. CHEVILLIER in zijne *Origine de l'Imprimerie de Paris*, gedrukt te Parijs in 1694, pag. 2, het berigt van JUNIUS vermeldt: «JUNIUS *dit*,» zegt hij, «*qu'elle*» (*l'Imprimerie*) «*fut découverte dans la ville de Harlem par* LAURENS JEAN, *que* «*quelques-uns appellent* LAURENS JANSSON, *d'autres* JEAN COSTER. «JUNIUS *dit qu'il s'appelloit en son surnom* Aedituus, Custosve.» Een ander Fransch schrijver over de Geschiedenis der Drukkunst, J. DE LA CAILLE, nam dat woord *Aedituus* op in den zin van *huisbewaarder*, opzigter van een openbaar gebouw, en bragt het in verband met het onmiddellijk voorafgaande *palatium regale*, met dat Koninklijk paleis, waar tegen over COSTERS woning was gelegen, en zegt op dien grond in zijne *Histoire de l'Imprimerie et de la Librairie* [2]) pag. 5: «BOXHOR«NIUS — *attribue* (*l'art de l'Imprimerie*) *à* LAURENT COSTER, *Garde* «*ou Concierge du Palais Royal de la Ville de Harlem en Hollande*,» en deze zoo wonderlijke opvatting gaf wederom, zoo het schijnt, aanleiding, dat een ongenoemd en onkundig Hollandsch schrijver, die in 1766 eene *Korte en zakelijke Beschrijving der Vereenigde Nederlanden* in het licht gaf [3]), daarin iets van de uitvinding der Druk-

[1]) Tom. I, pag. 460.

[2]) Uitgegeven te Parijs in 1689.

[3]) Gedrukt te Amsterdam bij DIRK SWART.

kunst te Haarlem willende vermelden en daarover het werk van DE LA CAILLE hebbende geraadpleegd, nog al verder van den weg raakte. Van een Koninklijk Paleis in Haarlem nooit iets gehoord hebbende, en daarbij bedenkende, dat de titel van *Concierge* gewonelijk in Holland aan de bewaarders en opzigters van Stedelijke Raadhuizen gegeven wordt, verbeeldde hij zich, dat DE LA CAILLE zich vergist en met zijn Koninklijk Paleis het Stedelijk Raadhuis zou bedoeld hebben, weshalve hij, dezen, zoo hij meende, verbeterende, schreef: (*Haarlem*) «*is* «*de geboorteplaats van* LAURENS KOSTER, *den Uitvinder van de* «*onwaardeerbare Drukkunst. Deze* KOSTER *was Kastelein of Ci-* «*pier van 't Stadhuis.*» Ten gevolge van dit misverstand der woorden van JUNIUS bij de Franschen was ook de beroemde FOURNIER, die, als een uitstekend kunstenaar in het Lettersnijden, Lettergieten en Graveren eene Europeesche vermaardheid had verkregen, en, ten tijde van het verblijf van den Heer MEERMAN te Parijs, als de Eerste in het vak der Typographische Geschiedenis werd vereerd, zoo deerlijk met den naam van onzen COSTER in de war, dat hij in zijn werkjen *de l'Origine et des Productions de l'Imprimerie Primitive en taille de bois*, uitgegeven te Parijs in 1759 [1]) zich daaromtrent aldus uitdrukte: «*Les* «*uns nomment ce prétendu inventeur* LAURENT JEAN, *surnommé* Aedi- «tuus Custosve, *les autres* LAURENT JENSON, *d'autres enfin* LAURENT «COSTER. *Ce qui a fait dire à Naudé:* «si la diversité des opinions dénote ««la fausseté de quelque doctrine, celle-ci ne peut aucunement être vraie.»»

Dat ongunstig oordeel over COSTERS aanspraak was inzonderheid veroorzaakt door de, kort te voren ontdekte, *Processtukken* van Straatsburg, die in de oogen der Franschen de zaak hadden beslist ten voordeele van GUTTENBERG.

Uit het berigt, bij eenige schrijvers gevonden, dat de naam COSTER in het Hollandsch een *Kerkbewaarder* of *Koster* beteekent, gevoegd bij onnaauwkeurige vertellingen en het gebrekkig begrepen verhaal van JUNIUS, had FOURNIER opgemaakt, dat onze COSTER zijn naam van het ambt, 't welk hij bekleedde, zou ontleend hebben, en dus een *Koster*,

[1]) Pag. 29.

en derhalve Koster van de kerk te Haarlem moest geweest zijn, gelijk hij op eene andere plaats in het genoemde werk te kennen geeft, waar hij zegt [1]): «*Le mot* COSTER *en Allemand signifie* Sacristain; «*on en a fait sans doute le nom de ce prétendu Inventeur. En* «*effet, dit-on, il étoit Sacristain de l'église de Harlem, Charge* «*qui a été long-temps héréditaire dans sa famille.*» FOURNIER schijnt geen latijn verstaan, het verhaal van JUNIUS niet, dan uit gebrekkige vertalingen, gekend en meer vernuft, dan oordeel, bezeten te hebben. Hij toonde ten minste in de wijze, waarop hij dat verhaal in het gemelde en andere zijner schriften voorstelde, zich daarvan zulke verwarde en valsche denkbeelden gevormd te hebben, dat men zich waarlijk niet kan verwonderen over de ongunstige gevolgtrekkingen, die hij daaruit ten opzigte van de geloofwaardigheid van JUNIUS en de aanspraak van Haarlem en COSTER afleide. Hij ging echter daarin zoo ver, dat een ongenoemde, (naderhand gebleken, CHARLES FREDERIK BAER, Protestantsch Leeraar te Straatsburg geweest te zijn, een Straatsburger van geboorte), een man, die voor het overige der zake van Haarlem niet gunstig was, en aan COSTER niet anders, dan de uitvinding der Drukkunst met vaste houtsneêvormen toekende, niet te min zich verpligt vond, den hooggestemden Parijschen Criticus over zijne verwarde en valsche voorstelling en beoordeeling van het verhaal van JUNIUS duchtiglijk en naar verdiensten te tuchtigen in een brief [2]), uitgegeven te Straatsburg in 1761, waarin hij hem ook bepaaldelijk zijne grove misvattingen ten aanzien van de namen en den persoon van COSTER nadrukkelijk onder het oog bragt [3]).

In eene hooge mate ingenomen met de kunst, die zijn bedrijf uitmaakte en waarin hij zich zoo groot een naam had verworven, wilde

[1]) Pag. 127.

[2]) Getiteld: *Lettre sur l'Origine de l'Imprimerie, servant de Réponse aux Observations publiées par* M. FOURNIER *le Jeune.* FOURNIER beantwoordde dien brief meer met uitvlugten, magtspreuken en kwinkslagen, dan met proefhoudende redenen in een stukjen getiteld: *Remarques sur un ouvrage, intitulé: Lettre sur l'origine de l'Imprimerie*, etc. à Paris 1761.

[3]) *Lettre sur l'origine de l'Imprimerie, servant* etc. pag. 18—22.

FOURNIER aan geene andere drukwijs, dan met gegoten metalen letters, den naam van eigentlijke Boekdrukkunst gegeven hebben. De uitvinding daarvan schreef hij toe aan SCHÖFFER, stelde dus de geboorteplaats der kunst te Mentz en ontzeide aan COSTER te eenemaal allen aandeel in de uitvinding, tot zoo verre zelfs, dat hij in een afzonderlijk werkjen *over den oorsprong der Drukkunst met vaste houtsneêvormen* [1]) beweerde, dat niet COSTER, wien alle andere Schrijvers over de Drukkunst die eere ten minste hadden toegekend, maar GUTTENBERG, de eerste was geweest, die de houtsneêkunst op het drukken van Geschriften of Boekwerken had toegepast. Ja hij schaamde zich niet, onzen COSTER «*een* «*denkbeeldig wezen in de Geschiedenis der Drukkunst te noemen,* »*van wien niet één voortbrengsel van Drukkunst kon vertoond* «*worden en die niet bekend was, dan door volksvooroordeelen en* «*verhalen, vol tegenstrijdigheden en belagchelijke verdichtsels* [2]).»

Met dezen, tegen COSTER zoo vooringenomen, toenmaals in de kennis van oude drukwerken en in het vak der Geschiedenis van de Drukkunst zoo hoog geachten, zoo veel gezag hebbenden FOURNIER was het, dat de Heer MEERMAN, als liefhebber en verzamelaar van zeldzame boeken en voortbrengsels van oude Drukkunst, te Parijs in kennis geraakte, een geruimen tijd zeer gemeenzaam verkeerde en ook naderhand jaren lang betrekkingen onderhield. Van hem en in den kring van andere liefhebbers in het vak, vrienden en bewonderaars van FOURNIER, hoorde de Heer MEERMAN steeds op hoogen en beslissenden toon de aanspraak van Haarlem voorstellen, als ontbloot van alle goede bewijsgronden, en COSTER als een man van geene beduidenis, een goeden Haarlemschen Koster, die misschien de houtsneêprentjens van Heiligen ter belooning der kinderen voor het opzeggen hunner lessen in de kerk had moeten leveren, en daardoor op de gedachte was gekomen, om zelf, in navolging van anderen, houtsneêprentwerkjens

[1]) *Dissertation sur l'Origine et les Progrès de l'Art de graver en bois*, à Paris 1758.

[2]) *De l'Origine et des Productions de l'Imprimerie Primitive en taille de bois*, pag 139. en *Observations sur un Ouvrage intitulé: Vindiciae Typographicae*, à Paris 1760, pag. 40.

te drukken en te verkoopen ter betere voorziening in de behoeften van zijn huisgezin, welke gebrekkige houtsneèprentenboekjens zonder text, naderhand door onkundigen voor eerste voortbrengsels van eigentlijke Boekdrukkunst gehouden zouden zijn.

Wat kon de jeugdige Geleerde, die zelve het geschilstuk nog nimmer opzettelijk had onderzocht, inbrengen tegen zulke beweringen, met wegslepende vlugheid van taal voorgesteld en verdedigd door een man, die de Geschiedenis der Drukkunst jaren lang, als het hoofdvak van wetenschap, waaraan hij zijn leven had gewijd, had beoefend en daarin algemeen als de grootste kenner werd bewonderd? Het historische moest hij aannemen, vertrouwende op de erkende grondige kunde en waarheidsliefde des berigtgevers en zijn oordeel over het geschilpunt zelve opschorten tot eigen nader onderzoek.

Nog veel heftiger tegen COSTER en Haarlems aanspraak waren de Duitschers. Zij deëlden wel eigentlijk niet in hetzelfde onwillige misverstand der woorden van JUNIUS, als de Franschen; maar namen ze met opzet in dien zin op, omdat het ambt van Koster bij hen eene zeer onaanzienlijke bediening is, veel lager geschat, dan bij ons, en alzoo gelegenheid gaf, om met onzen COSTER, als een man van lagen staat, den spot te kunnen drijven. Bij de vele deugden, die het volkskarakter der Duitschers versieren, paren zich ook enkele zwakheden. De meestalgemeene onder hen is eene ijdele roem- en praalzucht. Van elke uitvinding, die groote gevolgen had, willen zij met den naam van Uitvinders pronken. Het streelt hen, met hun landgenoot, den Keulschen Kronijkschrijver, zich te kunnen beroemen «*op de heer*«*lijkheid van hun vaderland, dat daar zulke schrandere* (syn«ryche [1]) *menschen te vinden zijn;*» ofschoon ook eerlijkheid en waarheidsliefde daarbij het getuigenis doen afleggen, dat die uitvinding, waarop men zich, als een blijk van die schranderheid, zoo zeer verheft, van een ander volk is ontleend. Het is hun SCHWARTZ, die het Buskruid, hun MARTIN SCHÖN, die het Graveren op koperen platen, hun PARACELSUS BOMBASTUS, die de Scheikunde, hun GUTTENBERG, die de Drukkunst uitgevonden heeft, —

[1]) Zie de aanteekening op bl. 2.

te weten in navolging, — naar het gegeven voorbeeld van anderen. Dezelfde pronkzucht doet hen hooge waarde stellen in titels, rang, aanzien, hooge geboorte en adel. Het is hun niet genoeg, den man te roemen, die, op het voorbeeld van de, in Holland uitgevonden en aldaar geheim gehouden, kunst, het eerst onder hen het Boekdrukken beproefde, met behulp zijner beide deelgenooten gewigtige verbeteringen in de drukpers, in de wijze der vervaardiging van letterstempels en van het lettergieten bragt en de kunst tot eenen hoogen trap van volmaking opvoerde. Het voldoet hun niet, hem een verdienstelijk kunstenaar, een uitmuntend beoefenaar en verbeteraar der kunst te noemen. Hij moet eenen hoogeren titel voeren. Hij moet de Uitvinder der kunst heeten, ofschoon hij zelf dien naam zich nimmer gaf, blijkbaar niet begeerde, of, om redenen, zich niet aanmatigen dorst, — ja, met zijne deelgenooten in twist geraakt en van hen gescheiden, jaren lang tot aan zijn dood toe, geduldig kon aanzien, dat dezen valschelijk zich de eer der uitvinding in de onderschriften hunner drukwerken toeschreven, om hunne waar, als de eenige echte, boven de zijne te verheffen [1]).

[1]) Opmerkenswaardig is ten dien aanzien 't geen de Opperfinantieraad SOTZMAN daaromtrent zegt:

« Wie soll man es erklären, dasz GUTENBERG noch jetzt, da Fust im Besitz « einer wohl eingerichteten Druckerei, er selbst dagegen mit der Möglichkeit, « sich eine ähnliche in mehreren Jahren zu verschaffen, ausgerüstet war, seine « Erfindung als Geheimnisz behandelte? Niemand als sein Feind konnte Vortheil « aus dieser Schweigsamkeit ziehen. War er so unempfindlich gegen Ruhm und « Geldgewinn, dasz er lieber in einer finsteren Werkstätte laboriren, als vor « Fürsten und Volk sich den Erfinder der nützlichsten Kunst nennen wollte? Wie « stimmt dieser Stumpfsinn zu seinem übrigen Leben? zu seiner freiwilligen « Auswanderung? zu dem in Straszburg gegen den Mainzer Stadtschreiber ange- « legten Arrest? zu seinem verhältnisse mit ANNE zur eisernen Thur? zu den Diensten, « die er dem Kurfürsten ADOLPH im Parteikämpfe leistete? und noch zu vielem Ande- « ren? Eine Verpflichtung durch Eidschwur läszt sich nicht annehmen, da GUTEN- « BERG doch den Dr. HUMERY und seine Verwandten BECHTERMÜNZ in Eltvill in das « Geheimnisz zog. Auch Adelstolz kann ihn nicht zurückgehalten haben, da seine « beschäftigung mit mechanischen Arbeiten ja bekannt genug und selbst vor Gericht « schon erklärt war; dasz bekenntnisz seiner Erfindung aber konnte unmöglich demü- « thigend seyn, wenn er nicht fortfuhr, als Hantarbeiter in einer Druckerei zu stehen.» Zie WETTER *Krit. Gesch. der Erf. der Buchdruckerkunst* s. 770 und 771.

Hij, die dit gedoogen kon, of moest, wien FAUST en SCHÖFFER eerst na zijn dood, om den roem van het fraaije, door hem geleverde, werk tot aanprijzing van het hunne te doen dienen, hunnen medeuitvinder noemden; hij moest, zijns ondanks, na zijn afsterven, met eene eer pralen, die hij levend zich nimmer had willen of durven toeëigenen. De pogchende onderschriften dier neringzieke boekdrukkers moesten gelden voor gezag hebbende getuigenissen, toen de kunst zoo veel opgang maakte. De toenmaals, vooral in Duitschland, zoo talrijke Kronijkschrijvers, die zonder onderzoek of oordeel alles opzochten en bijeenzamelden, wat hunne zoogenaamde geschiedboeken opvullen kon, namen die gretiglijk over, eerst letterlijk, naderhand met opsiering, en uit die opgesierde boekdrukkersaanprijzingen hunner waar werd de lauwerkroon gevlochten, die Duitschland moest doen pronken als de Moeder en zegenrijke Schenkster van de Drukkunst, den Duitscher moest verheffen tot den Uitvinder dier kunst, tot het onvergelijkelijkst vernuft, tot den grootsten weldoener van het menschdom. Hij moest, in weerwil van zich zelven, tot den Schepper en Uitdenker van de kunst worden gemaakt. Hij mogt niet meer een handig werkman, een welgeslaagd gelukzoeker zijn; hij moest hervormd worden tot een geboren Patricier, tot een Jonker, tot een Ridder, tot een Edelman van den oudsten en hoogsten adel, tot een *Nobilis majorum gentium*, gelijk KÖHLER [1]) hem noemt. Wij gunnen hem dien adeldom en de hoogklinkende namen van Jonker JOHAN of HENNE GÄNSFLEISCH VON SORGENLOCH ZU GUTTENBERG ZUM JUNGEN, hoewel wij niet begrijpen, hoe die hooge adel over één kan gebragt worden met den berooiden toestand, waarin hij verkeerde, met het bedrijf van spiegelpolijsten en steenen slijpen [2]), waarmede hij den kost won, met zijn altijddurend geldgebrek, met het nooit voldoen aan zijn gegeven woord van trouw [3]) of van betaling, dan door dwang van regtsmid-

[1]) *Ehrenrettung* JOHANN GUTTENBERGS. z. 11.

[2]) Zeer naief zegt SOTZMAN z. a. st. s. 769.

« Man denke sich einen Edelmann des 15 Jahrhunderts, der Spiegel polirt « und Steine schleift. Schon deszhalb musz er ein seltener Mensch gewesen « seyn. »

[3]) Bekend is het, dat hij in 1437 door ANNA *tot de ijzeren Deur* bij het Bis-

delen, met het verzaken van zijns vaders zoogenaamden oudadellijken naam voor dien zijner moeder en met die eenvoudig burgerlijke benaming, die hem gegeven wordt, niet alleen in de geregtelijke Processtukken, waar Adellijken, Geestelijken en Burgers zorgvuldig onderscheiden worden [1]), maar ook zelfs in de Keurvorstelijke Bul, waarbij hem ter belooning van zekere diensten [2]) het dragen van hofkleeding vergund wordt. Wij laten de oplossing van dit raadsel over aan hen, die de kunst verstaan, om van die verscheidene JOHANN GUTTENBERGEN of JOHANN GÄNSCHFLEISCHEN, hoe men ze noemen wil, van welken in een Notarieel bewijs van verkoop [3]) uitdrukkelijk een jongere, als kooper, en een oudere, als getuige, genoemd worden, slechts eenen enkelen, één en denzelfden persoon te maken. Doch wie gevoelt niet, hoezeer die ver gedreven ingenomenheid met hunnen hoogadellijken GUTTENBERG [4]) en hunne geringschatting van den nederigen

schoppelijk Geregtshof te Straatsburg werd aangeklaagd wegens het niet voldoen aan zijne, haar gedane, trouwbelofte.

[1]) Bij V. FRIDEL VON SECKINGEN, WILHELM VON SCHUTTER, REIMBOLT VON EHENHEIM, Her ANTHONIE HEILMAN, Her HEINRICH OLSE, Her JERGE SALTZMUTTER, HANS DUNNE, ENNEL DRYTZEHEN, JOHANN GUTTENBERG.

[2]) Welke die diensten geweest zijn, houden de Duitschers zelve voor onzeker, voor geheel onbekend. SOTZMAN zegt daarvan: « Er wurde Hofdienstman bei dem « Kurfürsten, dem nämlichen, der Mainz erobert und geplündert hatte. Was « für Dienste er dem letzten geleistet hatte, dasz er so belohnt wurde, liegt im « Dunkel. Doch ist es kaum glaublich, dasz die Erfindung der Buchdruckerkunst « ihm die kurfürstliche Huld erworben habe. » Zie WETTER *Kritische Gesch. der « Erf.* u. s. w. s. 772.

[3]) Zie SCHAAB I th. s. 28 und 29.

[4]) Hoe groot een belang de Duitschers er in stellen, om hunnen GUTTENBERG toch vooral als een geboren Edelman te doen voorkomen, kan onder anderen daaruit blijken, dat WETTER, het *Instrument van den Notaris* HELMASPERGER van 6 November 1455 in zijne *Kritische Geschichte der Erfindung der Buchdruckerkunst* letterlijk overnemende, gelijk hij zelve zegt, volgens den daarvan door KOHLER geleverden *druk* (abdrucke), echter zich niet ontziet, het daarin éénmaal vóór den naam van GUTTENBERG voorkomende zeer duistere woord *Iñohñ* in *Jũkher* te veranderen, niettegenstaande die naam, in dat zelfde stuk menigvuldige malen voor en na voorkomende, nooit met het woord *Jonker* noch op eenigerlei wijze betiteld, maar altoos eenvoudig geschreven wordt JOHANN GUTTENBERG of *gñte*, dat is, *genannte*, (genoemde) *itzgñte*, *vorgñte*, *obgñte* reeds genoemde, voorgenoemde, boven genoemde) GUTTENBERG. WETTER, z. a. s. 286 en KÖHLER *Ehren-Rettung*. s. 55.

stand van een Koster de gelegenheid, om laag te vallen op onzen LOURENS JANSZOON verlokkende moesten maken voor hunne spotzucht, hoezeer het hun verlustigen moest, hem steeds te noemen den *Haarlemschen Koster* en, met toespeling op den titel van *vir Consularis*, hem gegeven in de Bijschriften onder zijne afbeelding in prent, voor zijn woonhuis en op zijn standbeeld, dapperlijk den draak te steken met dien *Burgemeesterlijken Koster.*

Was men nog te voren eenigzins behoedzaam en gematigd geweest in den toon, dien men voerde, wanneer men met Hollanders over het geschilstuk in gesprek raakte; ten tijde, toen de Heer MEERMAN in Duitschland zich bevond, achtte men zich geregtigd, als ontwijfelbare en erkende overwinnaars in het twistgeding, den meestbeslissenden toon te mogen bezigen, uit hoofde der ontdekking van de oorspronkelijke stukken van het Straatsburgsche Proces, kort te voren, in 1745 [1]), door SCHOEPFLIN, Hoogleeraar in de welsprekendheid en Geschiedenis te Straatsburg, in een ouden toren gevonden en bekend gemaakt.

SCHOEPFLIN was een man van groote vermaardheid, even zeer om zijne uitstekende geleerdheid, kieschen smaak en fijne beschaving, als om zijn karakter in hooge achting, bij de Franschen zoo wel, als bij de Duitschers. Hij was Corresponderend lid van de Fransche Academie, waarbij hij reeds vroeger [2]) eene verhandeling over de Drukkunst had ingeleverd, ten betooge, dat deze te Straatsburg was uitgevonden door GUTTENBERG; eene verhandeling, die de eer had genoten van opgenomen te worden in de Gedenkschriften der Academie. Hij maakte zijne ontdekking ook spoedig aan zijne Fransche vrienden bekend, deelde hun met de hem eigene schranderheid den zakelijken inhoud dier gevondene papieren mede, leide die uit, als betrekking hebbende tot genomen proeven in de Drukkunst, en wel in de eigentlijke Drukkunst met beweegbare letters, en dus als geregtelijke bewijsstukken, dat die kunst reeds in 1439 door GUTTENBERG, te Straatsburg,

[1]) De reizen van den Heer MEERMAN hadden plaats van 1741 tot 1747.

[2]) In 1741.

zou zijn beproefd en beoefend, en behaalde op deze wijze in de oogen der Franschen en der Duitschers eene volkomene zegepraal [1]). Een man van zoo veel naam, geleerdheid en wezentlijke verdiensten, en die ook als Staatsman veel roems had verworven, werd natuurlijk door den Heer MEERMAN te Straatsburg opgezocht, en beider overeenstemming in smaak, zeden en zucht voor fraaije letterkunde en wetenschap had spoedig eenen vertrouwelijken omgang en vriendschap ten gevolge, die duurzaam stand hield en sedert bestendig door briefwisseling werd onderhouden. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, op welk eene wijze de zaak des geschils, zoo dikwijls die ter bane kwam, in die verkeering met SCHOEPFLIN en zijne vrienden zal zijn behandeld, en hoe menige vrolijke scherts met de Hollandsche belangstelling in hunnen Haarlemschen Koster de Heer MEERMAN aldaar zal hebben moeten hooren, die te dieper hem moest treffen, omdat zij beschaafd was, SCHOEPFLINS geleerdheid, scherpzinnigheid, oordeel en grondige kennis van de zaak des geschils in hoogen dunk bij hem stonden, en hij zelf nog niet genoeg der zake kundig zich gevoelde, om daarop naar eisch te kunnen antwoorden.

Alzoo met geene gunstige gevoelens omtrent COSTERS en Haarlems regt in het vaderland terug gekeerd, bleef hij nog langen tijd in de meening, dat COSTERS uitvinding alleen in Xylographie, of het drukken met vaste houtsneêvormen zou bestaan hebben; zoodat hij nog in 1757 in een brief aan onzen beroemden WAGENAAR [2]) betuigde, dat de zaak, zoo hij zich verbeeldde, «*genoegzaam was uitgemaakt, en de lauer-* «*krans van het hoofd van onzen* COSTER *moest worden afgetrok-* «*ken.*» Doch inmiddels met een schat van merkwaardige voortbrengsels der eerste drukpersen en een grooten voorraad van geschriften over de drukkunst verrijkt, besloot hij, de zaak des geschils toch eens nader en op het naauwkeurigst en grondigst te onderzoeken, en nu werd hij

1) In 1760 gaf hij de genoemde stukken met eene Latijnsche vertaling en een, met veel oordeel en klaarheid geschreven, betoog van zijn stelsel, dat de Xylographische drukkunst door COSTER te Haarlem, de typographie door GUTTENBERG te Straatsburg, zou uitgevonden zijn, in het licht, in zijne *Vindiciae typographicae*.

2) Zie *Brieven van* WAGENAAR, bl. 110.

op het volledigst overtuigd, dat hij door zijne Fransche en Duitsche vrienden zich tot een voorbarig oordeel had laten wegslepen, en dat aan onzen COSTER het volle regt op de eer der uitvinding van de eigentlijke Boekdrukkunst wel en wettiglijk toekwam. Nu gevoelde hij zich, door een levendig besef van de vermetele onregtvaardigheid der bespotting en vernedering van onzen verdienstelijken landgenoot opgewekt, om zijne en in hem onzes vaderlands miskende eer te herstellen en te handhaven, en daarop schreef hij dat geleerde en beroemde werk, 't welk, wat er ook op aan te merken zijn moge, altoos onder de klassieke schriften over de Drukkunst eene eerste plaats zal bekleeden, en te regt mag geacht worden in de weegschaal des oordeels over het geschilstuk te meer gewigts te voegen aan het daarin voorgedragen betoog ten voordeele van Haarlems aanspraak, naarmate de schrijver onloochenbaarder heeft doen blijken, niet door bekrompene vaderlandsliefde, maar door zuivere liefde voor waarheid en regtvaardigheid, de zaak, waarvoor hij ijvert, te verdedigen.

Het eigentlijke doel van dat werk was echter geenszins, om, in navolging van SCRIVERIUS, voor den persoon van LOURENS JANSZOON op nieuw een lauwerkrans te vlechten; maar om het groote punt des geschils, waarover meer dan twee eeuwen was getwist, zoo mogelijk te beslechten, en de vraag op te lossen, waar de geboortegrond, welk land het eigentlijke vaderland ware van die wonderbare kunst, die zulke groote en heilrijke gevolgen had gehad op de verlichting, beschaving en het geluk des menschdoms.

Wie de persoon des uitvinders mogt geweest zijn, welk een naam die gedragen, welk een rang hij bekleed had, dit was eigentlijk een ander voorwerp van onderzoek, dan 't geen hij zich had voorgesteld na te sporen en in het licht te zetten. Het behoorde niet onafscheidelijk tot de zaak, die hij bepaaldelijk wenschte tot blijkbaarheid te brengen, te weten, aan welk volk, de Hollanders of Duitschers, de eer van de Drukkunst te hebben voortgebragt, moest worden toegekend. Het bijzonder oogmerk van den Heer MEERMAN hierbij was, overeenkomstig den gematigden en vredelievenden geest, die hem bezielde, de zaak

des geschils zoo mogelijk in het minnelijke te vereffenen, het geschil te deelen en aan ieder der drie mededingende Steden een gedeelte der eer toe te wijzen, die van de uitvinding der beweegbare letters aan Haarlem, aan de Hollanders, — die der gesneden koperen letters aan GUTTENBERG, aan Mentz, die der gegoten metalen letters aan SCHÖFFER, aan Straatsburg. Daartoe besteedde hij de meestmogelijke zorgvuldigheid van nasporing, de onvermoeidste volharding in het bijeenzamelen van bewijzen, en de scherpzinnigste ontwikkeling van betoogredenen; schoon hij, van valsche onderstellingen uitgaande, zijn onbereikbaar doel niet trof. Het onderzoek, betreffende den persoon des uitvinders, achtte hij, gelijk het inderdaad voor hem tot zijn bepaald oogmerk was, van minder belang. Daarmede hadden ook meest alle vroegere schrijvers, die het geschilstuk hadden behandeld, zich niet, dan zeer vlugtig en oppervlakkig, bemoeid. Het groote verwijt, waarmede de Duitschers en Franschen in later tijd, als eene allergeduchtste tegenwerping, de wettigheid van Haarlems aanspraak hadden bestreden, dat namelijk JUNIUS de eerste en eenige geschiedschrijver was, die den naam van dien, meer dan een eeuw lang onbekend gebleven, zoo geheeten Haarlemschen uitvinder had genoemd, was daarom dan ook niet anders, dan eene ellendige vitterij, van geene de minste kracht tegen Haarlems aanspraak, en behoefde eigentlijk geene wederlegging.

Al had JUNIUS den naam des uitvinders geheel niet genoemd, zijn verhaal wegens de gebeurde zaak, dat de Drukkunst met die omstandigheden, die hij opgeeft, is uitgevonden te Haarlem, waarvoor hij getuigen en bewijzen bijbrengt, verdiende daarom niet te min het volkomenste geloof. De zaak in geschil betrof alleen de plaats van de uitvinding, niet den persoon van den uitvinder. Ten aanzien van den laatste verkeerde de Heer MEERMAN in eene zeer natuurlijke dwaling, ten gevolge van zijnen omgang en het schier uitsluitend verhandelen des onderwerps met vreemdelingen, die hij nooit anders van onzen COSTER, dan als een gewezen Koster te Haarlem had hooren spreken, en wiens kosterambt men altoos had doen voorkomen, als eene algemeen erkende, door JUNIUS vermelde, waarheid, die men niet

kon betwijfelen, zonder de geloofwaardigheid van JUNIUS te loochenen.

In het vaderland, onder zijne landgenooten, in die hooge kringen, waarin de Heer MEERMAN, Pensionaris van Rotterdam, Meesterknaap der Houtvesterij van Holland en West-Vriesland, verkeerde, kwam het geschilstuk bijna nimmer ter spraak. Niemand twijfelde dáár aan den Hollandschen oorsprong der uitvinding, en nooit werd er gedacht aan den stand van den uitvinder, wiens werk niets verdienstelijker was te achten, zoo hij den hoogsten, niets minder verdienstelijk, zoo hij den allerlaagsten had bekleed. Er heerschte ook nog altoos, gelijk nog heden onder ons, die *socordia avita*, die voorouderlijke koelheid en onverschilligheid ten dezen opzigte, waarover JUNIUS zich zoo zeer beklaagde, als de voorname oorzaak, waarom vreemden zich de eer hadden toegeëigend, aan welke zich de onzen zoo weinig gelegen hadden laten liggen. Eene ontdekking of uitvinding, welke groote en weldadige gevolgen zij ook moge voortbrengen, wordt bij ons beschouwd als een werk, veel meer van geluk, dan van wijsheid, of edele en verhevene bedoelingen. Zij moge getuigen van het schrander vernuft en de volhardende vlijt van den uitvinder, zij kan nimmer in ons oog een beslissend kenmerk zijn van die hoogere menschelijke voortreffelijkheid, die ongemeene zielskracht, die schoone en beminnelijke deugden, waaraan wij zoo gaarne onze hoogachting en bewondering wijden.

De gelegenheden voor den Heer MEERMAN, om over het geschilstuk met eigen landgenooten, die daarvan iets meer wisten, dan het algemeene en oppervlakkige, te spreken, waren dus ten uiterste zeldzaam en, waar die voorkwamen, bepaalde men zich alleen bij de zaak en plaats der uitvinding, nooit bij den rang, stand of het beroep van den uitvinder. Van daar, dat hij in die vaste, nooit betwijfelde meening, dat COSTER Koster moest geweest zijn, dat zulks door JUNIUS uitdrukkelijk was vermeld, hem ingeboezemd door den omgang met vreemdelingen en derzelver gedurige spotternij met dat kosterschap, het onnoodig achtte, de woorden van JUNIUS op dit punt na te zien en ter toetse te brengen, te meer, daar hij tevens in den valschen waan verkeerde, dat, wijl JUNIUS aan het werk zijner *Batavia* de laatste hand

niet had gelegd [1]), men ook niet de stipste naauwkeurigheid in zijne uitdrukkingen moest onderstellen. Maar het had hem geweldig geërgerd, dat hij zoo dikwijls had hooren schimpen op dien Burgemeesterlijken Koster, en dat MALLINKROT zulk een Koster «*een soort van wange-* «*drogt*» had genoemd [2]). Hij achtte zich verpligt, de ongunstige gevolgtrekking te moeten wederleggen, die men daaruit voor de geloofwaardigheid van JUNIUS wilde afleiden, als of deze geheel onbestaanbare en tegenstrijdige dingen van COSTER had vermeld. Om die vermeende onbestaanbaarheid te doen verdwijnen, wilde hij aantoonen, vooreerst: dat COSTER tot een zeer aanzienlijk geslacht had behoord, en ten andere: dat het kosterambt bij ons in vroegere tijden eene zeer eervolle bediening en niet onvereenigbaar met hooge regeringsposten was geweest. Als bewijs voor het eerste, bragt hij bij het wapen van COSTERS zegel, waarmede deze in zijne ambtsbetrekking, als Schepen, de geregtelijke bewijsstukken of zoogenaamde Schepensbrieven, door hem afgegeven en geteekend, had bezegeld. Dit wapen vertoont den welbekenden klimmenden Hollandschen Leeuw met een zoogenaamden baren- of dragerssteel (lambel) op de borst, en getuigt alzoo op het onwedersprekelijkst, dat COSTER tot het hoogaanzienlijke, uit onze oude Hollandsche Graven afkomstige, huis der Heeren VAN BREDERODE moet behoord hebben.

Ongerijmd zou het zijn, te onderstellen, dat in dien tijd, toen men in een adellijk geslachtwapen zoo hoog eene waarde stelde en daaromtrent zoo naauwlettende en naijverig was, een Schepen, in zijne achtbare ambtsbediening, de onbeschaamdheid zou gehad hebben, zich opentlijk in geregtelijke stukken te bedienen van een zegelmerk, waartoe hij niet was geregtigd; en volstrekt onmogelijk is het, dat een Schepen van Haarlem zich zulk eene vermetelheid zou hebben durven veroorloven of ongemerkt en ongestraft zou hebben kunnen plegen ten

[1]) MEERMAN, *Orig. Typogr.* pag. 72.

[2]) MEERMAN, ibid. pag. 51. MALLINKROT had gezegd in zijne Diss. *de ortu et progressu art. typogr.* pag 51. « Nihil autem jam dicam de Aeditui in pri-« mariâ et Patritiâ LAURENTII istius familiâ haereditario munere, quamvis *instar* « *monstri* haberi possit consularis hic JUNII aedituus. » WOLF, *Monument typogr.* Vol. I. pag. 655.

aanzien van de magtige Heeren VAN BREDERODE, wier kasteel, de zetel hunner hofhouding, zoo nabij die stad was, en die in die stad zelve een eigen prachtige woning bezaten en er jaarlijks eenige dagen plagten door te brengen, om in het bijgelegen bosch het schoone der natuur of het jagtvermaak te genieten. Zulk een bewijs van COSTERS verwantschap met het geslacht der BREDERODES was inderdaad eene gewigtige bijdrage, zoo tot bevestiging van het verhaal van JUNIUS, dat COSTER behoorde tot een aanzienlijk geslacht, als tot opheldering van eene bijzonderheid in COSTERS geschiedenis, dat hij namelijk benevens zijn vader zulk eene voorname rol speelde in de toenmalige hevige staatsgeschillen, en beiden zulke ijverige voorstanders waren van de Hoekschen, daar het bekend is, dat de Heeren VAN BREDERODE de eigentlijke hoofden waren van die partij.

Maar het betoog van COSTERS afkomst uit het huis van BREDERODE was den *Heer* MEERMAN niet genoeg. De Heer VAN DALEM EN VUREN, zelve een Edelman en in geslachtrekening belang stellende, trachtte ook de geslachtslijn op te sporen en na te gaan, langs welke onze LOURENS JANSZOON uit het genoemde huis mogt afgedaald zijn, en volgens zijne berekening werd die gevonden in het geslacht der Heeren VAN DER DUIN, als een bastaardtak van het stamhuis van BREDERODE. Het is er verre van daan, dat ik geacht zou willen worden, mij, zelfs op verre na, in de vakken van wapenschild- en geslachtrekenkunde, eene gelijke, veel min eene meerdere kunde, dan de Heer MEERMAN bezat, te willen toeschrijven. Ik erken gaarne, mij daarop nimmer te hebben toegelegd, en ik verstout mij derhalve niet, om die rekening in alles na te gaan en te beoordeelen; maar ik kan niet ontveinzen, dat de grond, waarop de Heer MEERMAN die berekening bouwt, mij geheel onbegrijpelijk voorkomt. Hij neemt tot grondslag aan den dwarsbalk of de schuinsche streep in COSTERS wapenschild [1]). Hij vat dat teeken op, als het kenmerk van bastaardij, en besluit daaruit, dat het geslacht van onzen COSTER afkomstig moet geweest zijn van DIDERIK VAN BREDERODE, den bastaard-

[1]) Zie *Orig. typ* pag. 38 et seqq.

zoon van **WILLEM VAN BREDERODE**, die, als zoodanig, het vaderlijke wapenschild niet anders, dan met bijvoeging van het teeken zijner onwettige geboorte, mogt voeren, en, dewijl deze, volgens eene oude Latijnsche Kronijk, de stamvader is geweest van de Heeren of Graven **VAN DER DUIN**, maakt hij daaruit op, dat onze **COSTER** tot dat geslacht moet behoord hebben. Doch vooreerst is de schuinsche streep in het geslachtwapen van **COSTER** niet linksch, maar regtsch, loopende van den regter bovenhoek tot den linker onderhoek van het schild, aanduidende, zoo ik meen, het zinnebeeld van een bandelier of draagband voor zwaard of degen, en voorstellende eene eervolle wapenbreuk, het kenmerk van jongere geboorte uit echten bedde, een zijtak van wettige afstamming, — en het teeken van bastaardij, is, zoo ik mij niet vergis, een schuinsche band of streep, zich uitstrekkende van de linker bovenzijde tot de regter onderzijde van het schild, als afbeeldende het slinksche, verkeerde of onwettige der afstamming [1]), en ten andere is

[1]) CHASSANAEUS in zijn *Catalogus gloriae mundi* zegt pag. 22 *b*. « Bastardi « portant arma domûs, cum aliquâ tamen barrâ, quae incipit a sinistris et tendit « ad dextram, tendens et transversans per medium scuti seu campi armorum. » en pag. 55. « Item arma etiam non raro fiunt, in quibus apponitur barra, quae « si veniat a sinistrâ ad dextram, denotat, quod gerens talia arma apud nos est « naturalis tantum, si vero a dextrâ ad sinistram, secus. » en **SPENER** in zijn *Opus Heraldicum* pag. 359: « Nota, — quâ discernuntur a legitimis illegitimi, — vulga-« tissima est barra s. baltheus diagonalis, quia non e dextro sed infelici concubitu nati « sunt, ex sinistro angulo toti parmae ejusque figuris inductus.» **DE ROUCK** *Nederlandsche Herauldt*, 1e d., bl. 55. « De illegitimen — voeren mede deselve wapenen « met eenighe veranderinghe, namentlyck met een *barra*, *cotice*, *filet* etc., be-« ginnende boven van de slinckeren houck, dwers door den schilt tot beneden in « den rechteren, om te betoonen d'infectie van 't bloet haerder generatie; so wel « die by de Latijnen geheeten worden *nothi*, *illegitimi*, *naturales*, *bastardi* « en *spurii*, als synde allen onder den naam van bastarden begrepen, ja de bas-« tarden van bastarden zelfs. » en in de Encyclopédie leest men art. *Bâtard*: « Les armes d'un bâtard doivent être croisées d'une barre, d'un filet, ou d'une « traverse de la gauche à la droite. Ils n'avoient point autrefois la permission « de porter les armes de leur pere. » Ik weet wel, dat men het voorbeeld van sommige Bastaarden van Fransche Edelen uit vroegeren tijd bijbrengt, die den dwarsbalk in het vaderlijke wapenschild regtsch hebben gevoerd, (zie **VAN LOON** *Aloude Regeringswijze van Holland*, V. d. bl. 110), maar wat in Frankrijk

het bekend, dat het geslacht der VAN DER DUINS, waartoe de Heer MEERMAN wil, dat COSTER zou behoord hebben, geheel geen schuinsche streep, noch regtsch, noch linksch, in hun wapen voerde [1]), en op het zegel van een Brief, geschreven in 1347 van WILLEM VAN DER DUIN, den jongeren broeder van dien LOURENS VAN DER DUIN, die, volgens den Heer MEERMAN, de grootvader van onzen LOURENS JANSZOON zou geweest zijn, wordt die streep ook niet gevonden; waaruit blijkt, dat, daar de jongere broeder geregtigd was, dat teeken weg te laten, althans de oudere niet verpligt zal geweest zijn, daarmede zijn wapen te ontsieren. Doch de zaak is van te weinig belang, om er langer bij stil te staan. Of COSTER in de regte lijn en door onafgebroken opvolging van wettige geboorte uit Hollands oude Graven of uit een bastaard zijtak van het huis van BREDERODE, uit het oudste en hoogstadellijke of uit het nederigste geslacht oorspronkelijk moge geweest zijn, zijne verdiensten kunnen daardoor niet grooter of geringer, de achting en dankbaarheid, die het Hollandsche hart hem toedraagt, niets meer of minder worden; en zoo veel ten minste bewijst zijn geslachtwapen, dat JUNIUS zijn geslacht met regt *familia clara* heeft mogen noemen.

Doch de gevolgtrekking, die de Heer MEERMAN uit deze zijne geslachtrekening, volgens welke hij onzen COSTER op zulke zwakke gronden uit het geslacht der Heeren VAN DER DUIN laat afstammen, afleidt, hoewel nog vreemder, mogen wij niet nalaten aandachtig gade te slaan. Hij besluit namelijk daaruit, dat COSTER niet, gelijk JUNIUS, SCRIVERIUS en anderen verzekeren, kan behoord hebben tot dat bekende Hollandsche geslacht, het welk den naam van COSTER droeg; — en wel om deze twee redenen: vooreerst, omdat er geen geslacht, COSTER geheeten, bekend is, 't welk door onwettige geboorte van het geslacht

werd geduld, was daarom nog niet in Holland geoorloofd, en die veroorlooving aan de bedoelde Franschen zal toch vermoedelijk slechts eene bijzondere vergunning bij oogluiking zijn geweest, waaruit men geen gevolgtrekking voor andere gevallen kan afleiden; ook kan men geene redeneringen bouwen op den lossen grond eener ondersteldc uitzondering van den regel.

[1]) Zie VAN LEEUWEN. *Batavia illustrata* bl. 944.

der BREDERODES afstamt, en ten tweede, omdat dat geslacht der COSTERS niet in erfelijken eigendom de kosterij van Haarlem bezeten kan hebben, gelijk hij, zonder het verhaal van JUNIUS te raadplegen, onderstelde en aangenomen had, dat door JUNIUS was vermeld. Dat beide redenen schier van gelijke waarde en van geene de minste kracht zijn, behoeft naauwelijks eenig betoog.

Wat de eerste betreft, zal het genoeg zijn, te herinneren, dat de Heer MEERMAN de door hem aangenomen onwettige afstamming van het geslacht, waartoe COSTER behoorde, alleenlijk heeft opgemaakt uit dat teeken, in het wapen van COSTERS zegel, 't welk door alle schrijvers over de wapenschildkunde, mij bekend, voor een eerlijke breuk, voor het kenmerk van afstamming uit een jonger broeder, voor het zinnebeeld van eerlijke en wettige geboorte uit een zijtak wordt opgegeven. De tegengestelde bewering van den Heer MEERMAN, die dat teeken voor een kenmerk van onwettige afstamming wil hebben opgevat, zou dus eerst dan, als geldende voor bewijs, kunnen worden aangenomen, wanneer hij vooraf zijne bijzondere stelling wegens de beduidenis van het genoemde teeken, als afwijkende van de gewone verklaring, met wederlegging van deze laatste, door voldoende bewijzen uit de leer der wapenschildkunde had gestaafd, en daarbij tevens had bewezen, dat er van het huis der Heeren VAN BREDERODE eene geheel volledige geslachtlijst bestond, alle de afstammelingen van dat geslacht, de onwettige zoo wel, als de wettige, met alle derzelver nakomelingen tot op COSTERS tijden bevattende, en dat daarop het geslacht van de COSTERS niet werd gevonden. Doch het is genoeg bekend en het ligt in den aard der zaak, dat zulk een geslachtlijst niet alleen van het geslacht der BREDERODES, maar van geen geslacht ter wereld, 't welk eenigzins tot eene aanmerkelijke hoogte opklimt en zich uitbreidde, immer bestaan heeft of bestaan kan, en de geslachtlijst der BREDERODES, die tot het bedoelde einde zou vereischt worden, zou zich over een tijdperk van meer dan vier eeuwen moeten uitstrekken.

En wat aangaat de tweede reden, die de Heer MEERMAN voor zijne stelling, dat het geslacht, 't welk den naam van COSTER droeg, niet van

het huis van BREDERODE afkomstig zou kunnen geweest zijn, bijbrengt, dat namelijk dat geslacht niet met erfelijk regt het kosterambt van Haarlem bezeten kan hebben; uit de opgave daarvan alleen blijkt het ten allerklaarste, dat de Heer MEERMAN, zonder den text van JUNIUS te raadplegen, als eene, zoo hij meende, algemeen erkende en nooit betwijfelde zaak, heeft ondersteld, dat onze LOURENS JANSZOON, volgens het verhaal van JUNIUS, bezitter van de kosterij van Haarlem met erfelijk regt zou geweest zijn, en deze zijne dwaling zelve, als eene gegeven en vaststaande waarheid, wil bezigen ten bewijze, dat onze LOURENS niet tot het geslacht der COSTERS kan behoord hebben. Doch laat ons eens zien, welke ontdekkingen de Heer MEERMAN ten aanzien van de Haarlemsche kosterij heeft weten op te sporen en als bewijzen, dat de familie der COSTERS die kosterij niet in erfelijken eigendom bezeten kan hebben, opgeeft. Zij zijn tweeledig. Vooreerst toont hij aan, dat in den Zoenbrief van Hertog AELBRECHT van 17 Febr. 1380 ter beregting der hevige geschillen tusschen de Hoeksche en Kabeljaauwsche partij te Haarlem, die in den jare 1377 in eenen bloedigen strijd waren uitgebarsten, onder de schuldigen aan die volksbeweging ook genoemd wordt *Bertout die koster*, waarin hij meent het bewijs te vinden, dat althans toen nog geen lid van het geslacht der COSTERS Koster kan geweest zijn; doch die gevolgtrekking is niet juist. De wijze van het noemen van dien BERTOUT, alleen met zijn eigennaam zonder dien zijns vaders, de rangschikking, waarin hij voorkomt, op één na de laatste op de lange lijst der aldaar opgenoemde personen, en de geringheid der boete van vier pond, waartoe hij verwezen wordt; terwijl aan den vader van onzen COSTER, JAN LOUWERIJSZOON, onder de eersten genoemd, eene boete van 400 pond wordt opgelegd, toonen duidelijk aan, dat deze BERTOUT niet anders kan geweest zijn, dan een gering man, een Onderkoster; zoodat daaruit veel eer zou moeten worden opgemaakt, gelijk dan ook van elders blijkt, het geval geweest te zijn, dat toen ter tijd het ambt van den eigentlijken of Bovenkoster door een ander is bekleed geweest, die tot de familie COSTER zou kunnen behoord hebben.

Het tweede bewijs, door den Heer MEERMAN aangevoerd, is meer afdoende ten bewijze, dat geen lid van genoemde familie de kosterij van Haarlem in erfelijk eigendom bezeten kan hebben. Het bestaat in twee aangehaalde Handvesten van denzelfden Hertog, van 17 Jan. en 11 Maart 1398, waarbij deze kennis geeft, bij het eerste, dat hij de kosterij van Haarlem, die hij voor levenslang gegeven had aan HENDRIK VAN LUNEN, na den dood van dezen ter beschikking stelt van gemelde Stad, en bij het tweede, dat gemelde VAN LUNEN dezelve vrijwillig tegen zekere voorwaarde aan die Stad had afgestaan; waaruit blijkt, dat ook toen nog geen lid van het geslacht der COSTERS, noch ook onze LOURENS JANSZOON, Koster van de Parochiekerk van Haarlem kan geweest zijn. Doch hieruit volgt dan ook tevens, dat de kosterij van Haarlem onmogelijk die kosterij kan zijn geweest, waarvan JUNIUS gewaagt, die aan het geslacht van LOURENS JANSZOON den naam had gegeven, als zijnde deze eene erfelijke, aan die familie in eigendom behoorende kosterij, terwijl die van Haarlem in 1398, en dus bij het leven van onzen COSTER, nog aan den Graaf behoorde, door denzelven toen aan die Stad werd geschonken en van toen af een gewoon Stedelijk ambt geworden is. In plaats echter van hier op acht te geven, blijft de Heer MEERMAN desniettegenstaande aan zijne onderstelling vasthouden, dat COSTER zelve Koster en wel van de Parochiekerk van Haarlem moet geweest zijn, en om de mogelijkheid daarvan niet op te geven, besluit hij met de gissing, dat waarschijnlijk niet lang na 1398 de Stedelijke regering van Haarlem onzen LOURENS JANSZOON met het ambt van Koster begiftigd en hij alstoen daarvan zijn naam zal ontleend hebben. Zoo diep had dat denkbeeld, door den omgang met vreemdelingen hem gemeenzaam geworden, zich bij hem gevestigd, dat hij, zelfs bij het ontdekken van bijzonderheden, die daarmede regtstreeks in strijd waren, evenwel niet eens op de gedachte kwam, om den text van JUNIUS op dit punt naauwkeurig na te zien; maar zich vergenoegde met eene losse gissing, die, wel verre van te strooken met het verhaal van JUNIUS, integendeel daarin eene onverklaarbare onnaauwkeurigheid onderstelde, als of deze een gewoon,

aan COSTER persoonlijk ter waarneming toevertrouwd ambt eene erfelijke familiebezitting zou genoemd hebben.

Het tweede punt der ingebragte beschuldiging tegen JUNIUS, dat hij twee, met elkander onbestaanbare, hoedanigheden in zijnen COSTER had vereenigd, door denzelfden persoon als een Koster voor te stellen, wien hij doet voorkomen als behoorende tot een aanzienlijk geslacht, verdiende eigentlijk geene wederlegging; wijl zij eene onwaarheid behelsde, en JUNIUS, gelijk wij hebben aangetoond, niet zegt, dat COSTER Koster is geweest. Maar de Heer MEERMAN geloofde in goeden ernst, dat, volgens JUNIUS, COSTER metterdaad het kosterambt had bekleed en hield tevens, op grond van COSTERS geslachtwapen, zich overtuigd, dat hij een afstammeling was uit het hoogaanzienlijke huis van BREDERODE. Hij achtte daarom die beschuldiging schijnbaar en belangrijk genoeg, om haar een enkel woord van wederlegging waardig te keuren, en niets viel gemakkelijker, dan te doen zien, dat die beschuldiging alleen ten bewijs strekte van de onkunde der beschuldigers omtrent den aard van het kosterambt bij ons ten tijde van onze Graven. Hij beriep zich op het *Groot Charterboek* van VAN MIERIS, haalde daaruit het voorbeeld aan van een Edelman, GERBRAND 'SHEEREN ANDRIESZOON, in 1396 als Koster der kerk van Hoorn vermeld, en betoogde daarmede op het overtuigendst, dat het kosterambt in vroegere eeuwen bij ons eene zeer aanzienlijke bediening was, die mannen van voorname geboorte zich geenszins tot oneer rekenden.

En zie daar nu alles, wat de Heer MEERMAN met betrekking tot de stelling, door hem aangenomen, dat COSTER Koster zou geweest zijn, in zijn werk heeft bijgebragt. Het behelst, gelijk gewis een ieder zal moeten toestemmen, niet alleen niets, wat die meening bevestigt of zoodanige gevolgtrekking uit het verhaal van JUNIUS kan wettigen, maar het levert integendeel de bewijzen op, dat COSTER althans geen Koster te Haarlem, die zijne kosterij als een erfelijk familiegoed bezat, kan geweest zijn, en dat alzoo de genoemde onderstelling te eenemaal in strijd is met de woorden van JUNIUS.

Het is waar, de Heer MEERMAN heeft aan zijn werk, nadat het

reeds geheel was afgedrukt, nog een blaadjen met eenige aanteekeningen, door hem *Coronis* of Slotwoord geheeten, toegevoegd, waarin hij een nieuw bewijs, zoo hij meende, voor het kosterschap van onzen COSTER, nog even voor de uitgaaf des boeks door hem gevonden, als eene gewigtige ontdekking, aanvoert. Doch het ware te wenschen geweest voor zijne en COSTERS eer, dat de opgave, hem gedaan, waaruit hij dat zoogenaamde bewijs ontleende, hem wat later ter hand gekomen ware. Hij zou dan waarschijnlijk de boekjens, waarvan die opgaaf de uittreksels behelsde, zelve naauwkeurig onderzocht, de opgegeven aanteekeningen met meerdere bezadigdheid overdacht, met andere gelijksoortige in die boekjens vergeleken, en daaruit zekerlijk niet dat besluit hebben afgeleid, waardoor hij nu zoo veel aanleiding heeft gegeven tot de ergerlijkste spotternij. Hij zou dan de zaak, die hij verdedigde, reeds zoo deerlijk door misverstand verward en verduisterd, niet nog meer verward, nog duisterder hebben doen voorkomen, en door de sterk sprekende tegenstrijdigheid met zijne vorige bewering van COSTERS hoogaanzienlijke afkomst, de waarheid, die hij wilde in het licht stellen, niet schijnbaar ongeloofelijk en verdacht hebben gemaakt.

De nietigheid zijner bewijzen voor COSTERS kosterschap gevoelende, had hij een zijner vrienden, toenmaals Kerkmeester van de groote kerk te Haarlem, verzocht, de Archieven dier kerk van het begin der vijftiende eeuw te willen nazien, of daarin ook iets, onzen LOURENS JANSZOON betreffende, gevonden werd. Er waren bij die kerk geene andere geschriften van dien tijd voorhanden, dan zekere zeer gebrekkige aanteekenboekjens van ontvangst en uitgaaf der Kerkmeesters van die dagen. Deze werden doorzocht, en daarin onder het artikel van uitgave van *wijn* de naam van LOURENS JANSZOON eenige malen vermeld gevonden. Die aanteekeningen, aan den Heer MEERMAN medegedeeld, schenen hem toe, zijne meening, dat COSTER het kosterambt te Haarlem had bekleed, te bevestigen. Daaruit bleek, zijns inziens, dat COSTER in eenige betrekking tot de kerk moest gestaan hebben, en het opschrift van *wijn*, *die gehaelt is*, waaronder eene dier aan-

teekeningen op naam van LOURENS JANSZOON in een dier boekjens voorkomt, herinnerde hem, dat in zeker voorschrift voor de Kosters der Buurkerk van Utrecht van het begin der vijftiende eeuw in het *Groot Charterboek* van VAN MIERIS [1]), onder de werkzaamheden van het Kosterambt *het halen van wijn* met name genoemd wordt, maar ook bepaaldelijk wordt opgegeven als behoorende tot de taak van den Onderkoster; weshalve men uit die aanteekeningen scheen te moeten opmaken, dat COSTER Onderkoster zou geweest zijn.

De overhaasting, waarmede de Heer MEERMAN deze vermeende belangrijke ontdekking nog aan zijn afgedrukte werk heeft willen toevoegen, zal zeker veroorzaakt hebben, dat hij niet heeft gelet op de verdere verrigtingen, waartoe een Onderkoster, volgens het genoemde stuk, mede verpligt was, als het doen van den dagelijkschen arbeid, het ontsluiten en sluiten der kerk, het halen van water, olie en kaarsen, het aansteken en uitdoen der laatsten, het klokluiden enz.; want met zulke bezigheden een man te belasten van Burgemeesterlijken rang, die de ambten van Thesaurier en Schepen bekleedde, en blijkens zijn wapenschild afkomstig was uit de oude Graven van Holland, dat zou hij buiten twijfel gevoeld hebben, de ongerijmdheid zelve te zijn. Had hij de bedoelde Kerkmeestersboekjens zelve ingezien, hij zou ontdekt hebben, welk een gering man de Onderkoster te Haarlem was, als die (in 1412) met *een paar schoenen* [2]) beloond werd; en hij zou spoedig overtuigd zijn geworden, dat die boekjens, wel verre van eenig bewijs op te leveren, dat COSTER Koster zou geweest zijn, integendeel de duidelijke blijken bevatten, dat hij dien post althans in de Haarlemsche Parochiekerk niet heeft bekleed.

Ten bewijze daarvan strekt: 1° dat gelijke aanteekeningen van uitgaven van *wijn*, als die in die boekjens ten name van LOURENS JANSZOON, met wien ongetwijfeld onze COSTER wordt bedoeld, voorkomen, daarin

[1]) IV D., bl. 150.

[2]) En dat zulke giften bijzonder aan arme lieden plagten gegeven te worden, blijkt uit eene andere aanteekening, in hetzelfde boekjen voorkomende: Item ghegheṽ. den armen luden tot scoen cñ ander ghelde XV ß XIII ₰ VI §.

ook mede gevonden worden ten name van vele andere personen, die onmogelijk Kosters of Onderkosters kunnen geweest zijn, zoo om derzelver aantal, als omdat onder dezelve verscheiden namen vermeld worden van bekende aanzienlijke personen en leden der Regering. Toen ik voor vele jaren een aantal dier boekjens tot een ander oogmerk mogt nazien, is mij zulks dadelijk in het oog gevallen. Thans zijn mij door de vriendelijkheid der Heeren Kerkmeesters weder eenige dier boekjens ter inzage vergund, maar onder deze bevinden zich slechts 3, waarin zoodanige aanteekeningen van *uitgegeven wijn* worden aangetroffen, te weten van de jaren 1412, 1436 en 1440. In dat van 1412 worden op twee bladzijden een 16tal van zulke aanteekeningen gevonden op de namen van 14 verschillende personen, onder welke CLAES ALBOUT die Scout, JAN FLORIJS GALENZOON, DOENE VAN RIEDWIJC, JAN LOTTIJNSZOON, en JAN SIMON ZWTVOET, lieden van het hoogste aanzien, wier namen op de lijsten der Regeringsleden van dien tijd meermalen voorkomen; terwijl niet één der 4, toen in dienst zijnde en bekende, Kosters noch hun Onderkoster onder dezen genoemd wordt.

In het boekjen van 1436 vind ik onder het artikel van *uitgegeven wijn* slechts 4 zoodanige aanteekeningen, alle op naam van verschillende personen, van welke één GERBRAND CLAESZOON den rang van Schepen bekleedde, van de 3 overigen zeker niet één Koster of Onderkoster was.

In het boekjen van 1440 staan er 20 op 13 onderscheiden namen, van welke verscheidene, als FLORIJS AELBRECHTSZOON, JAN DIRC TIJMANSZOON, OCKER VAN DER KRIMPE leden der Regering, twee van dezen dat eigen jaar Kerkmeesters waren, maar geen Koster of Onderkoster.

2°. Dat de uitgaven van *wijn* aan de Kosters, in die boekjens voorkomende, afzonderlijk onder eene andere afdeeling en opschrift vermeld staan, gelijk in het boekjen van 1412, onder het opschrift: «*uitgegeven op den kermisdach eñ tot kers-avont*,» deze aanteekeningen gevonden worden:

«*Item* FLORIJS DULLERT *eñ die ander Costers tot hair kermis* VI ß VIII ₰.»

en een weinig verder:

«*Item* FLORIJS DULLERT *eñ die ander Costers een stope wyns maect* VII ß IIII ₰.»

Zoodat de wijze, waarop de naam van LOURENS JANSZOON in die boekjens voorkomt, zeer kennelijk onderscheiden is van die, waarop de Kosters daarin vermeld worden.

3°. Dat het woord *gehaald*, in die boekjens van *wijn* gebruikt, door den Heer MEERMAN verkeerdelijk in denzelfden zin is opgevat, als waarin het *wijn halen* in het voorschrift voor de Kosters der Buurkerk van Utrecht wordt gebezigd, als een der pligten uitmakende van den Onderkoster.

Immers is het in het oog loopende en buiten allen twijfel, dat in de opgeteekende uitgaven van wijn, in de boekjens der Kerkmeesters enkele malen, onder het opschrift van *wijn, die gehaald is*, gesteld, niet kan bedoeld zijn, dat de personen, op wier naam die uitgaven staan, den daarbij vermelden wijn zelve gehaald hebben, gelijk de Onderkoster der Buurkerk van Utrecht verpligt was, dagelijks den noodigen wijn uit den voorraad, bij de kerk voorhanden, te gaan halen en te brengen bij het Outaar ten dienste van den Priester tot het houden der mis; maar dat die wijn, het zij dan op last, hetzij ten behoeve van de personen, daarbij genoemd, is gehaald door ongenoemde bedienden, om ten huize dier genoemde personen gebragt en gebruikt te worden. Zoodat juist de vermelding van den naam LOURENS JANSZOON in deze soort van uitgaven een bewijs is, dat hij althans den daarbij ten zijnen name gestelden wijn *niet* heeft *gehaald*, daarbij niet als Onderkoster werkzaam is geweest, en alzoo de gevolgtrekking, die de Heer MEERMAN meende, dat uit deze aanteekeningen voor COSTERS kosterschap, en wel in lager rang, kon worden afgeleid, te eenemaal op loutere misvatting berust en van allen grond ontbloot is.

Wat voorts die aanteekeningen zelve betreft, is het, mijn achtens, niet mogelijk, met stellige zekerheid te bepalen, in welk eene betrekking de naam van LOURENS JANSZOON daarin voorkomt. Zulke uitgaven van wijn schijnen om verschillende redenen, bij onderscheidene gele-

genheden geschied te zijn. In het boekjen van 1412 staat achter eenige derzelve ten name van leden der Regering: «*dese wijn voir-* «*screv̄ woirt ghescenct den goeden luden die 't heilighe Sacramēt* «*ontfenghē tot Paeschen*,» en op eene andere plaats wordt gewag gemaakt van eene uitgave van 3 stoopen wijns «*tot wijncoep bi be-* «*hiet*» (op last) «GHERAERD ALBOUTS *eñ* VRANC VAN ZAENDEN, *doe* «*die Kercmeesterē coftē die monstransiefibel, eñ die cappe* «*tieghen meester* DIRC VAN DELF.» Elders: «*Item Hair* JAN CLAES- «ZOON, *die 't sermoen dede up sinte Bave avōt eñ sinte Bavē* «*daghe ghegh een stope wyns maect* VII ß IIII ₰.

Alle rekeningen van de XIVe en XVe eeuw van Kerkelijke en Wereldlijke Besturen zijn vol van uitgaven van wijn. De aanzienlijkste en de geringste lieden werden bij allerlei gelegenheden eershalve of ter belooning van eenige bewezen dienst met wijn begiftigd [1]). Zulke geschenken van wijn schijnen door de Kerken aan lieden van aanzien en leden der Regering, wier gunst, hulp of bescherming men noodig of genoten had, inzonderheid geschied te zijn op het Paaschfeest, nadat zij hoogtijd gehouden en bij die gelegenheid ten behoeve der kerk g offerd hadden, omdat men op de Paaschdagen vooral gewoon was zich te verlustigen.

In het boekjen van 1423 [2]) staat eene uitgaaf van wijn ten name van LOURIJS JANSZ opgeteekend, onder het opschrift: *Item van Sangerswijn*, waaruit men zou vermoeden, dat COSTER welligt een goed zanger en in de muzijk zeer bedreven zal geweest zijn, en op een der hooge feesten, waarbij de bekwaamste liefhebbers der zangkunst, ook van den aanzienlijksten stand, het plegtig kerkgezang hadden ondersteund, en daarvoor van wege de Kerk op wijn waren onthaald, het bestuur over de muzyk had gevoerd.

De vergaderingen van Gemagtigden uit Kerkelijke en Burgerlijke Besturen tot het afdoen van min gewone zaken, tot het doen van rekening, aanbesteding of verpachting, tot koop of verkoop, tot het

1) BILDERDIJK, *Brieven*; II bl. 314.

2) Zie MEERMAN, l. c. in *Conoride*, pag. 311.

aangaan van verbindtenissen of het raadplegen over gewigtige en moeijelijke aangelegenheden, werden naar Oud-Bataafsche wijs gehouden onder het gebruik van den gullen vriendschapsbeker, en hadden niet altoos plaats in Kerkgebouw of Raadhuis, maar veelal bij voorkeur ten huize van zoodanig lid, tot de behandeling der zaak benoemd, wiens woning daartoe bijzonder geschikt en welgelegen was, waar dan de benoodigde wijn door de Kerk of Stedelijke Regering geleverd, of, op naam van dat lid, *afgehaald*, bezorgd werd.

Opentlijke herbergen waren er in het begin der XVe eeuw nog weinige of geene, en de wijn was niet te koop, dan bij de Apothekers; maar Kerken, Kloosters, Raadhuizen en Gildegestichten hadden doorgaans een eigen voorraad in eigen wijnkelders [1]). De Haarlemsche Regering had haren wijnkelder onder het Stadhuis, die te voren aan de Predikheeren had behoord en van dezen in 1388 was gekocht [2]). Ook de Haarlemsche Parochiekerk schijnt den haren, althans zeker een eigen voorraad van wijn gehad te hebben, blijkens het opschrift boven eenige der voorgemelde aanteekeningen: «*uitgegeven van ons* «*wijn.*» Hierom komt het mij het waarschijnlijkst voor, dat die uitgaven van wijn ten name van LOURENS JANSZOON, althans de meeste derzelve, geleverden wijn ten zijnen huize betreffen bij gelegenheid van aldaar gehouden vergaderingen over kerkelijke aangelegenheden, waarin de Stedelijke Regering mede gemoeid was, die tot geldzaken betrekking hadden en waarover COSTER, als Thesaurier en een der meestvermogende Regeringsleden, inzonderheid had te oordeelen.

De ruime woning van COSTER op de groote markt maakte haar bijzonder voor dergelijke vergaderingen geschikt, en het werkzaam aandeel, het groot gezag en de veelvermogende invloed, die hij blijkt gehad te hebben op het bestuur van zaken, waarvan de veelvuldige zendingen tot de gewigtigste onderhandelingen, hem opgedragen, in de

[1]) Zie bijv. J. VAN MANEN ADZ. *Levenswijs en gewoonten onzer voorraderen* in het XIXe d. van *Teijlers* 2^e^ *Genootschap* bl. 187.

[2]) Zie *Handvesten en Privilegiën van Haarlem* bl. 41 en 45.

Stedelijke Thesauriersrekeningen vermeld, zoo zeer getuigen, zullen dikwijls aanleiding gegeven hebben tot het beleggen van bijeenkomsten ten huize van den man, wiens ontwerpen, voorstellen en verslaggevingen van volbragte verrigtingen zoo dikwijls het onderwerp der beraadslaging zijn moesten. Zoo veel geloof ik derhalve, na al het bijgebragte, als zeker te mogen vaststellen, dat de naam van LOURENS JANSZOON in de meergemelde aanteekeningen geenszins onzen COSTER, als Koster of Onderkoster, maar als lid der Stedelijke Regering of van eenig Kerkelijk Bewind, bedoelt, en niets kan ongetwijfeld klaarblijkelijker getuigen van de verregaande onkunde der Duitschers in onze vaderlandsche zeden en gewoonten, dan de dwaze gevolgtrekking, die een SCHAAB, LEHNE en WETTER uit dergelijke aanteekeningen in die Kerkelijke boekjens en in de Thesauriersrekeningen hebben afgeleid, dat namelijk onze LOURENS JANSZOON wijnkooper of herbergier zou geweest zijn; waarom zij hem de fraaije namen van Waard, Wijntapper, Kroeghouder enz. toevoegen. Hoe velen der aanzienlijkste mannen en achtbaarste Regeringsleden van Haarlem zouden dan Wijntappers en Kroeghouders geweest zijn! Doch zulke belagchelijke beweringen, ingegeven door de zucht, om een verhaal als bespottelijk te doen voorkomen, waartegen men met spijt gevoelt, geene proefhoudende redenen te kunnen inbrengen, verdienen geene ernstige wederlegging. Zij wederleggen zich zelve. Dat COSTER geen Koster is geweest der Haarlemsche Parochiekerk blijkt verder ook uit die Thesauriersrekeningen, waarin hij zóó veelvuldig als een der voornaamste en werkzaamste leden der Stedelijke Regering voorkomt, dat de vereeniging van zulke drukke en gewigtige staatkundige bemoeijingen met de betrekking en werkzaamheden van het kosterambt niet zonder ongerijmdheid kan ondersteld worden. En wat alles, mijns inziens, afdoet en, gevoegd bij het te voren betoogde, de zaak volkomen en onwederlegbaar beslist; de geschiedenis van het Haarlemsche kosterschap, gedurende het leven van onzen COSTER, kan uit de nog voorhanden zijnde Grafelijke Handvesten en de dikwijls genoemde boekjens der Kerkmeesters thans genoegzaam volledig worden opgemaakt en van de reeks der Kosters,

die in den loop van dat tijdvak elkander zijn opgevolgd, zijn de namen bekend en onder deze wordt geen LOURENS JANSZOON gevonden.

Hoe schaars ook het Stedelijk Archief van Haarlem, in vergelijking met dat van andere steden, ten gevolge der deerlijke plundering van het Raadhuis door het Kaas- en Broodsvolk, van oude papieren uit die dagen voorzien zij, heeft het mij echter mogen gelukken, daarin een nog onuitgegeven Handvest van Hertog AELBRECHT van den elfden Maart 1394 te ontdekken [1]), waaruit blijkt, dat in de veertiende eeuw de Kosterij der Parochiekerk van Haarlem nog behoorde tot die ambten, waarover de Graven het regt van beschikking aan zich gehouden hadden, — dat die kosterij als toen derhalve niet was eene zoodanige, die in erfelijken eigendom aan eenige familie toebehoorde; maar door de Graven aan hunne gunstelingen werd gegeven voor levenslang, — dat

[1]) Daar dit Handvest in de uitgegeven verzameling van Handvesten en Privilegiën der stad Haarlem niet is opgenomen en alzoo nog geheel onbekend is, zal het welligt aan sommigen niet ongevallig zijn, dat hun dit stuk hier in zijn geheel worde medegedeeld. Het oorspronkelijke berust op de zoogenaamde Sacristie van het stadhuis te Haarlem kas 2. loquet N. 11. bondel N. 47. letter *h*.

COPIE.

AELBRECHT bi Gods ghenade Palensgrave op ten Rijn, Hertoghe in Beijeren, Grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, ende Heer van Vrieslandt doen cont allen luden, dat wi ghegheven hebben ende gheven met desen brieve HEINRIC RENTHEIJNER, die men hiet Beijer, Camerlinc onser liever Ghesellinne, vrouwe MARGRIETE van Cleve, Hertoginne ende Vrouwe der lande vorscr. die Costerie van der Prochikerken tot Haerlem, die nu open gheworden is bi dode AERNTS VAN SCILPOORT, met alsulken profite, nutscap ende vervalle, als daer toe staen, ende die vorscr. AERNT ende ander Costers voertijts daer of ghehat hebben, ende ombieden onsen Scout, Scepenen ende Raden van onser stede van Haerlem ende anders allen onsen goeden luden, binnen der Prochien van der kerken vorscr. gheseten, dat sij den vorsciden HEINRIC ontfaen tot horen Coster ende hem of den ghenen, die die vorseide Costerie van sijnenweghen bewaren sal, daer of gheven, daer hebben ende laten ghebruken alle nutscap profijt ende vervallen vorscr., die sal ghedueren HEINRIX vorscr. leven lanc. In orconde desen brieve besegelt met onsen segel ghegheven in Middelborch op ten elfsten dach in Maerte, in 't jaer ons Heren MIII vier ende tneghentich na den lope van onsen hove.

in het laatste gedeelte der genoemde eeuw dat ambt is bekleed geweest door AREND VAN SCILPOORT, — dat deze, wiens Onderkoster vermoedelijk die te voren genoemde BERTOUT zal geweest zijn, in 1394 is overleden, en dat toen door gemelden Hertog, als Graaf van Holland, met die bediening is begiftigd een Beijersch Edelman, HEINRICH RENTHEIJMER geheeten, Kamerheer van 's Hertogs Gemalin, MARGARETA VAN CLEEF, met verlof, om de werkzaamheden van het kosterambt van zijnentwege te laten waarnemen en er de voordeelen van te genieten zijn leven lang gedurende. Dat leven moet evenwel niet lang geduurd hebben en RENTHEIJMER reeds in het eerste of tweede jaar na het ontvangen dier vorstelijke gunst door zijn verscheiden aanleiding gegeven hebben tot de benoeming van eenen opvolger. Althans uit een ander Handvest van denzelfden Graaf van 13 September 1396 [1]) leeren wij, dat hij toen reeds eenen geruimen tijd te voren in die bediening was vervangen door een Hollandsch Edelman, HENDRIK VAN LUNEN genaamd, die het ambt op gelijken voet had verkregen, als zijn voorganger, voor zijn geheele leven. Op dat tijdstip stond Hertog AELBRECHT zijnen eersten krijgstogt tegen de Friezen te ondernemen. Daartoe had hij geld en volk en bijzonder de hulp en ondersteuning der Hollandsche steden noodig en hij slaagde er in, die naar wensch te bekomen. De onderstand, door Haarlem hem verleend, was inzonderheid zeer aanzienlijk [2]). Hij besloot, die betoonde trouw en dienstvaardigheid te beloonen. Om de gunst en medewerking der steden zich te verwerven of te vergelden was het de gewone stelregel zijner staatkunde, derzelver magt uit te breiden ten koste van die der Edelen, met wier oproerigen geest en onverzoenlijke partijschappen hij onophoudelijk had te worstelen. Hiertoe bediende hij zich veelal van de stedelijke ambten, ter zijner beschikking staande, die hij voor en na aan de Regeringen der steden, waartoe zij behoorden, afstond, in

[1]) Handvesten van Haarlem bl. 57 en 58.

[2]) De Fransche Kronijkschrijver FROISSARD begroot het aantal manschappen, door Holland tot den togt geleverd, op 30,000; die van Haarlem alleen op 1200. Zie DE BRUIN, Geschiedenis van Haarlem, bl. 201.

plaatse van daarmede, gelijk vroeger, zijne Edelen te begunstigen en te verrijken, wijl dezen dezelve niet zelden tot groote ergernis en veelvuldige redenen van beklag der stedelingen door ongeschikte voorwerpen lieten waarnemen en over de wijze der waarneming zich luttel bekommerden. Er heerschte thans te Haarlem een groote zucht, om de kerkelijke zaken op eenen beteren voet te regelen. Men was begonnen met den bouw of herbouw der Groote kerk, die men geheel vertimmeren, vergrooten en verfraaijen en tot een luisterrijk sieraad der stad verheffen wilde. Om dat groote werk te bevorderen, had men des Graven tusschenkomst bij den Paus ter bekoming van aflaat voor de genen, die daartoe hunnen arbeid of bouwstof zouden leveren, verzocht en verkregen [1]). Niets kon voor de Haarlemmers in die omstandigheden aangenamer zijn, dan zich te kunnen verzekeren van eene goede waarneming van het kosterschap. Dit bewoog Hertog AELBRECHT, om hen, bij het genoemde Handvest, met het kosterambt van hunne stad, schoon thans niet open en nog eerst kort geleden aan VAN LUNEN geschonken, te begiftigen, met dien verstande, dat men dezen in het bezit der voordeelen zou laten tot op zijn' dood, en in overleg met hem voor de goede waarneming van den post zou zorgen; maar ook, bijaldien de persoon of personen, die men alzoo daarmede zou belasten, zich niet naar behooren van hunnen pligt zouden kwijten, geregtigd zou zijn, hen door anderen te doen vervangen, zoo dikwijls men dat noodig mogt oordeelen. Hiermede schijnt de Haarlemsche Regering evenwel nog niet geheel voldaan te zijn geweest en met ongeduld verlangd te hebben, om eene geheele verandering in de wijze der waarneming van het kosterschap te kunnen invoeren en over deszelfs voordeelen naar goedvinden beschikken. Het gelukte haar, reeds in het volgende jaar hierin te slagen en den Heer VAN LUNEN te bewegen tot het doen van vrijwilligen afstand van alle zijne regten op de kosterij aan de stad, tegen het genot van zeker jaargeld gedu-

[1]) Ten gevolge daarvan erlangde men dan ook van BONIFACIUS DEN IX den Aflaatbrief, gedagteekend 21 Maart 1397, uitgegeven door VAN MIERIS in zijn *Groot Charterboek* D. III, bl. 655.

rende zijn leven. Die overeenkomst werd door den Hertog goedgekeurd en bekrachtigd en het kosterambt bij Grafelijk Handvest van 17 Jan. 1398 [1]) ter vrije beschikking gesteld van het Stedelijk Bestuur. De Haarlemsche Regering, alzoo alle magt verkregen hebbende, om het ambt van Koster naar haar goedvinden te regelen, besloot, vermoedelijk met overleg van het Kerkelijk Bestuur, de werkzaamheden van het kosterschap voortaan niet aan één, maar aan vier personen op te dragen en daartoe lieden te benoemen van den middelbaren stand, die, het zij dan beurtelings met onderling overleg, het zij ieder voor een gedeelte, de pligten van het kosterschap zouden waarnemen en gezamentlijk tot het verrigten van het mindere werk eenen bediende of Onderkoster ter hunner beschikking zouden hebben. Het doel van deze nieuwe verordeningen zal waarschijnlijk ook geweest zijn, om een gedeelte van de voordeelen, te voren aan het kosterschap verbonden, ten bate van de kerk te doen strekken, daar de bezoldiging dier vier kosters gering schijnt geweest te zijn en voornamelijk bestaan te hebben in zekere giften op Hoogtijden. De namen der personen, tot dien post benoemd, worden in eenige der bovengenoemde kerkelijke boekjens vermeld. Zij waren: FLORIJS DULLERT, CLAES PAEP, HERMAN JACOPSZ en CLAES JACOPSZ, de Onderkoster, hun toegevoegd, was geheeten SIMON, en de latere boekjens, de aanteekeningen bevattende der uitgaven van de Hoogtijdsgiften, op Paasch-, Pinkster-, Kermis-, St.-Bavo's-dag en Kerstijd aan die *vier kosters* gedaan, (gelijk b. v. dat van 1422), leveren de bewijzen op, dat deze wijze der waarneming van het kosterambt vele jaren heeft stand gehouden. In het boekje van 1412 vind ik de Pinkstergift, aan die vier kosters gegeven, aldus opgeteekend: « *Item den Costers* FLORIJS DULLERT, CLAES PAEP, HERMAN *eñ* CLAES JACOPSZ » *t-samen* VI ß VIII δ, terwijl uit de onmiddellijk daarop volgende aanteekening blijkt, dat de orgelist, Heer HUGHE, alleen eene gelijke som, als zij met hun vieren, bij dergelijke gelegenheden ontving. Het waren derhalve geenszins menschen van zulk

[1]) Zie *Handvesten van Haarlem* bl. 59 en 60.

een stand, als waartoe de Schepen en Thesaurier LOURENS JANSZOON behoorde, wiens naam nimmer op dergelijke wijze, als begiftigde, voorkomt.

Ik meen dus met alle regt te mogen besluiten, dat ook de Geschiedenis van het Haarlemsche kosterambt, en de personen, die het bekleed hebben tijdens het leven van onzen COSTER, bekend genoeg zijn, om daaruit te mogen opmaken, dat onze COSTER geen Koster van de Haarlemsche Parochiekerk kan geweest zijn en ik vertrouw hiermede op eene voldoende wijze bewezen te hebben, dat alles, wat de Heer MEERMAN heeft bijgebragt, om zijne onderstelling, dat COSTER dien post zou bekleed hebben, te bevestigen, even ongegrond is, als zijne meening, dat dit door JUNIUS is beweerd.

Ondertusschen geloof ik, dat men deze, door den Heer MEERMAN opentlijk geuite en in zijn geleerd werk opzettelijk betoogde meening, hoe ongelukkig ook gestaafd, als de voorname oorzaak moet beschouwen, waardoor die dwaling van COSTERS kosterschap zich ook onder ons zoo zeer heeft verbreid. Bij onze vroegere schrijvers, die van de uitvinding der Drukkunst gewagen, vonden wij daarvan geen spoor.

Zij was ontstaan buiten 's lands door verkeerde opvatting der woorden van JUNIUS, waartoe aanleiding gegeven had, eensdeels de onkunde der vreemdelingen in onze oudvaderlandsche wijze van benoeming, zeden en gewoonten, en anderdeels de zucht der Duitschers, om het verhaal van JUNIUS in zulk een zin uit te leggen, dat het zich als tegenstrijdig met zich zelve en geen geloof verdienende moest voordoen. Maar die opvatting en het gedurig spreken en schrijven der vreemdelingen over COSTER als Koster bleef niet zonder uitwerking bij ons. Men hechtte daaraan wel niet, maar gewende toch aan het denkbeeld, dat dit gevoelen door velen werd beweerd, vond daarin niets aanstootelijks, rekende het voor de eer van COSTER zeer onverschillig, welk een rang of beroep hij mogt bekleed hebben en was te vrede met de overtuiging, dat hij de Uitvinder was, dat ons vaderland zich beroemen mogt, de geboorteplaats der uitvinding te zijn. Geen land is er, waar de gevoelens en denkbeelden van vreemden zoo gereeden ingang vinden, zoo gemak-

kelijk overgeplant worden, als het onze, door de menigte vreemdelingen, tot ons toevloeijende en onder ons gevestigd, door de algemeenheid van het lezen van vreemde schriften onder ons en — door onze ingenomenheid met het vreemde. De beslissende toon, waarop men spotte met den Haarlemschen Koster, en de dringende, gedurig herhaalde eisch, om de geloofwaardigheid van JUNIUS te staven door het bijbrengen van eenig bewijs, dat waarlijk zulk een man in dien tijd Koster te Haarlem was geweest, moesten toch, dacht men, in het verhaal van JUNIUS eenigen grond hebben; maar dat verhaal was in 't Latijn, in een zeldzaam geworden boek, bij weinigen bekend. Hielden vele buitenlanders op grond van dat verhaal den naam van COSTER voor een bijnaam, afkomstig van het ambt, door hem bekleed, wat lag er aan gelegen? Het werd van anderen ontkend, van anderen betwijfeld, en dat ambt, hoe weinig bij hen geacht, was toch bij ons eene zeer eerlijke bediening. Men berustte gewillig in de onzekerheid en schortste zijn oordeel op, tot eens een vaderlandsch geschied- en oudheidkundige zich mogt verledigen, de zaak te onderzoeken. Met genoegen vernam men, dat de beroemde MEERMAN die taak op zich genomen had en bezig was met het schrijven eener uitvoerige geschiedenis van COSTERS uitvinding. Niemand kon er zijn, wien men daartoe beter in staat keurde, dan een man van zoo veel aanzien en gezag, die door zijne uitgegeven werken, zijne reizen en veelvuldige betrekkingen met de aanzienlijkste mannen en grootste Geleerden buiten en binnen 's lands eene zoo algemeene vermaardheid had verkregen en die daarenboven bezitter was van eene Boekerij, zoo rijk voorzien van oude drukwerken en de allerzeldzaamste schriften over de geschiedenis der Drukkunst. Groot was de verwachting, die men koesterde van een werk, door zulk een man over zulk een onderwerp opentlijk aangekondigd, en zóó ongeduldig was het verlangen naar de uitgaaf ook buiten 's lands, dat de Heer MEERMAN zich verpligt achtte, de opgewekte nieuwsgierigheid lang te voren ten minste eenigzins te moeten bevredigen door reeds in 1761 voor zijne rekening te laten drukken en aan zijne talrijke vrienden ten geschenke te zenden eene schets van het door hem ontworpen

werk, in een Latijnsch stukjen, getiteld: *Conspectus Originum Typographicarum, a* MEERMANNO *proxime in lucem edendarum*, dat is, overzigt of korte inhoud van het eerlang door MEERMAN uit te geven werk: de *Oorsprong der Drukkunst*; terwijl in Frankrijk de belangstelling, die het algemeen bekend geworden voornemen van den Heer MEERMAN had verwekt, zoo groot was, dat het genoemde stukjen naauwelijks bij eenige Fransche liefhebbers en beoefenaars der Drukkunst was ontvangen of het gerucht daarvan verspreidde zich en men verlangde, het vertaald te zien. Een ongenoemde voldeed aan dat verlangen ten behoeve van een vriend; maar liet zich al spoedig overhalen, om die vertaling opentlijk uit te geven onder den titel: *Plan du Traité des Origines Typographiques par* M. MEERMAN. Amst. (Paris) 1762. Die ongenoemde vertaler was de bekende Abt CLAUDE PIERRE GOUJET, schrijver onder anderen van de *Bibliothèque Française,* uitgever van den, door hem aanzienlijk vermeerderden, nieuwen druk van het Historiesch Woordenboek van MORERI, en bijzonder vermaard als ijverig voorstander der gevoelens van JANSENIUS. Hij bewees door deze zijne vertaling met een goed oogmerk eene slechte dienst aan den Heer MEERMAN, wiens groote werk daardoor naderhand minder gezocht en gelezen werd, daar vele Franschen, geen lust of geduld hebbende, om zoo veel geleerdheid door te worstelen en met de oppervlakkige kennis van het stelsel van den Hollandschen verdediger van COSTER vergenoegd, zich niet ontzagen, dat gene te veroordeelen en te bestrijden, waarvan zij niet eens zich de moeite gegeven hadden, de naauwkeurige ontwikkeling en bewijsgronden na te gaan en te toetsen. Eindelijk verscheen, in 1765, het lang verwachte werk zelve der *Origines Typographicae*, geschreven in de taal der Geleerden, in twee deelen in 4°. prachtig gedrukt, met fraaije platen, COSTERS en des Schrijvers afbeeldingen en een aantal facsimilés der eerste proeven van Drukkunst voorstellende. Dat dit werk, wat de stellingen, daarin voorgedragen, aanging, bij de bekende partijdigheid der Franschen en Duitschers veel tegenspraak zou ontmoeten, was door een ieder voorzien; maar de groote lof van grondigheid en geleerdheid, die zelfs de vinnigste bestrijders

daaraan toekenden, was zoo algemeen en eenparig, dat de gunstiger gestemde Hollanders zich niet alleen geregtigd, maar, voor zoo veel zij het werk zelve niet konden beoordeelen, zich als verpligt rekenden, het daarin betoogde voor welbewezen waarheden aan te nemen. De geleerde HENRIK GOCKINGA, Leeraar der Hervormden te Outhuizen en Wilnis in Groningerland, beijverde zich echter, om ook hen, die geen Latijn kenden, in staat te stellen, over den belangrijken inhoud des werks eenigzins op beteren grond te kunnen oordeelen door het uitgeven van eene Nederduitsche beknopte, maar zeer naauwkeurig een oordeelkundige opgaaf van al het zakelijke des boeks met ophelderende aanteekeningen, onder den titel van *Uitvinding der Boekdrukkunst, getrokken uit het werk van* G. MEERMAN, met een lijst der gedrukte boeken in de Nederlanden voor 1500 van Mr. JACOB VISSER, Advocaat in 's Gravenhage, en welk eene ongemeene goedkeuring en toejuiching het werk van den Heer MEERMAN bij ons wegdroeg, welk eenen hoogen dunk men daarvan koesterde, kan eenigzins blijken uit de woorden, in de voorrede voor dat boek gebezigd door den man, die zelve om zijne groote geleerdheid zeer beroemd was: « *Is er iets in mijne aanteekenin-* «*gen, dat behaagt, 't zal mij aangenaam zijn; is 't anders, ik* «*zal er mij niet over bedroeven. — 't Werk zal evenwel behagen,* «*want het is van* MEERMAN *en dat is genoeg. Nederland heeft* «*gewis eene altijddurende verpligting aan dien wakkeren schrij-* «*ver, die de waarheid, door anderen zoo lang of verdonkerd of* «*verkeerd verdedigd, t'eenemaal heeft doen zegevieren.*» Ook bleef de achting, die men het doorwrochte werk toedroeg, ondanks de talrijke en hevige bestrijders, wier aanvallen het verduren moest, zich zoo bestendig en langdurig, zelfs in Frankrijk, staande houden en handhaven, dat onze kundige en verdienstelijke landgenoot HENDRIK JANSEN, naderhand Bibliothekaris der prachtige Bibliotheek van den vermaarden TALLEYRAND, zich in 1770 als Boekverkooper te Parijs gevestigd hebbende, nog in 1809 en dus meer dan 40 jaar na de uitgaaf der *Origines*, zich opgewekt gevoelde, om den inhoud van dat, toen in Frankrijk reeds zeldzaam geworden en echter nog altoos zeer gezochte, boek meer

algemeen te doen bekend worden en daartoe het genoemde werkjen van GOCKINGA in het Fransch vertaalde en met VISSERS lijst van gedrukte boekwerken in de XVe eeuw, aanzienlijk vermeerderd, in het licht gaf[1]) en algemeen geacht werd, zich daardoor bij de geleerde wereld verdienstelijk gemaakt te hebben.

Dat nu een werk, 't welk zulk eenen hoogen en algemeenen roem van geleerdheid buiten en binnen 's lands en zelfs bij hen, die het bestreden, verwierf, een onbepaald gezag bij ons moest verkrijgen, behoeft geen bewijs, en dat het, vooral in die bijzonderheden, die, niet regtstreeks het punt des geschils betroffen, daarom van minder aanbelang werden gerekend, en te voren door niemand ooit opzettelijk tot voorwerpen van onderzoek waren gemaakt, bij velen gereedelijk, zonder bedenking en toetsing, een toestemmend geloof vond, was niet anders, dan zeer natuurlijk. Het mogt dan bij enkelen van echt Oud-Haarlemsche afkomst, in wier geslacht de aloude volksoverlevering nog was bewaard, niet weinig bevreemding baren, dat de achtbare voormalige Regeerder hunner stad ook tevens het ambt van koster zou bekleed hebben; de verzekering van een Geleerde, als de beroemde MEERMAN, die COSTERS geschiedenis opzettelijk had onderzocht en uit de aanzienlijkheid van het kosterschap in COSTERS leeftijd de bestaanbaarheid der vereeniging van dat ambt met hooge staatsbedieningen in die eeuw op oudheidkundige gronden had betoogd, wilde niemand zich verstouten te wederspreken, hoe wonderlijk en moeijelijk geloofbaar hem zulk eene verzekering mogt toeschijnen; maar men beschouwde de zaak, als van te weinig belang en al te zeer onverschillig voor het eigentlijke punt des geschils, om nu nog, nu men dit zoo zegevierend door den Heer MEERMAN beslist achtte, den langen en vervelenden twist nog verder door opentlijke betuiging van twijfeling en tegenspraak levendig te willen houden. Men zweeg er van, liet de zaak rusten en zag het goedwillig aan, dat de meening van COSTERS kosterschap zich meer en meer ook onder ons verbreidde en vestigde.

[1]) Onder den titel *de l'invention de l'Imprimerie*, ou *Analyse des deux ouvrages publiés sur cette matière* par M. MEERMAN. Paris 1809.

Maar hoe, zal men zeggen, heeft dan de Heer KONING, die de zaak des geschils en de geheele geschiedenis van COSTER op nieuw met zoo veel naauwkeurigheid en oordeel grondig onderzocht heeft, het gevoelen van den Heer MEERMAN niet bevestigd? heeft bij niet nieuwe redenen bijgebragt, om het als waarschijnlijk te doen voorkomen, dat COSTER het kosterschap van de Haarlemsche kerk heeft bekleed? en zijn dan de redenen, die hij daarvoor heeft aangevoerd van zoo weinige waarde, zoo geheel verwerpelijk? Het zij verre van mij, een enkel woord mij te veroorloven, dat geacht zou kunnen worden 's mans eer in 't allerminste te kort te doen. Niemand kan er zijn, die zijne verdiensten, zoo ten aanzien van onze Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde in 't algemeen, als bijzonder ten opzigte van de Geschiedenis der Drukkunst, hooger waardeert, hartelijker huldigt. In de kennis van het werktuigelijke dier kunst houd ik mij overtuigd, dat nog niemand van alle schrijvers over die kunst hem overtroffen heeft. Van de uitgebreidheid, de onvermoeide volstandigheid en de zorgvuldigheid zijner nasporingen kunnen nog de talrijke boekdeelen en stapels papieren, vol van de belangrijkste aanteekeningen op eene hoogstbewonderenswaardige wijze getuigen; maar de Heer KONING was geen Geleerde van opleiding, kende het Latijn niet, dan voor zoo verre hij, in meergevorderden leeftijd, door zijne onverzadelijke zucht naar kennis en wetenschap gedreven, door eigen oefening zich in staat had gesteld, den oorspronkelijken text van Latijnsche werken, die hij wilde raadplegen, eenigzins te kunnen nagaan en zich ten nut maken, en hij was bij zijne overige veelvuldige en grondige kundigheden veel te nederig en bescheiden, dan dat ooit bij hem de gedachte zou hebben kunnen opkomen, om zich te willen vermeten, over den eigentlijken zin van den Latijnschen text van JUNIUS beter te kunnen oordeelen, dan de man, die door Franschen en Duitschers, zelfs door hen, die zijn werk voor 't overige op het ongunstigst beoordeelden, zoo bijzonder was geroemd en bewonderd ten aanzien van zijne Latijnsche taalkennis, als die een onderwerp, bij de Ouden zoo geheel onbekend, met zoo vele daartoe behoorende kunstwoorden en spreekwijzen, in vloeijend en voor ieder

verstaanbaar Latijn had weten te behandelen. Hij rekende zich verpligt, zich stiptelijk te moeten houden aan de beteekenis, waarin die, zoo hooggeroemde, kenner der Latijnsche taal de woorden van JUNIUS had opgevat, en het strekt, mijns achtens, niet weinig tot eer van 's mans gezond oordeel, dat men uit de wijze, waarop hij dat vermeende kosterschap van COSTER verdedigt, zoo duidelijk bemerkt, dat hij zeer heeft getwijfeld, wat daaromtrent de meening van JUNIUS mogt geweest zijn en niet vreemd is geweest van het vermoeden, dat in dezen, het zij de text zelve des verhaals min duidelijk en naauwkeurig, het zij de verklaring, daarvan gegeven, min gelukkig en onjuist zijn moest [1]). Hij maakt er zich kort van af, behandelt de zaak als van weinig belang, tot het eigentlijke geschilpunt niets afdoende, en drukt zich daarbij, blijkbaar met opzet, weifelende en onbestemd uit. Hij bepaalt zich alleen tot het wederleggen van hen, die de geloofwaardigheid van JUNIUS ter zake van dat kosterschap bestreden, als door dezen uitdrukkelijk, zoo zij beweerden, aan COSTER toegeschreven, maar onbestaanbaar met die gift der Haarlemsche kosterij aan den Heer VAN LUNEN door Hertog AELBRECHT, waarvan het Handvest van 1396 gewaagt, en door geenerlei bewijs van elders gestaafd. Hiertegen vergenoegt hij zich alleen met een vlugtig betoog van de mogelijkheid der zaak, door zich te beroepen, vooreerst op de vermelding van den naam van LOURENS JANSZOON, in de Rekenboekjens der Haarlemsche Kerkmeesters meermalen voorkomende, en ten andere op de gewagmaking in diezelfde boekjens van vier gelijktijdige Kosters der Haarlemsche kerk, als waaruit ten minste bleek, 1°. dat er een of andere betrekking tusschen COSTER en het kerkelijke moest bestaan hebben en 2°. dat deze zeer wel die van Koster zou kunnen geweest zijn, niettegenstaande gelijktijdig het kosterambt der Haarlemsche kerk ook nog door een ander ware bekleed geweest.

Ook het bijgebragte door den Heer KONING pleit dus, naauwkeuriglijk beschouwd, almede geenszins vóór, maar veeleer tegen dat

[1]) Verhandeling bl. 142 en 143, en Bijdragen 1 st. bl. 25.

onderstelde kosterschap, en wordt zoowel door de gegeven naauwkeuriger verklaring der woorden van JUNIUS, als door de voorgedragen Geschiedenis van het Haarlemsche kosterschap, volkomen wederlegd, opgehelderd en opgelost.

Er blijft dus, zoo ik mij niet ganschelijk bedrieg, niets meer overig, wat zou kunnen verhinderen, om de zaak volkomen voor afgedaan te rekenen. Onze LOURENS JANSZOON COSTER is geen Koster van de Haarlemsche kerk geweest en kan dit niet geweest zijn; het wordt klaarblijkelijk wedersproken door de Geschiedenis van het Haarlemsche kosterschap en het verhaal zelve van JUNIUS, die, wel verre van gezegd te hebben, dat onze COSTER Koster te Haarlem zou geweest zijn of zelve zou bezeten hebben de erfelijke kosterij, aan zijne familie behoorende, en welke niet die van Haarlem was, maar van eenige andere ongenoemde plaats, integendeel vrij duidelijk te kennen geeft, dat niet hij, maar eenig ander lid der familie toen in het bezit was en de voordeelen genoot van die erfelijke Costersche familiekosterij.

Maar waren er dan, zal men vragen, oudtijds erfelijke kosterijen en is er eenig blijk voor handen, dat er in ons land in de XIVe eeuw eene aanzienlijke familie, COSTER geheeten, heeft gebloeid, die haren naam van eene erfelijke kosterij kan ontleend hebben en van welke onze LOURENS JANSZOON een lid kan geweest zijn? Deze vragen moet ik nu nog kortelijk beantwoorden.

Wat dan het eerste of de erfelijke kosterij betreft; behoef ik mij slechts op het bekende bij ons Hollanders te beroepen. Een ieder, die eenige kennis heeft van den aard en de zoogenaamde regten van onze Oude Grafelijke Regering, weet, dat volgens dezelve alle ambten en regten, die de Graaf niet uitdrukkelijk bij brief en zegel aan de Steden had toegestaan en geschonken, gerekend werden des Vorsten eigendom te zijn, of tot de Grafelijke zoogenaamde Privilegiën of Domeinen te behooren, waarover de Graaf naar willekeur kon beschikken, die hij naar goedvinden verleende, verpachtte, verpandde, voor een bepaalden tijd of voor levenslang vergunde, voor geld verkocht of om niet in eigendom wegschonk tot erfelijke bezitting aan

zijne bijzondere gunstelingen [1]). Alle onze verzamelingen van Grafelijke Handvesten zijn vol van zulke geheele of gedeeltelijke, voorwaardelijke of onvoorwaardelijke, tijdelijke of volledige, altijd kracht houdende, opdragten en giftbrieven onzer Graven, en de meeste daarvan ter beschikking over de voornaamste toenmalige Stedelijke ambten. Tot die aanzienlijkste Stedelijke bedieningen behoorden inzonderheid deze vijf: het Schoutambacht, het Klerk- of Schrijversambacht, dat is, de post van Secretaris, de Scholasterij of het uitsluitend regt van Schoolhouden, het Bodeambacht en de Kosterij. Met die ambten waren de Graven gewoon, hunne meestgeliefde Edellieden, inzonderheid hunne kamerheeren, te begunstigen, die, gelijk van zelfs spreekt, deze posten niet zelve waarnamen, noch zich ter zake van die posten ter plaatse, waar die ambten behoorden, behoefden te vestigen, maar dezelve door hunne gelastigden ter hunner verantwoording lieten waarnemen en daarvan de voordeelen genoten. In latere tijden, toen de magt der Edelen te groot en voor de Vorsten zelven geducht geworden was, en dezen zich door het verheffen van de magt der Steden tegen den overmoed der Edelen zochten te versterken, schonken de Graven die aan de Steden, tot welke zij betrekking hadden, of aan Genootschappen en Gestichten. Ja somtijds matigden zich wel eens de Stadhouders zulke schenkingen van dergelijke ambten aan, zonder daartoe door de Graven behoorlijk gemagtigd te zijn. Zoo had in 1491 de Roomsch Koning MAXIMILIAAN, als Voogd over zijnen minderjarigen zoon, PHILIPS VAN BOURGONDIË, Graaf van Holland, aan zijn Secretaris, Meester JACOB VAN BAREY, gegeven de Kosterij, het Klerkambacht, Bodeambacht en de Scholasterij van de Beverwijk; maar hier tegen kwam op de Commandeur der S^t^. Jans Heeren van Haarlem, als zijnde die ambten aan zijn Convent door MAXIMILIAAN's schoonvader, PHILIPS den I^ste^, *voor zich en zijne nakomelingen ten eeuwigen dage* geschonken, waarvan echter de giftbrief, door den Graaf van Egmond, als Stadhouder van Holland, wel op naam, maar niet, zoo als beweerd werd, op

[1]) Zie KLUIT. *Historie der Hollandsche Staatsregering.* IV D. bl. 432.

last van Hollands Graaf was uitgevaardigd. Doch MAXIMILIAAN was inschikkelijk genoeg, om de gedane onwettige gift van den Stadhouder ter gunste van de St. Jans Heeren goed te keuren en te bekrachtigen, de gedane gift aan zijnen gunsteling VAN BAREY weder in te trekken en deze op eene andere wijs daarvoor schadeloos te stellen [1]); ten gevolge van welke uitspraak genoemde ambten dan ook in het bezit van gemeld gesticht zijn gebleven tot aan deszelfs opheffing; wanneer zij aan de Regering van Haarlem zijn gekomen, die bij de Hervorming, te gelijk met de overige geestelijke goederen aldaar, ook die der Commanderij van de St. Jans Heeren zich toeëigende en, krachtens een verdrag met de Staten van 1581, in derzelver bezit werd bevestigd, en van daar het collatie- of begevingsregt dier ambten in de Beverwijk heeft behouden en doen gelden [2]).

Gelijk dit Handvest van eene, in vollen eigendom voor altoos geschonken, Kosterij, zoo levert een ander een voorbeeld op van eene gelijke gift van andere der bovengenoemde ambten, met bepaling van den persoon of het lid des geslachts, op wien, na den dood des begiftigden, de gegeven ambten moesten overgaan; het Handvest namelijk van Hertog AELBRECHT van 15 Nov. 1376, waarbij hij schenkt [3]) «*die Clercscap, Schrijfambocht mitter Scolasterscip van* «*Reymerswale aen* BERWOUT WILLEMSZOEN *syn Clerc*» (Secretaris), «*met oerlof, om die diensten te verpachten en syn oerbaer daer mede* «*te doen tot alre tijt ende alsoe dicken alst him ghenoeghen sal syn* «*leven lang sonder yemants wederzegghen, ten waer offer him selven* «*enich ghenoechde te bewaren tot enighen tijt, dat mocht hi dan* «*doen,*» en voorts «*om na synre doet te erven en te comen, sonder* «*yemants wederzegghen, up* JOHAN THOMASSOEN, *syns broeders zoen.*»

De aldus met eenig ambt begiftigden schijnen zelfs het regt gehad

[1]) Zie *Handvesten van Haarlem*, bl. 156, vergeleken met bl. 99 en volg. en bl. 655 en volg.

[2]) De langdurige twist, hierover gevoerd met de Ridderorde van Malta, werd eerst volledig beslecht in 1662. Zie DE BRUIJN, *Gesch. van Haarl.*, bl. 99.

[3]) VAN MIERIS, *Groot Charterboek*, III D. bl. 328.

te hebben, om het geschonkene aan anderen te verkoopen, mits met voorkennis en onder goedkeuring van den Graaf. Althans uit een Handvest van 21 Maart 1389 van denzelfden Hertog [1]) blijkt, dat WILLEM MESSAGIER, die het Bodeambacht van Haarlem bezat, hetzelve verkocht had aan JAN VLAMINC, en dat deze, ten gevolge daarvan, door den Graaf als bezitter van dat ambt werd erkend, met deze bepaling: dat «*na synre doet dat ambocht comen sal op syn oudste trouwede* «*zoen, diet voert houden sal syn leven lang in allen manieren,* «*als die brief begrijpt, die* JAN VLAMINC *van den bodeambocht* «*van Herlem daer of heeft.*»

De eigentlijke personen, die met zoodanige ambten waren begiftigd, waren echter voor de goede waarneming derzelve aansprakelijk. De begiftigde met eene Kosterij was daarenboven verantwoordelijk voor de goede bewaring van de kerkelijke sieraden en kostbaarheden, de heilige overblijfsels, de boeken en archiven der kerk enz., en moest daarvoor aan de Kerkmeesters goede borgen stellen, en bij enkele zeer gewigtige gelegenheden en buitengemeene feestvieringen ook zelve wel eens in zijne kerkelijke waardigheid optreden en werkzaam zijn; terwijl hij van den persoon, die door hem tot de eigentlijke waarneming der pligten van het kosterambt werd aangesteld, zich weder voor de goede bewaring en verzorging der toebetrouwde kerkelijke goederen, door het nemen van borgtogt, de verlangde zekerheid verschafte.

Uit dit alles is het duidelijk blijkbaar, dat JUNIUS, volkomen naar waarheid, het ambt van Koster in COSTERS tijd een aanzienlijk, een *eervol ambt* (*munus honorificum*) heeft kunnen noemen, 't welk destijds door lieden van den hoogsten rang werd bekleed. Indien men daaraan nog eenigzins mogt twijfelen, zal het genoeg zijn, de voorbeelden aan te halen van Heer JAN VAN AMSTEL, die in 1318 Koster was van de St. Marie kerk te Utrecht [2]), en van twee Kosters, door Hertog AELBRECHT ontzet van hun Kosterambt, de een, DOMAES wijlen

[1]) *Groot Charterboek*, III D. bl. 553.

[2]) COMMELIN, *Beschrijving van Amsterdam*, I D. bl. 134, op de geslachtlijst der Heeren van Amstel.

DOMAESZOON genaamd, van de, door hem bezeten, halve Kosterij van Oostkappel, omdat hij zich gewapenderhand had verzet tegen zijn' Heer Graaf WILLEM den V^{e}, de ander, JACOB VAN LISSE geheeten, van de, hem toebehoorende, Kosterij van Petten, omdat hij in gewapenden opstand was tegen den Hertog, zijnen Graaf, en aan het hoofd der Kabbeljaauwschen het slot van Heemskerk tegen 's Graven heerlijkheid hielp houden en verdedigde [1]). En met hoeveel gronds dat eigen ambt ook door JUNIUS *voordeelig* (*opimum*) heeft kunnen genoemd worden, kan uit het voorbeeld alleen van de Kosterij van Zeijst op het treffendst en overtuigendst blijken, als waarvan de jaarlijksche opbrengst in dien tijd, toen het geld zoo onvergelijkbaar veel hoogere waarde had, berekend wordt, eene som bedragen te hebben van dertig duizend guldens; waarom de Utrechtsche Bisschoppen gewoon waren, dat ambt voor zich zelven te houden [2]).

Er is dus in die vermelding van eene erfelijke Kosterij, aan eene aanzienlijke Hollandsche familie in die eeuw toebehoorende, niets strijdigs met de waarschijnlijkheid of onze voorvaderlijke gewoonten en instellingen; maar integendeel iets zeer eigenaardigs en kenmerkends, dat, volkomen overeenstemmende met de toenmaals in ons land plaats hebbende gebruiken, zeer voor de waarheid des berigts pleit, en hetzelve ook dan nog geloofbaar zou maken, wanneer er geen enkel blijk had kunnen worden opgespoord, dat er immer eene familie, COSTER genaamd, aanwezig geweest was; want hoe vele beroemde mannen

1) *Groot Charterboek*, III D., Handvest van 10 Nov. 1358, bl. 69 en Handvest van 29 Nov. 1358, bl. 71.

2) VAN HEUSSEN, *Historia Episcopatuum Fœderati Belgii*, Vol. I, pag. 168; en LE LONG, *Beschrijving der Reformatie van Amsterdam*, bl. 195. In het zonderlinge boek, getiteld: *Begin, Voortgang ende Eind der Vrije ende der Gewaande Erf-Gravelike Bedieninge*, uitgegeven te Amsterdam 1683, 't welk aan den bekenden PIETER DE LA COURT, die zich ook wel, zijn naam, naar de uitspraak genomen, verhollandschende, VAN DEN HOVE noemde, wordt toegeschreven, vindt men bl. 132 en volg. een lijst der kosterijen, die op het einde der Grafelijke Regering nog niet aan de plaatselijke Besturen waren afgestaan en waarvan alzoo het collatie- of begevingsregt toen nog aan de Graven behoorde.

worden niet in de geschiedenis vermeld, van wier geslacht voor het overige niet het allerminste spoor in eenig gedenkstuk gevonden heeft kunnen worden! Doch het versterkt niet weinig de geloofwaardigheid des verhaals van JUNIUS, dat het bestaan eener familie van dien naam, in dien tijd, in ons land uit verscheiden oude gedenkstukken volkomen zeker is. Het was reeds door SCRIVERIUS aangemerkt en met eenige voorbeelden gestaafd, dat er waarlijk in de XIV[e] eeuw eene aanzienlijke adellijke familie in Holland heeft gebloeid, die den naam van COSTER en DE COSTER voerde, en de bewijzen, die wij daarvoor kunnen aanvoeren, zijn veelzins opmerkelijk.

In het *Groot Charterboek* van VAN MIERIS komt een Handvest voor van Graaf WILLEM den III[e] van 6 Jan. 1316 [1]), waarbij deze aan de Abdij van Loosduinen schenkt, «*al het goed, land, huizing en* «*alle tilhave van* CLAES COSTER *uit den Hage*», welke verbeurd verklaard waren, vermoedelijk uit hoofde van diens COSTERS deelneming aan eenige openbare gewelddadigheid of oproerigen aanslag, onder de Edelen van die dagen zoo gewoon.

In een ander Handvest van 2 Maart 1324, neemt dezelfde Graaf JAN DE COSTER aan, «*toet synen Knape, om hem te dienen met* «*suaerde ende bokelaers ende met cleppele ende met scilde ende* «*in allen stucken,*» met toezegging van eene jaarlijksche bezoldiging van 16 pond Hollandsch en een paar kleederen, welk een en ander hem moest verstrekt worden door den Baljuw van Rhynland [2]).

Ook in den *Landvrede* of het verbond tusschen JAN VAN BLOIS en zijne Gemalin MECHTELD VAN GELDER en Ridders en Knapen van Over-Betuwe enz. van 6 Jan. 1377, wordt onder de Edelen, die met REINOUD VAN BREDERODE zich bij de partij van den Graaf VAN BLOIS en de HEKERENS gevoegd hadden, mede genoemd JAN DIE COSTER [3]).

In het Handschrift van een oud Dagboek van het Huis der Heeren

[1]) III D. bl. 164.

[2]) II D. bl. 335.

[3]) NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, III deel. *Oorkonden*, bl. 29.

van St. Jan van Jeruzalem te Haarlem [1]), staat onder de, in de kerk van dat Gesticht begravene, leden dier Orde aangeteekend: JAKOB JANSZ. COSTER.

In het *Necrologium Egmundanum*, of Dagregister der Lijkdiensten in de Kerk van Egmond, van Broeder BOUDEWYN van 's Gravenhage, Monnik van het Klooster van Egmond, behelzende een lijst der personen, die bij uitersten wil het klooster begiftigd hadden, en voor wie, op den verjaardag van hun sterven, lijkdienst en zielmissen moesten geschieden, vindt men ook de namen van verscheiden leden van dat geslacht [2]), als:

« WILLEM, *gezegd* COSTER, *overleden* 1 *Febr.* 1302, *die aan het* «*Klooster besproken heeft één pond jaarlijks, begraven in het* «*Paradijs, in hetzelfde graf, als* JAKOB WILLEMSZOON COSTER, WOUTER «DE VRIESE » (behuwdzoon van JAKOB COSTER) «en FLORENS FEMUUL. »

«WOUTER DE VRIESE, *overleden* 10 *Aug.* 1327, *die* 10 *schellin*-«*gen 's jaars aan het Klooster vermaakte, begraven in het Paradijs* «*in het graf van zijn vader* JACOB COSTER, *gezegd* COSTERSZOON [3]). »

«JACOB WILLEMSZOON, *gezegd* COSTERSZ., *overleden* 21 *Oct.* 1359, «*die alle zijne goederen aan de Abdij besproken heeft*, met bepa-«ling, *dat daaruit de Kloosterbroeders* 10 *schellingen 's jaars* «*zouden genieten, begraven in het Paradijs.*»

«SOPHIA, *Echtgenoote van* JACOB, *dochter van* WILLEM COSTERSZ., «*overleden* 19 *Nov.* 1355, *die alle hare goederen aan het Klooster* «*vermaakte, begraven op het kerkhof der Broederschap.*»

[1]) Getiteld: *Liber Memoriarum Domûs Hospitalis s. Joännis Hierosolymitani in Haarlem.* Zie KONING, *Verhandeling*, bl. 142.

[2]) Zie VAN WIJN, *Huiszittend leven*, II D. 1 st. *Necrol. Egmund* pag. 96, 121, 131, 134 et 136. Van den Latijnschen text vindt men eene Nederduitsche vertaling door GERARD KEMPHER, achter de Nederduitsche uitgave van JOHANNES A LEYDIS, *Kronijk van Egmond*, door SIMON EIKELENBERG, Alkmaar 1739. bl. 246—283.

[3]) Van de familie van dezen WOUTER DE VRIESE worden ook nog verscheiden andere leden, als begiftigers van het Klooster, en begraven in het Paradijs, opgenoemd.

«GEERTRUID, *Echtgenoote van* WILLEM *gezegd* COSTERSZ., *over-«leden 2 Dec....., die 15 schellingen 's jaars aan het Klooster «maakte, begraven binnen het Paradijs.*»

Zie daar voorwaar eene reeks van bewijzen, dat er in de XIVe eeuw eene familie, COSTER geheeten, in ons land bestaan heeft, zoo overtuigend en voldingend, dat er deswege geen twijfel mogelijk is. Maar bevat niet die reeks van personen, den naam van COSTER voerende, ook tevens zeer opmerkelijke kenteekenen, dat die familie zeer aanzienlijk moet geweest zijn, juist zoodanig, als JUNIUS die van onzen LOURENS JANSZOON beschrijft, *familia clara?* Is het niet in het oog loopend, dat zij onder de Edele Noord-Hollandsche geslachten moet behoord hebben? Men ontmoet er een Schildknaap van Hollands Graaf, een Ridder der Orde van St. Jan van Jeruzalem, twee deelgenooten van zamenverbonden Edelen, en voorts eenige gehuwde personen, dus geene Geestelijken of Kloosterlingen, begraven in de Abdij van Egmond, de beroemde begraafplaats van onze oude Hollandsche Graven, van de Graven van Egmond, en van vele leden van het geslacht der Heeren VAN BREDERODE. Daar bezaten, blijkens dat doodenregister van Broeder BOUDEWYN, schier alle bekende geslachten van den Noord-Hollandschen Adel destijds hunne familiegraven, even gelijk die familie der COSTERS, wier familiegraf zich in dat gedeelte der Abdijkerk bevond, 't welk den naam droeg van het *Paradijs*, waar tot op het einde der XIIIe eeuw de Grafelijke familie van Egmond zelve begraven werd [1]). De aldaar begravenen dier familie COSTER komen op dat register voor als begiftigers van het Egmondsche klooster onder eene reeks van personen, buiten de Geestelijken en Kloosterlingen, bijkans allen van adel, en de giften, door hun gegeven, getuigen van hunne welgesteldheid, als gelijkstaande met die der leden van de rijkste en aanzienlijkste geslachten, VAN EGMOND, VAN TEYLINGEN, VAN HEEMSKERK, PERSYN, VAN ASSENDELFT, enz.

Dat nu de geslachtsnaam van deze familie zijn oorsprong moet

[1]) VAN WIJN, *Huiszittend leven*, t. a. pl. pag. 95.

ontleend hebben van een Kosterambt, door het eerste lid des geslachts, 't welk dien naam voerde, bekleed, duidt de beteekenis van dien naam zelve ten klaarste aan. Immers alle geslachtsnamen, die zeker beroep, bedrijf of stand beteekenen, zijn, met slechts enkele uitzonderingen van uit spotzucht gegeven bijnamen, hunnen oorsprong daaraan verschuldigd, dat de eerste stamvader des geslachts zulk een beroep of stand bekleedde, zulk een bedrijf oefende, en van daar eerst den bijnaam ontving, die vervolgens, toen de geslachtsnamen in gebruik kwamen, op zijne kinderen als geslachtsnaam overging. Van den naam COSTER, door een aanzienlijk en adellijk geslacht in die eeuw gedragen, is naauwelijks een andere oorsprong denkbaar, dan de begiftiging van het hoofd des geslachts door een onzer Graven met zulk eene kosterij, als waarmede oudtijds de bijzondere gunstelingen, de Kamerheeren, Schildknapen en Geheimschrijvers onzer Vorsten werden beschonken. Van dat, anders vreemde, verschijnsel eener Oud-Hollandsche adellijke familie, den naam van zulk een beroep dragende, vinden wij dus juist in die aanteekening van JUNIUS, dat dezelve van eene erfelijke, door die familie bezeten, Kosterij afkomstig was, de zeer natuurlijke oplossing. Dat zulk een oorsprong van een geslachtsnaam eener adellijke familie toenmaals zeer natuurlijk was en niet ongewoon moet geweest zijn, toen de geslachtsnamen, te voren bij ons onbekend, het eerst in gebruik raakten, kan onder anderen blijken uit het boven aangehaalde Handvest van 1389 [1]), waarin de Edelman, die het ambt van Bode, door hem bezeten, en waarmede hij, of een zijner voorouders, in vroeger tijd door een onzer Graven was begiftigd, had verkocht aan JAN VLAMINC, en die vermoedelijk van dezen een landgenoot zal geweest zijn, WILLEM MISSAGIER wordt genoemd, als den naam van *Bode* in het Fransch tot geslachtsnaam voerende, wijl de Fransche taal toen reeds in Vlaanderen onder de Edelen algemeen in gebruik was.

Maar misschien zullen sommigen, die de schriften der Duitschers tegen Haarlems aanspraak gelezen hebben, vragen: is het mogelijk,

[1]) Zie bl. 131.

heeft het eenige waarschijnlijkheid in, dat onze LOURENS JANSZOON een lid van die familie COSTER kan geweest zijn, daar die naam van COSTER hem, noch in de voorhanden zijnde Stedelijke Thesauriersrekeningen, noch in de overgebleven boekjens der Kerkmeesters immer gegeven wordt? Niemand, geloof ik, die het onregelmatige en willekeurige in de persoonsbenoemingen van die tijden bij ons heeft opgemerkt, zal daaraan twijfelen. Men behoeft de oude Charters, Handvesten en Archiven van de XIVe en XVe eeuw slechts vlugtig in te zien, om zich op het volkomenst te overtuigen, hoe weinig men in COSTERS leeftijd nog geslachtsnamen, zelfs omtrent de aanzienlijkste Edelen, bezigde, en hoeveel grilligheid in derzelver gebruik heerschte. De geslachtsnamen waren toen nog iets nieuws, nog weinig in zwang en in geringe achting. De gewoonte onzer voorvaderen, om bijzonder zeer bekende en geachte personen, van welk eenen hoogen rang ook, liever op gemeenzamer wijs met derzelver eigennaam en dien van hun vader, dan met den stijven geslachtsnaam te benoemen, moet ieder, die onze oude oorkonden, handschriften en boekwerken raadpleegt, en daarbij op de blijken van ons oorspronkelijk volkskarakter en oud-vaderlandsche zeden acht geeft, noodwendig in het oog vallen. Men bemint bij ons, nog heden ten dage, in Friesland en elders, vooral ten platten lande, de geslachtsnamen niet, als te veel gelijkende naar titels, waarvan onze landaard altoos zeer afkeerig was. De enkele geslachtsnaam was te onbepaald ter aanduiding des persoons; dien men bedoelde, en een lange sleep van namen te omslagtig, te lastig en beuzelachtig voor een volk, dat op het korte en krachtige zoo veel prijs stelde. Nog ruim een eeuw na onzen COSTER werd de beroemde TALESIUS, die verscheiden jaren lang het roer der regering te Haarlem voornamelijk in handen had, en van wien de Thesauriersrekeningen, de lijsten der Stedelijke Regeringsleden, de Stedelijke Archiven en de gedrukte Notulen der Staten van Holland, wier vergaderingen hij als Pensionaris van Haarlem bijwoonde, zoo veelvuldig gewag maken, nooit anders genoemd, dan M^r^. QUIRIJN DIRKS, en wel zoo bestendig, dat men bijkans zou twijfelen, of de bekende vriend van ERASMUS en die QUIRIJN DIRKS wel één en

dezelfde persoon ware geweest, indien niet uit de treurige en geheel bijzondere wijs, waarop de edele man bij het beleg van Haarlem om het leven kwam, onloochenbaar bleek, dat hij, wien zijne Haarlemsche stadgenooten QUIRIJN DIRKS noemden, dezelfde was, die bij buitenlanders en Geleerden onder zijn geslachtsnaam TALESIUS bekend stond. De ellendige vitterij der Duitschers, om op dien grond, wijl de naam van COSTER in de weinige overgebleven Stedelijke Archiven en die enkele nog voorhanden zijnde boekjens der Kerkmeesters, waarin van hem gewag wordt gemaakt, niet voorkomt, aan de éénheid des persoons, door JUNIUS bedoeld, en den, in die stukken dikwijls genoemden, LOURENS JANSZOON te twijfelen, getuigt niet alleen van de volslagenste onkunde onzer oudvaderlandsche zeden en wijze van persoonsbenoeming; maar onderstelt ook eene onbeschaamdheid in JUNIUS en eene ligtgeloovigheid in de Haarlemmers, die alles te boven gaat. JUNIUS zou, als Landsgeschiedschrijver, in het geschiedboek, voor welks inhoud en zamenstelling hij verantwoordelijk was, een persoon, die nimmer bestaan had, ten tooneele gevoerd, en van dezen dingen verteld hebben, die nimmer gebeurd waren, en, om geloof voor dit zijn verdichtsel te verwerven, zou hij zich op mannen van aanzien, toen levende en ter plaatse, waar hij woonde en schreef, woonachtig, beroepen hebben, als nakomelingen van den door hem verdichten persoon, als zijne zegslieden, als getuigen der waarheid van zijn logenachtig verzinsel, en de Haarlemmers, die, toen de Batavia in het licht kwam, een nakomeling uit het, door JUNIUS opgegeven, geslacht der afstammelingen van zijnen LOURENS JANSZOON COSTER aan het hoofd van hun bestuur hadden [1]), zouden dat verzinsel aanstonds, zonder onderzoek en zonder iemands tegenspraak, geloovig voor waarheid hebben aangenomen; schoon die opgegeven nakomeling nooit iets van zulk een voorvader, geen Haarlemmer ooit iets van zulk een LOURENS JANSZOON COSTER gehoord had. De onderzoeklievende en oudheidkundige SCRIVERIUS, die zoo kort

[1]) De *Batavia* van JUNIUS kwam in 1588 in het licht en THOMAS THOMASZOON was van 1583 tot 1599 tien maal Burgemeester, namelijk in 1583, 1585, 1586, 1588, 1589, 1593, 1594, 1596, 1597 en 1599.

na JUNIUS leefde [1]), een Haarlemmer van geboorte en door zijne moeder, eene geboren Haarlemsche vrouw, met de oudste en aanzienlijkste Haarlemsche geslachten in naauwe betrekking, zou dat verhaal van JUNIUS, zonder eigen grondige nasporing van de geloofwaardigheid der zaak, met zulk een levendige overtuiging geloofd en voor de handhaving van de waarheid met zulk een geestdrift geijverd hebben, dat hij voor LOURENS JANSZOON COSTER zijnen Lauwerkrans vlocht, en hij zou niet eens met zekerheid hebben kunnen ontdekken, of die, hem zoo wel bekende, aanzienlijke familie der THOMASZEN zulk een voorzaat gehad had, en hoe diens naam eigentlijk geweest ware. Geene onzekerheid of misvatting omtrent den bedoelden persoon was hier mogelijk. Het berigt van JUNIUS is te omstandig en naauwkeurig. Zijne aanduidingen van dien LOURENS JANSZOON, wien hij den uitvinder der Drukkunst noemt, zijn te bepaald en onmiskenbaar, bijzonderheden meldende, die toenmaals ieder Haarlemmer bekend moesten zijn, althans van een ieder gemakkelijk onderzocht konden worden. Dat die uitvinder de schoonvader was van THOMAS PIETERSZ, den stamvader van het bekende, aanzienlijke, toen nog bloeijende geslacht der THOMASZEN; — dat hij de grootvader was van dat, in de Geschiedenis van Haarlem zoo vermaarde, viertal Gebroeders THOMASZ, waarvan drie Burgemeesters geweest, twee door het Kaas- en Broodsvolk vermoord waren [2]); — dat hij gewoond had in dat fraaije huis op de Groote

[1]) SCRIVERIUS was geboren in 1575 en zal zeker als jongeling, voor hij in 1593 naar de Hooge school van Leiden vertrok, Burgemeester THOMAS THOMASZOON wel gekend hebben en, schoon toen, in die jeugdige jaren, niet aan het inwinnen van nadere bijzonderheden gedacht hebbende, toch wel van de waarheid der zaak, ook langs dien weg, de volkomenste overtuiging bekomen hebben.

[2]) JUNIUS zegt: (COSTERUS) « atramenti scriptorii genus glutinosius tenaciusque « excogitavit cum genero suo THOMA PETRO, qui quaternos liberos reliquit, omnes « ferme Consulari dignitate functos. » Met die weinige woorden zeer eigenaardig en op het kennelijkst aanduidende, niet alleen den man, die den uitvinder in het uitdenken en vervaardigen van de vereischte drukinkt hielp en daardoor deed slagen in zijne uitvinding, maar ook die kinderen, tot wier oefening en leering in het spellen en lezen hij, op die wandeling in den Hout, letteren sneed, tot woorden zamenvoegde en overdrukte, en daardoor op het denkbeeld zijner uitvinding werd gebragt. En welk Haarlemmer kende niet die Gebroeders, van welke

markt tegen over het Koninklijk Paleis, waar nog voor weinige jaren een lid van dat geslacht, de eerwaardige grijsaard GERARD THOMASZ, woonachtig was geweest, en waar toen nog bewaard werden en te zien waren die merkwaardige gedenkkannen, uit de versmolten overgebleven letters der voormalige drukkerij gegoten [1]); — die zoo bepaalde en

(zonder voorbeeld in de geschiedenis der Haarlemsche regering) niet minder, dan drie, de hooge waardigheid van Burgemeester zoo vele malen bekleed hadden, en waarvan twee in de waarneming van hunne ambtsbediening zoo jammerlijk om het leven geraakt waren, voor wier zielsrust en zaligheid toen nog geregeld kerkelijke dienst geschiedde, waarvoor door ALBRECHT VAN SAXE, na het dempen des oproers, eene vicarie was gesticht, ter begeving der Grafelijkheid staande. Zie *Begin, Voortgang enz. der Erf-Gravelike Bedieninge* bl. 130. De kinderen, wier onderrigting in de spel- en leeskunst aan COSTER de aanleiding tot zijne uitvinding gaf, zullen vermoedelijk de beide oudste zoontjens van THOMAS PIETERSZ, WOUTER en PIETER THOMASZ geweest zijn.

[1]) « Habitavit, » dus luiden de woorden van JUNIUS. « in aedibus satis splen- « didis (ut documento esse potest fabrica, quae in hunc usque diem perstat « integra), foro imminentibus, e regione Palatii Regalis, — habitatis postea a « suo pronepote GERARDO THOMA, quem honoris caussâ nomino, cive claro, ante « paucos hos annos vitâ defuncto sene. » GERARD THOMASZ woonde nog in 1558, als lid der Regering, de zittingen bij van den Stedelijken Raad en kan dus metterdaad slechts weinige jaren vóór JUNIUS zijn verhaal te boek stelde (in 1567) overleden zijn, waaruit al wederom de naauwkeurigheid van JUNIUS blijkt. De gedenkkannen, die « œnophora vetustiora, e stanneorum typorum « reliquiis, quae superfuerant, conflata, quae adhuc eo die » (quo JUNIUS haec literis mandabat) « visebantur in Laurentianis illis aedibus » zijn, naar alle waarschijnlijkheid, bij de verovering van Haarlem door de Spanjaarden in 1572 verloren geraakt. Het ruime en fraaije huis van COSTER, dat toen nog in zijn geheel was, naderhand, ten tijde van SCRIVERIUS, in drie afzonderlijke woningen was gesmaldeeld, zal waarschijnlijk, tijdens het te boek stellen van het verhaal van JUNIUS, aan THOMAS THOMASZOON behoord hebben, die toen, als voorstander der Hervorming, in de gevangenis, door tusschenkomst der Haarlemsche Regering, in 1568 ontslagen en met moeite gered (vergelijk *Sententiën van* ALVA bl. 318 en AMPZING *Beschr. van Haarl.* bl. 461), eenigen tijd later de hem dreigende gevaren buiten 's lands schijnt ontweken te zijn, en de ledigstaande woning van een bekenden ketter zal de woede der plunderzieke Spanjaarden niet hebben kunnen ontgaan. Uit de uitdrukking van JUNIUS *Laurentianae illae aedes*, schijnt men ook te mogen opmaken, dat het genoemde huis toen reeds algemeen onder den naam van *het* LOURENS- of *het* COSTERS*huis* bekend is geweest. — De, in deze en de vorige noot onder de aangehaalde woorden van JUNIUS voorkomende, gelijk verbogene eigen- en vadersnamen, THOMA PETRO en GERARDO THOMA, waardoor de vadersnaam niet van den eigennaam door den tweeden naamval wordt

omstandige aanwijzingen van den man, dien JUNIUS bedoelde, maken de onderstelling van verwarring of vergissing in den persoon tot de blijkbaarste ongerijmdheid. Ook stemt het, door JUNIUS opgegeven sterfjaar van zijnen LOURENS JANSZOON COSTER, 128 jaar voor de teboekstelling zijns verhaals in 1567 (het jaar 1439), zoo naauwkeurig overeen met het in de Kerkelijke Registers aangeteekende sterfjaar van LOURENS JANSZOON, den Schepen en Thesaurier, dat aan de eenheid des persoons geene redelijke twijfeling zijn kan. En, zoo er aan die eenheid van LOURENS JANSZOON in de Stedelijke Archiven en den LOURENS JANSZOON COSTER van JUNIUS nog eenige twijfeling overig kon blijven, de aanteekeningen van het Egmondsche Necrologium nemen die te eenemaal weg. Wij vinden dáár herhaaldelijk de leden der COSTERSCHE familie niet enkel COSTER, maar *gezegd* COSTER genoemd, waaruit ten duidelijkste blijkt, dat de naam COSTER bij deze familie oorspronkelijk een bijnaam is geweest en in het gewone leven weinig gebruikt werd, en wij treffen daarin eene zeer opmerkenswaardige overeenkomst aan met de opgave van JUNIUS. Bij hem lezen wij: *cognomento Aedituus Custosve*, bijgenaamd Kerkbewaarder of *Coster*; in het Necrologium «*dictus Coster*,» gezegd *Coster*. De eenheid van den Haarlemschen, door JUNIUS bedoelden, LOURENS JANSZOON COSTER en den LOURENS JANSZOON in de Stedelijke Archiven wordt dus door het Egmondsche Necrologium opgehelderd en bevestigd, en daardoor tevens de betrekking van onzen LOURENS JANSZOON COSTER tot die oude adellijke familie van de COSTERS, in dat Necrologium en in de oude Grafelijke Handvesten vermeld, allezins waarschijnlijk gemaakt. En die waarschijnlijkheid wordt niet weinig versterkt door verscheiden bijzonderheden in de opgegeven lijst der leden van het genoemde geslacht, die eenige trekken van overeenkomst in stand en denkwijs, betrekkingen en woonplaats schijnen aan te duiden.

onderscheiden, schijnen met opzet door JUNIUS stelselmatig alzoo gebezigd te zijn, en doen mij, bij nadere overweging gelooven, dat ook in de opgaaf van COSTERS naam LAURENTIUS JOÃNNES, niet, gelijk ik op pag. 78 vermoedde, een schrijf- of drukfout moet ondersteld worden, maar die ongewone wijze van opgaaf van den vadersnaam, bij JUNIUS gebruikelijk, opgemerkt had moeten zijn.

Van onzen LOURENS JANSZOON immers is het van elders bekend [1]), dat hij, als lid der Haarlemsche Regering, in zaken van bestuur zeer vol ijvers en welbedreven en werkzaam moet geweest zijn, — dat hij en zijn vader in de toenmalige staatszaken en staatstwisten een levendig deel genomen, een belangrijke rol gespeeld hebben, onder de voornaamste hoofden der Hoeksche partij te Haarlem behoorden en, blijkens hun zegel en wapenschild, aan de Heeren van BREDERODE, de eigentlijke opperhoofden der Hoekschgezinden, door bloedverwantschap verbonden waren; en van de leden der familie COSTER, in de Handvesten en het Egmondsche Necrologium vermeld, blijkt het, dat drie derzelven mede in staatkundige betrekkingen en bemoeijingen waren gewikkeld, de één als Schildknaap en gunsteling van den Vorst en twee andere als ijverige deelnemers in de staatsonlusten en partijschappen van die dagen, — dat één met REINOUT VAN BREDERODE in verbindtenis stond en de partij der Hoekschen begunstigde, — dat één althans zeker te Haarlem woonde, allen ontwijfelbaar in Holland, slechts één in 's Hage, de overigen klaarblijkelijk in Noord-Holland en wel naar de meeste waarschijnlijkheid, zoo niet in Haarlem, althans in Kennemerland, waar ook de behuwdzoon van één hunner, WOUTER DE VRIESE, te huis hoorde, als zijnde de zoon van WOUTER DE VRIESE, Baljuw van Kennemerland, den natuurlijken zoon van ARNOLD VAN EGMOND [2]), en dat eindelijk een groot gedeelte dier familie, gelijk destijds de meeste aanzienlijke en adellijke Haarlemsche geslachten, de VAN ADRICHEMS, VAN ZANENS, VAN SCHOTENS, VAN RIETWIJKS, VAN ASSENDELFTEN enz. hun familiegraf hadden in de Abdij van Egmond.

Mij dunkt, er doen zich bij deze vergelijking genoegzame punten op van gelijkheid en overeenstemming in stand, gezindheid, woonplaats en betrekkingen, om tusschen het genoemde adellijke geslacht der COSTERS en onzen LOURENS JANSZOON eene familieverwantschap zeer

[1]) Zie KONING, *Verhandeling* bl. 139 en volgg. maar vooral deszelfs belangrijke mededeelingen uit de Thesauriersrekeningen in het 1ste stuk zijner *Bijdragen* van bl. 27 tot 50.

[2]) *Chron. Egmund.* Cap. XXXII, pag. 42.

geloofbaar en waarschijnlijk te mogen achten en het verhaal van JUNIUS, dat onze LOURENS JANSZOON den geslachtsnaam voerde en een lid was van die; toenmaals met roem bekende, familie COSTER, allezins aannemelijk te maken en te bevestigen.

Dat eindelijk een jonger zoon van een der Heeren VAN BREDERODE met eene erfelijke kosterij begiftigd heeft kunnen worden, en daardoor COSTER of DE COSTER heeft kunnen worden bijgenaamd, welke bijnaam als geslachtsnaam op zijne kinderen en kindskinderen zal zijn overgegaan, is niet alleen vroeger uit de gewoonte onzer Vorsten, om de aanzienlijkste Edelen door dergelijke giften aan zich te verbinden, aangetoond; maar kan door een opmerkelijk voorbeeld uit de geschiedenis worden gestaafd. Een lid van dat geslacht is metterdaad bezitter geweest van zulk een kosterij. VAN HEUSSEN in zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Bisdommen* [1]) en DE RIEMER in zijne *Beschrijving van 's Gravenhage* [2]) berigten ons, dat ANTONIE VAN BREDERODE, een erkend bastaardzoon van GIJSBRECHT VAN BREDERODE, Bisschop van Utrecht, in 1514 in het bezit was van het Kosterambt van Scheveningen en, ofschoon toen afwezig, (hij was namelijk sedert den noodlottigen afloop van den zoogenaamden Jonker-Fransen oorlog, waaraan hij deel genomen had, in 1490, balling 's lands [3])) nog de inkomsten van die bediening bleef trekken ten beloope van 60 ponden 's jaars, eene zeer belangrijke som in die dagen, die echter voor de deerlijke verwoesting van Scheveningen door den verschrikkelijken storm van 1470 nog aanmerkelijk grooter zal geweest zijn [4]).

Men wane evenwel niet, dat ik hieruit zou willen opmaken, dat het kosterschap van Scheveningen welligt die kosterij zou geweest

[1]) Vol. I. p. 433.

[2]) 1ste deel. bl. 42.

[3]) Alkemade *Jonker Fransen oorlog*. bl. 247.

[4]) De hooge watervloed, door dien storm verwekt, deed kerk en toren instorten, vernielde meer dan de helft der huizen, en deed het getal der inwoners, dat te voren zeer groot was en, zoo sommigen willen, dat van 's Hage overtrof, tot op 190 verminderen, die in den deerlijksten toestand verkeerden. Zie DE RIEMER t. a. pl. bl. 27 en 28.

zijn; welke vroeger aan dat lid der familie van DE BREDERODES had behoord, die het eerst den naam van COSTER voerde, en naderhand van den zijtak der COSTERS weder tot den hoofdstam der BREDERODES zou terug gekeerd zijn; om over de mogelijkheid daarvan te kunnen oordeelen, zou niet alleen eene geheel volledige geslachtlijst van de familie der BREDERODES, maar ook eene naauwkeurige kennis van het toenmalige regt of aangenomen gebruik van opvolging of beschikking ten aanzien van dergelijke erfelijke ambten vereischt worden. Ik voer het alleen aan als een bewijs, dat het verhaal van JUNIUS, dat onze LOURENS JANSZOON tot eene familie behoorde, die haar geslachtsnaam ontleende van eene, bij die familie in erfelijken eigendom bezeten, kosterij, door die bijzonderheid, uit COSTERS zegel en wapenschild afgeleid, dat hij afkomstig was uit een zijtak van het stamhuis der BREDERODES, niet wordt wedersproken, maar veel eer te meer waarschijnlijk wordt gemaakt.

